

BETÆNKNING

om

undervisning, erhvervsuddannelse og
fritidsaktiviteter for indsatte
i fængelsvæsenets anstalter

*afgivet af**det af justitsministeren den 29. marts 1968 nedsatte udvalg*

ISBN 87 503 1382 7
S. L. MØLLERS BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

Indholdsfortegnelse

Udvalgets nedsættelse og virksomhed	7
Sammenfattende bemærkninger	9

Den almene undervisning

Kapitel I: Undervisningens område	12
1. Nuværende ordning	12
2. Behovet for undervisning	12
Kapitel II: Undervisningens tidsmæssige placering	13
1. Nuværende ordning	13
2. Ligestilling mellem undervisning og arbejds træning	13
3. Konklusion	13
Kapitel III: Skoleformer	15
1. Hidtidige former	15
2. Udvalgets overvejelser	
A. Kompetencegivende undervisning	15
a) I anstalten	15
1 ^o) Overvejende teoretisk uddannelse	15
2 ^o) Overvejende praktisk uddannelse	16
b) Undervisning uden for anstalten	16
c) Samarbejde med forsområdet	17
B. Almendannende undervisning	17
C. Specialundervisning	17
D. Fritidsundervisning og anden fritidsvirksomhed	17
Kapitel IV: Undervisningsmidler	18
1. Audiovisuelle hjælpemidler	18
2. Lærebøger	18
Kapitel V: Skolelokaler og inventar	19
Kapitel VI: Undervisningstilbudets karakter	20
1. Tabt arbejdsfortjeneste under skoleophold	20
2. Præsentation af tilbudet	20
Kapitel VII: Personalestrukturen	21
1. Undervisningskonsulent	21
2. Undervisningslederne	21
3. Faste lærere	21
A. Rekruttering	21
B. Videreuddannelse	22
C. Arbejdsområde og -norm	22
D. Arbejdstid	22
E. Løn- og advancementsforhold	23

4. Timelærere	23
A. Rekruttering	23
B. Uddannelse	23
C. Aflønning	23
Særlig kommentar vedrørende kapitel VII afgivet af et medlem af udvalget	23
Kapitel VIII: Forslag om forsøgsundervisning	24
Kapitel IX: Sammenfattende bemærkninger	25
1. Vedrørende undervisningen og dennes tilrettelæggelse	25
2. Vedrørende undervisningsforholdene	26
3. Vedrørende underviserne	26
4. Forsøgsundervisning	26
<i>De indsattes erhvervsmæssige uddannelse</i>	
Kapitel X: Hidtidige beskæftigelses- og uddannelsesforanstaltninger	27
1. De nuværende beskæftigelsesforanstaltninger	27
A. Lovhjemmel	27
B. Arbejdsdriftskommissionens betænkning	27
2. Foranstaltningernes omfang	27
A. Beskæftigelse og arbejdsstræning på produktiv basis	27
B. Specialarbejderkurser og anden erhvervsuddannelse	28
a) Specialarbejderkurser på anstalterne	29
b) Specialarbejderkurser uden for anstalterne	30
c) Anden erhvervsuddannelse	30
3. Arbejdsledere, lærere og ledelse	30
a) Arbejdsledere	30
b) Lærere	31
c) Ledelse af kursusvirksomheden	31
Kapitel XI: De indsattes behov for specialarbejderuddannelse	32
1. Anstaltens vurdering	32
2. Udvalgets overvejelser	32
Kapitel XII: Specialarbejderuddannelsen i Danmark	34
Kapitel XIII: Principielle overvejelser vedrørende specialarbejderuddannelsen af indsatte i fængelsvæsenets anstalter	35
1. Udgangsregler	35
2. Specialarbejderuddannelsens omfang	35
3. Specialarbejderuddannelse i forhold til anden uddannelse og arbejdsstræning	35
4. Anvendelse af fængelsvæsenets egne kurser eller civile specialarbejder-skoler	36
Kapitel XIV: Forslag til specialarbejderuddannelse af indsatte i fængelsvæsenets anstalter	37
1. Udvalgelse af kursister	37
2. Valg af kursussted	37
3. Aflønning under kursusophold	38
4. Oprettelse af nye specialarbejderkurser i fængelsvæsenet	38

Kapitel XV: Tilrettelæggelse og organisation af fængselsvæsenets egne special-arbejderkurser.	40
1. Samarbejde med uddannelsesrådet	40
2. Lærerpersonale.	40
Kapitel XVI: Læringleuddannelse og andre erhvervsfaglige uddannelser.	41
1. Læringleuddannelsen	41
2. Erhvervsfaglige forsøgsuddannelser.	41
3. Andre erhvervsfaglige uddannelser.	42
Kapitel XVII: Konsekvenser for den traditionelle arbejdstræning	43
Kapitel XVIII: Andre forhold af betydning for erhvervmæssig uddannelse ..	45
1. Betydningen af den erhvervspædagogiske indsats over for de indsatte ..	45
2. Erhvervsvejledning	45
3. Forsøg vedrørende erhvervmæssig indføringsundervisning	45

De indsattes fritidsaktiviteter

Kapitel XIX: Behovet for fritidsaktiviteter for indsatte i fængselsvæsenets an-stalter.	47
Kapitel XX: Aktivisering	48
1. Tilstrækkelige valgmuligheder.	48
2. De indsattes medindflydelse på fritidsområdet	48
3. Kontakt med omverdenen	48
Kapitel XXI: De enkelte områder.	49
1. Hobbyvirksomhed	49
A. Nuværende ordning	49
B. Udvalgets overvejelser og forslag	49
a) Indledende bemærkninger.	49
b) Lokaler.	49
c) Materialer.	50
d) Personale	50
2. Radio og TV m.v.	50
A. Nuværende ordning	50
a) Radio.	50
b) TV.	51
c) I øvrigt	51
B. Udvalgets overvejelser og forslag	51
a) Radio.	51
b) TV og videoanlæg	51
c) Båndoptagere og pladespillere	52
3. Film	52
A. Nuværende ordning	52
B. Udvalgets overvejelser og forslag	52
C. Anvendelse af forskellige filmtyper.	53
a) Bredfilm (35 mm).	53
b) 16 mm film.	53
c) 8 mm film	53
D. Klubber og studiekredse	53
E. Lokaler, inventar og materiel	54

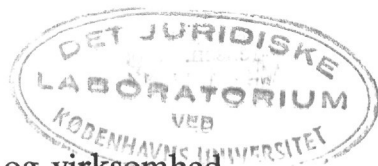
F. Operatører	54
4. Musik	54
A. Nuværende forhold	54
B. Udvalgets overvejelser	55
a) De indsattes egen musikudøvelse	55
b) Musikaflytning	55
c) Lokaler	55
5. Dramatik	55
A. De indsattes deltagelse	55
B. Forestillinger udefra	56
6. Sport	57
A. Nuværende ordning	57
B. Behov	57
C. Forslag	57
a) Spil	57
b) Idrætsdiscipliner	57
c) Motion	57
D. Klubvirksomhed	58
E. Lokaler	58
F. Personale	59
Kapitel XXII: Lokaler	60
Kapitel XXIII: Personale	61
1. Rekruttering af personale	61
2. Aflønning	61
3. Stillingsbetegnelse	61
4. Uddannelse	61

Biblioteksordningen

Kapitel XXIV: Beskrivelse af den nuværende ordning	62
Kapitel XXV: Vurdering	63
Kapitel XXVI: Overvejelse af spørgsmålet om et nærmere samarbejde med folkebibliotekerne	64
Kapitel XXVII: De økonomiske konsekvenser	65
Kapitel XXVIII: Andre spørgsmål om de indsattes adgang til læsning	66
1. Censur	66
2. Bøger på samlingsstuerne	66
3. Brug af bibliotekslokaler	66
Kapitel XXIX: Konklusion	67

Bilag

1. Udvalgets skrivelse af 24. juni 1971 til justitsministeriet i forbindelse med af- givelse af delbetænkning om den almene undervisning	71
2. Kort oversigt over svenske og norske undervisningsforanstaltninger	72
3. Antal indsatte, der i 1971 har deltaget i specialarbejderkurser	74
4. Opgørelse over anstaltens bogbestand	76
5. Redegørelse fra bibliotekstilsynet om de økonomiske konsekvenser af et samarbejde med folkebibliotekerne	77

Udvalgets nedsættelse og virksomhed

Ved justitsministeriets skrivelse af 29. marts 1968 blev Undervisningsudvalget nedsat med den opgave at behandle problemerne vedrørende omfanget, indholdet og organisationen af den pædagogiske virksomhed over for de indsatte i fængselsvæsenets anstalter, herunder den erhvervsprægede undervisning og problemerne i forbindelse med udnyttelsen af de indsatte fritid.

Til medlemmer af udvalget beskikkedes: Vicefængselsinspektør, nu fængselsinspektør, Erik Andersen, statsfængslet Renbæk (udpeget af Foreningen af fængselsinspektører og vicefængselsinspektører). Afdelingsleder, Svend Ellehammer Andersen, Danmarks lærerhøjskole. Undervisningsinspektør J. Bach, Undervisningsministeriet, Direktoratet for folkeskolen og seminarierne (begge udpeget af Undervisningsministeriet).

Forsorgsleder H. G. Balle, stats- og ungdomsfængslet i Nyborg (udpeget af Dansk fængselsforening).

Forstander Eigil Brinch, ungdomspensionen Brøndbyhus (udpeget af Dansk forsorgsselskab).

Fængselslærer Birger Jarl Christensen, stats- og ungdomsfængslet på Søbysøgård (udpeget af Dansk fængselsforening).

Undervisningsleder C. E. Engraf, statsfængslet Renbæk (udpeget af Dansk fængselsforening). Fængselsinspektør J. Heilbo, Københavns fængsler (udpeget af Foreningen af fængselsinspektører og vicefængselsinspektører).

Fængselsforvalter V. Hylleborg, stats- og ungdomsfængslet i Nyborg (udpeget af Dansk fængselsforening).

Kontorchef A. K. Jacobsen, justitsministeriet, direktoratet for fængselsvæsenet.

Forstander Erling Jensen, formand.

Undervisningsinspektør Sven Koch, Undervisningsministeriet, Direktoratet for ungdomsundervisningen (udpeget af Undervisningsministeriet).

Værkmester Gunnar Kristensen, forvaringsanstalten og særfængslet i Horsens.

Fængselsoverbetjent Poul E. Larsen, stats- og ungdomsfængslet i Nyborg (begge udpeget af Dansk fængselsforbund).

Ekspeditionssekretær, nu kontorchef, frk. B. W. Lauesen, justitsministeriet, direktoratet for fængselsvæsenet.

Ekspeditionssekretær, fru Inga Munch-Petersen, Uddannelsesrådet for specialarbejdere (udpeget af Arbejdsministeriet).

Uddannelseskonsulent Erik Nielsen, Landsorganisationen i Danmark (udpeget af LO).

Undervisningsleder T. Otterstrøm, forvaringsanstalten og særfængslet i Horsens (udpeget af Dansk fængselsforening).

Undervisningschef, nu direktør Bjørn Westh, Frederiksberg tekniske Skole (udpeget af Undervisningsministeriet).

Oldermand, skræddermester H. Voigt-Petersen (udpeget af Dansk Arbejdsgiverforening). Direktør H. Wraae-Jensen (udpeget af Dansk folkeoplysnings Samråd).

Som sekretær for udvalget beskikkedes fuldmægtig K. Tågegård, justitsministeriet, direktoratet for fængselsvæsenet.

Det blev overdraget kontorchef A. K. Jacobsen og kontorchef, frk. B. W. Lauesen at lede sekretariatsarbejdet, for så vidt angik spørgsmålene om henholdsvis den **erhvervsprægede** undervisning og den ikke-erhvervsprægede undervisning.

På et møde den 20. juni 1968 blev det besluttet at nedsætte tre underudvalg:

1) et underudvalg, der skulle beskæftige sig med den almene undervisning af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter, fik følgende sammensætning:

Forstander Erling Jensen, formand.

Fængselsinspektør Erik Andersen.

Afdelingsleder Svend Ellehammer Andersen.

Undervisningsinspektør J. Bach.

Fængselslærer Birger Jarl Christensen.

Undervisningsleder C. E. Engraf.

Fængselsinspektør J. Heilbo.

Kontorchef A. K. Jacobsen.

Undervisningsinspektør Sven Koch.

Kontorchef, frk. B. W. Lauesen.

Fængselsoverbetjent Poul E. Larsen.

Direktør H. Wraae-Jensen.

Underudvalget har afholdt 14 møder.

Underudvalgets udkast til betænkning om den almene undervisning af de indsatte blev afgivet som delbetænkning af undervisningsudvalget i juni 1971 (optaget i nærværende betænkning kapitel I-IX).

2) et underudvalg, der skulle beskæftige sig med de indsattes erhvervsmæssige uddannelse, fik følgende sammensætning:

Kontorchef A. K. Jacobsen (formand).

Fængselsinspektør Erik Andersen.

Fængselsforvalter V. Hylleborg.

Værkmester Gunnar Kristensen.

Ekspeditionssekretær fru Inga Munch-Petersen.

Undervisningskonsulent Erik Nielsen.

Direktør Bjørn Westh.

Oldermand, skræddermester H. Voigt-Petersen.

Direktør H. Wraae-Jensen.

Udvalget har afholdt 10 møder.

3) et underudvalg, der skulle beskæftige sig med de indsattes fritidsaktiviteter, fik følgende sammensætning:

Kontorchef, frk. B. W. Lauesen, formand.

Forstander Eigil Brinch.

Fængslslærer Birger Jarl Christensen.

Undervisningsleder C. E. Engraf.

Værkmester Gunnar Kristensen.

Fængselsoverbetjent Poul E. Larsen.

Undervisningsleder T. Otterstrøm.

Underudvalget har afholdt 23 møder.

Et af underudvalget udarbejdet udkast til betænkning om biblioteksordningen i fængselsvæsenets anstalter er afgivet som delbetænkning af undervisningsudvalget i juni 1970 (optaget i nærværende betænkning kapitel XXIV-XXIX).

Sekretær for underudvalgene blev fuldmægtig K. Tågegård.

Udvalgets formand forstander Erling Jensen har i forbindelse med sin udnævnelse til handelsminister i oktober 1971 begæret sig fritaget

for sit medlemskab af udvalget. I stedet har justitsministeriet den 5. november 1971 beskikket kontorchef i direktoratet for fængselsvæsenet J. Tornøe som formand for udvalget.

I øvrigt har følgende medlemmer efter udvalgets nedsættelse den 29. marts 1968 begæret sig fritaget for medlemskab:

Forsorgsleder H. G. Balle - i stedet er indtrådt forsorgsleder Kaj Falck, stats- og ungdomsfængslet i Nyborg.

Forstander Eigil Brinch - i stedet er indtrådt forsorgsfuldmægtig Willy Schou, Centralkontoret, Dansk forsorgsselskab.

Værkmester Gunnar Kristensen — i stedet er indtrådt værkfører Søren Kjærsgaard, stats- og ungdomsfængslet på Søbysøgård.

Fængselsoverbetjent Poul E. Larsen - i stedet er indtrådt fængselsoverbetjent E.M. Nielsen, statens arbejds- og ved Sdr. Omme.

Undervisningsleder T. Otterstrøm - da udtrædelsen fandt sted på et tidspunkt, hvor udvalgets arbejde i alt væsentligt var afsluttet, er der ikke udpeget stedfortræder.

Oldermand, skræddermester H. Voigt-Petersen - i stedet er udpeget fuldmægtig H. Glendrup, Dansk Arbejdsgiverforening.

Efter at en stilling som undervisningskonsulent i fængselsdirektoratet er oprettet og besat fra den 1. august 1970, indtrådte undervisningskonsulent Svend Jørgensen fra dette tidspunkt som medlem af udvalget og samtlige underudvalg. Fra 1. maj 1971 er den pågældende afløst af undervisningskonsulent F. B. Skadhauge, der tillige har varetaget hvervet som formand for det under 3) nævnte underudvalg, efter at kontorchef, frk. B. W. Lauesen, havde anmodet om fritagelse for dette hverv.

Der har været afholdt i alt 47 møder i underudvalgene og 5 møder i det samlede udvalg.

Desuden har såvel det samlede udvalg som underudvalgene besøgt en del af fængselsvæsenets institutioner og herunder haft drøftelser med ledelse og personale.

Sammenfattende bemærkninger

Den almene undervisning

Til brug for udvalgets arbejde vedrørende den almene undervisning i fængselsvæsenets anstalter blev der straks efter udvalgets nedsettelse indhentet et betydeligt materiale for at belyse omfanget, indholdet og vilkårene for den nuværende undervisning.

Udvalgets vurdering af dette materiale, der nærmere er omtalt i det følgende, går i kort-hed ud på, at den nuværende undervisning af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter ikke i tilstrækkelig grad har kunnet følge den udvikling, der i øvrigt er sket i samfundet inden for det undervisningsmæssige område, og at dette vel i første række må tilskrives utilstrækkelige økonomiske og personelle ressourcer samt en ikke fuldt udbygget koordination af det pædagogiske arbejde.

Der peges i det følgende på de økonomiske og personalemæssige forudsætninger, der efter udvalgets opfattelse må betragtes som nødvendige for at udbygge et pædagogisk arbejde i fængselsvæsenet.

Under sine videre overvejelser om formen og indholdet af den fremtidige undervisning har udvalget søgt at vurdere de pædagogiske erfaringer, der på visse anstalter er indhentet med hensyn til forskellige skoleformer. Der er imidlertid enighed i udvalget om, at de hidtidige forsøg med mere organiserede skoleformer i anstalterne er så få og samtidig repræsenterer en sådan spredning med hensyn til det pædagogiske indhold og de kategorier af indsatte, der har været undervist, at erfaringerne ikke kan danne et rimeligt grundlag for mere langsigtede forslag. På denne baggrund har udvalget i fortsættelse af sit arbejde fundet det nødvendigt at stille forslag om etablering af forsøgsundervisning som nærmere omtalt i kapitel VIII.

Som anført her bør forsøgene iværksættes og følges i samråd med et »forsøgsudvalg«, der afgiver indstilling på grundlag af forsøgenes resultater.

Der henvises i øvrigt til sammenfattende bemærkninger i kapitel IX.

De indsattes erhvervsmæssige uddannelse

Udvalget har som udgangspunkt gennemgået de bestående beskæftigelses- og uddannelsesforanstaltninger i fængselsvæsenet og herunder særligt undersøgt, i hvilket omfang de etablerede specialarbejderskoler på stats- og ungdomsfængslet på Møgelkær, statsfængslet på Kragshovede og Dansk forsorgsselskabs institution »Assersbølgaard« udnyttes, og i hvilket omfang man anvender civile specialarbejderskoler. Oversigt herover er optaget som bilag 3.

Udvalget har i øvrigt straks efter sin nedsettelse indhentet oplysninger fra anstalterne om bl.a. antallet af ufaglærte indsatte, ligesom man anmodede anstalterne om at vurdere, hvor stor en del af disse ufaglærte, der skønnedes at have behov for yderligere uddannelse, samt hvor stor en del der skønnedes at have evne og vilje til at gennemføre en specialarbejderuddannelse.

Det indkomne materiale viste som ventet store forskelle i skønnet for de forskellige kategorier af indsatte, men gav samtidig udtryk for stor usikkerhed i vurderingen også af klientelgrupper, der på forhånd måtte antages at være nogenlunde ensartede.

Selv om en vurdering af behovet for specialarbejderundervisning således må være behæftet med betydelig usikkerhed, har udvalget af hensyn til tilrettelæggelsen af specialarbejderuddannelsen i fængselsvæsenet fundet det nødvendigt at skønne over, hvor mange indsatte der årligt vil have behov for specialarbejderkurser. Efter udvalgets skøn vil det dreje sig om ca. 600 indsatte årligt, der efter de hidtidige erfaringer vil gennemgå i alt ca. 900 kurser.

Gennemførelsen af dette uddannelsesprogram vil efter udvalgets opfattelse for de åbne anstalters vedkommende kunne ske ved ud-

nyttelse af de bestående specialarbejderkurser inden for fængselsvæsenet og i øvrigt ved benyttelse af civile specialarbejderskoler. Det må antages, at der bliver behov for 250-300 pladser på de civile skoler, og uddannelsesrådet for specialarbejdere har over for udvalget tilkendegivet, at dette behov kan forventes dækket.

Udvalget finder de allerede etablerede specialarbejderkurser inden for fængselsvæsenet relevante og tilstrækkelige i øjeblikket, men tilråder at udviklingen inden for dette område følges nøje.

Med hensyn til de lukkede anstalter, hvor behovet for specialarbejderuddannelse af sikkerhedsmæssige grunde kun i begrænset omfang vil kunne imødekommes ved udstationering til åbne anstalter eller civile specialarbejderskoler, foreslår udvalget, at det allerede påbegyndte samarbejde med en civil specialarbejderskole med afholdelse af kurser på stats- og ungdomsfængslet i Nyborg videreføres, ligesom der peges på, at der ved denne anstalt er bygningsmæssige muligheder for at etablere specialarbejderkursus til brug for indsatte fra de lukkede anstalter.

Med hensyn til den praktiske gennemførelse af specialarbejderuddannelsen understreger udvalget betydningen af, at man på et så tidligt tidspunkt som muligt af den indsatte anstaltsophold foretager en undersøgelse og planlægning af hans uddannelsesbehov. For at skabe incitament til at søge uddannelse er der efter forslag fra udvalget allerede fra fængselsdirektoratets side fastsat bestemmelse om, at deltagelse i bl.a. erhvervsmæssig undervisning aflønnes med normal arbejdspengesats samt et skoletillæg.

Udvalget antager, at specialarbejderuddannelsen vil blive et dominerende element i de indsatte erhvervsuddannelse, men man peger desuden på, at der fortsat bør være mulighed for lærlingeuddannelse i fængselsvæsenet, ligesom man anbefaler, at man nøje følger udviklingen inden for de netop etablerede faglige forsøgsuddannelser. Der peges endvidere på andre erhvervsfaglige uddannelser herunder efteruddannelseskurser for faglærte.

En vurdering af, hvilke konsekvenser den påregnede erhvervsmæssige uddannelse vil få for den traditionelle arbejdsstræning, er vanskelig at foretage på det foreliggende grundlag, men udvalget antager, at fængselsvæsenets arbejdsdrift er tilstrækkelig fleksibel til over en lidt længere periode at tilpasse sig ændringer

i størrelsen af det belæg, der skal beskæftiges, dog forudsat at der sker en rolig fremadskridende udvikling.

De indsatte fritidsaktiviteter

Udvalget peger indledningsvis på, at behovet for fritidsaktiviteter i fængselsvæsenets anstalter ligesom i det frie samfund er steget i takt med arbejdstidsnedsættelserne. Det er endvidere udvalgets opfattelse, at det fællesskab, der påtvinges de indsatte, medfører en særlig forpligtelse til at søge at afbøde de negative påvirkninger, som den svagere del af klientellet vil blive udsat for. På denne baggrund er en hensigtsmæssig udfyldelse af de indsatte fritid en væsentlig opgave, der bør prioriteres på linje med den øvrige aktivisering af de indsatte ved arbejde og undervisning m.v.

Udvalget har overvejet forudsætningerne for at skabe og vedligeholde de indsatte interesse for fritidsaktiviteter og peger navnlig på, at det er af betydning, at der er tilstrækkelige valgmuligheder, at de indsatte har medindflydelse på fritidsområdet, samt at der åbnes adgang til kontakt med tilsvarende fritidsområder uden for anstalten.

Udvalget har dernæst foretaget en gennemgang af de enkelte områder, fordelt på hobbyvirksomhed, radio og TV, film, musik, dramatik og sport.

Inden for hvert område har udvalget beskrevet og vurderet de nuværende ordninger og har derefter fremsat forslag til udbygning og fornyelse, ligesom man har peget på de nødvendige bygningsmæssige og personalemæssige forudsætninger herfor.

Biblioteksordningen

Efter en gennemgang af anstaltens nuværende biblioteksordning foreslår udvalget, at anstaltens biblioteker etableres som afdelinger af de lokale folkebiblioteker (centralbiblioteker). I bilag 5 foreligger en redegørelse fra bibliotekstilsynet om de økonomiske konsekvenser af et samarbejde med folkebibliotekerne.

Særligt om Københavns fængsler og arresthusene

I forbindelse med den delbetænkning, som udvalget i juni 1971 afgav om den almene undervisning af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter, henlede man i en fremsendelsesskrivelse (bilag 1) til justitsministeriet, direktøren

for fængselsvæsenet, opmærksomheden på, at udvalget havde fundet det mest hensigtsmæssigt at begrænse sine overvejelser til at omfatte de indsatte i statsfængslerne og særanstalterne, således at de undervisningsmæssige problemer vedrørende de indsatte i Københavns fængsler og arresthuse, der næsten udelukkende udgøres af varetægtsarrestanter og hæfteafsonere, ikke var omhandlet i delbetænkningen.

Idet der i øvrigt henvises til skrivelsen bemærkes, at de synspunkter, der er fremhævet vedrørende den almene undervisning, efter udvalgets opfattelse også har gyldighed for så vidt angår den erhvervsmæssige uddannelse, idet det normalt af sikkerheds- eller tidsmæssige grunde vil være udelukket at iværksætte er-

hvervsmæssige uddannelsesforanstaltninger for varetægtsarrestanter og hæfteafsonere. Udvalget understreger imidlertid, at det for så vidt angår indsatte i Københavns fængsler og arresthusene, også for det erhvervsmæssige uddannelsesområde vil være af stor betydning at få klarlagt uddannelsesbehovet allerede under varetægtsopholdet med henblik på en hensigtsmæssig anstaltsplacering af de pågældende under afsoningen.

For så vidt angår udvalgets overvejelser og forslag vedrørende de indsatte fritidsaktiviteter, finder man, at disse synspunkter bør kunne finde anvendelse også for indsatte i Københavns fængsler og arresthusene i det omfang sikkerhedsmæssige og praktiske hensyn muliggør dette.

København, november 1972.

Erik Andersen

Birger J. Christensen

Hans Glendrup

A. K. Jacobsen

B. W. Lauesen

Erik Nielsen

J. Tornøe

formand

Svend EUehammer Andersen

C. E. Engraf

J. Heilbo

Søren Kjærsgaard

Inga Munch-Petersen

W. Schou

Bjørn Westh

J. Bach

Kaj Falck

V. Hylleborg

Sven Koch

E. M. Nielsen

F. B. Skadhauge

H. Wraae-Jensen

K. Tågegård

Den almene undervisning

KAPITEL I

Undervisningens område

1. Nuværende ordning

Undervisningen er etableret ved samtlige fængselsvæsenets anstalter, der alle har tilknyttet heltidsansatte lærere. Ved 10 anstalter ledes undervisningen af en undervisningsleder, hvortil kommer ca. 40 lærere fordelt på de 12 anstalter, hvis samlede kapacitet er omkring 2300 indsatte.

Herudover er et betydeligt antal timelærere inddraget i undervisningen af de indsatte. Det drejer sig fortrinsvis om fængselsfunktionærer, der i fritiden fungerer som ledere af de undervisningsaktiviteter, der tilbydes de indsatte uden for arbejdstiden.

Efter det gældende undervisningsreglement fra 1952 omfatter den egentlige undervisning, der er obligatorisk for indsatte under 30 år, bl.a. elementær undervisning indtil 6 timer ugentlig i skriftlig og mundtlig dansk, regning og skrivning samt medborgerkundskab.

De oplysninger, udvalget har indhentet fra anstalterne om indholdet af denne undervisning, viser, at hovedvægten er lagt på fagene dansk og regning, der optager halvdelen af de pligtige undervisningstimer eller mere. Herudover består den obligatoriske undervisning fortrinsvis af samfundsorienterende fag samt af gymnastik; men der er dog ofte, bortset fra fagene dansk og regning, valgmulighed inden for flere forskellige fag for den resterende del af de obligatoriske timer.

Desuden foregår der i ret betydeligt omfang særundervisning i dansk og regning for læse-, skrive- og regneretarderede indsatte.

Ud over den obligatoriske undervisning og særundervisningen tilbydes der de indsatte en lang række undervisningsmuligheder, der stort set afspejler de tilbud, som har foreligget i det frie samfund i form af aftenskoleundervisning.

2. Behovet for undervisning

Det fremgår af de undersøgelser,*) som ud-

valget har foretaget af den undervisningsaktivitet, der foregår i fængselsvæsenets anstalter, at der er betydelige forskelle med hensyn til indholdet og omfanget af undervisningen i de enkelte anstalter, hvilket formentlig først og fremmest har sammenhæng med belæggenes forskellige karakter, men tillige med lærerstabens størrelse og sammensætning og undervisningens bygningsmæssige rammer ved de enkelte anstalter.

Den hidtidige undervisningsaktivitet giver formentlig ikke noget reelt billede af undervisningsbehovet, bl.a. fordi den pædagogiske virksomhed hidtil ofte har manglet betingelserne for at fremsætte de nødvendige undervisningstilbud.

Udvalget er imidlertid opmærksom på, at behovet for undervisning må afhænge bl.a. af klientellets art, således at undervisningens indhold og tilrettelæggelse for f.eks. ældre, stærkt kriminelt belastede indsatte må blive anderledes end for det yngre klientel.

Fængselsvæsenet må imidlertid være forpligtet til at tilrettelægge en undervisning, der er relevant for hver enkelt indsat.

Udvalget har overvejet, om behovet for undervisning kan begrunde fastsættelse af regler om obligatorisk undervisning, således som det efter de gældende regler er tilfældet for indsatte under 30 år.

Der er imidlertid i udvalget enighed om, at frivillighed er en så væsentlig forudsætning for opnåelse af tilfredsstillende pædagogiske resultater, at obligatorisk undervisning også for de helt unge må frarådes. Det er i øvrigt udvalgets opfattelse, at en ligestilling i tidsmæssig og aflønningsmæssig henseende af undervisning og beskæftigelse vil ophæve en væsentlig hindring for deltagelse i undervisning.

Udvalget skal herefter henstille, at den nuværende regel om obligatorisk undervisning for indsatte under 30 år afskaffes.

*) foreligger som utrykt bilagsmateriale.

KAPITEL II

Undervisningens tidsmæssige placering

1. Nuværende ordning

Efter de gældende regler kan 12 timer af den ugentlige arbejdstid inddrages til egentlig undervisning, men i praksis foregår undervisningen dog næsten udelukkende efter arbejdstidens ophør i tiden fra kl. 18 til kl. 21; dog har en enkelt anstalt haft heldagsskole af en varighed på ca. 2 måneder, mens enkelte andre anstalter har haft kortvarige dagskoler henlagt til formiddagstimerne.

Specialundervisning er som regel foregået i arbejdstiden.

2. Ligestilling mellem undervisning og arbejdsstræning

Der er i udvalget enighed om, at undervisningen og arbejdsstræningen principielt må anses for ligeværdige behandlingskomponenter. Det må derfor anses for utilfredsstillende, at undervisningen i øjeblikket hovedsagelig foregår efter arbejdstids ophør, hvor de indsatte på grund af træthed eller ønske om deltagelse i fritidsaktiviteter af forskellig art ikke er særlig motiverede for egentlig undervisning. Det er derfor efter udvalgets opfattelse af helt afgørende betydning, at den del af undervisningen, der omfatter specialundervisning, visse orienteringsfag samt kompetencegivende undervisning, placeres i dagtimerne. Det samme gælder den undervisning, der kunne tænkes henlagt til en eventuel introduktionsskole eller afgangsskole.

Derimod findes det hensigtsmæssigt, at den normale fritidsvirksomhed samt hobby- og idrætsfag placeres i de indsattes fritid.

Det erkendes, at undervisningen i det omfang, den placeres i dagtimerne, vil formindske de indsattes muligheder for arbejdsstræning og tillige få vidtrækkende konsekvenser for tilrettelæggelsen af de indsattes beskæftigelse.

Som en konsekvens af ligestillingen foreslår udvalget, at der ydes erstatning for tabt arbejdsfortjeneste under skoleophold, jfr. kap. VI, pkt. 1.

3. Konklusion

Det er udvalgets opfattelse, at det ud fra rent pædagogiske synspunkter må foretrækkes, at undervisningen placeres i formiddagstimerne, der erfaringsmæssigt giver det bedste undervisningsmæssige udbytte. Udvalget er imidlertid opmærksom på, at det er afgørende for gennemførelsen af en arbejdsstræning med produktion som grundlag, at der er overensstemmelse mellem på den ene side det antal indsatte, der skal have arbejdsstræning, og på den anden side produktionsapparatets kapacitet og arbejdsopgavernes omfang, hvorfor det på denne baggrund må tilstræbes, at de forskellige skolevirksomheder omfatter et konstant deltagantal.

For at opnå den bedst mulige tilrettelæggelse og gennemførelse af en plan for den indsatte arbejdsstræning og undervisning (herunder specialundervisning) bør der etableres et nært samarbejde mellem fængselsforvalterens-, forsorgslederens-, overvagtimesterens- og undervisningslederens områder. Efter udvalgets opfattelse bør ingen placering af indsatte i et af de to behandlingsområder ske, uden at spørgsmålet om hensigtsmæssighed ud fra alle relevante synspunkter, repræsenteret af den nævnte personkreds, har været overvejet.

Den egentlige undervisning er hidtil overvejende foregået i vintermånederne, men det er udvalgets opfattelse, at der både ud fra et undervisningsmæssigt synspunkt og ud fra et hensyn til beskæftigelsen bør etableres pædagogisk virksomhed, der holdes i gang året rundt, idet alle indsatte bør have adgang til de skitserede undervisningstilbud uafhængigt af tidspunktet for deres ankomst til anstalten.

På den baggrund finder udvalget det mest hensigtsmæssigt, at den undervisning, der foregår i dagtimerne, etableres som heldagsundervisning, således at de indsatte i disse perioder helt trækkes bort fra beskæftigelsesområderne.

En undervisningsdag bør efter udvalgets opfattelse afkortes noget i forhold til en alminde-

lig arbejdsdag og findes passende at kunne sættes til 6 timer.

Udvalget er imidlertid opmærksom på den udvikling, der i de seneste år er foregået i retning af, at et større antal kortere frihedsstraffe afsones i fængselsvæsenets anstalter. Således har ca. $\frac{1}{3}$ af det samlede belæg mindre end

60 dages ophold i anstalten, og det kan for disse korttidsindsatte ofte være formålstjenligt, at der foreligger mulighed for et valg mellem arbejds træning eller undervisning, således at de pågældende udelukkende beskæftiger sig med den ene af de nævnte aktiviteter under opholdet.

KAPITEL III

Skoleformer

1. Hittidige former

Den hittidige undervisning i fængselsvæsenets anstalter har i hovedsagen været placeret i fritiden med et emne- og fagindhold, der stort set svarede til den kommunale aftenskole.

Der har dog herudover i et vist omfang været etableret undervisning i dagtimerne, hvor emnevalget i høj grad har været bestemt af den indsattes situation som indsat.

Af sådanne dagskoleformer kan nævnes *introduktionsskolen* (normalt af ca. 1 uges varighed), hvor der dels er givet de indsatte orientering om anstaltsopholdet, dels er foretaget standpunktsprøver med henblik på at finde frem til de skoleretardedede, som havde behov for *specialundervisning*. Også denne undervisning er normalt foregået i dagtimerne.

Endvidere har der som nævnt ved det lukkede ungdomsfængsel i en årrække været etableret en *dagskoleundervisning* af en varighed på 6-8 uger, ligesom der ved de øvrige ungdomsfængsler og enkelte andre anstalter har været etableret kortvarige dagskoler, dog som regel kun i formiddagstimerne. Indholdet af undervisningen i disse skoler har koncentreret sig om dansk, regning og samfundsfag.

Endelig har man ved enkelte anstalter i forbindelse med afgangsproceduren ved løsladelsen etableret kortvarige *afgangsskoler*, hvis formål har været at konfrontere den indsatte med de problemer, han vil møde ved løsladelsen.

En redegørelse vedrørende svenske og norske undervisningsforanstaltninger er indeholdt i en kort oversigt i bilag 2.

2. Udvalgets overvejelser

Det er udvalgets opfattelse, at fængselsvæsenet bør tilstræbe, at de indsatte får tilbud om undervisning i samme omfang som landets øvrige borgere. I videst muligt omfang bør denne undervisning ske ved deltagelse i almindelige undervisningsaktiviteter uden for fængslerne; men i tilfælde, hvor sikkerhedsmæssige eller andre særlige fængselsmæssige forhold

kræver det, bør undervisningen etableres inden for fængselsvæsenets rammer.

Der er imidlertid i de senere år foregået en betydelig udvikling med hensyn til uddannelsesmulighederne i samfundet for såvel unge som ældre, og det har med de givne personelle- og økonomiske rammer ikke været muligt for fængselsvæsenets undervisning at følge denne udvikling op.

Undervisningen i samfundet kan kort opdeles i: A) Kompetencegivende undervisning, B) Almendannende undervisning, C) Specialundervisning og D) Fritidsundervisning.

A. Kompetencegivende undervisning

a) I anstalten.

Herved forstås undervisning, som sigter enten mod en afsluttende prøve eller opnåelse af bevis for gennemgået kursus.

Der kan inden for dette område sondres mellem: 1°) overvejende teoretisk uddannelse og 2°) overvejende praktisk uddannelse.

1°) Overvejende teoretisk uddannelse.

Der skal peges på visse uddannelser, som formentlig kan være af særlig interesse for fængselsvæsenet:

Folkeskolens 8., 9. og 10. skoleår.

Når henses til, at 8. skoleår bliver obligatorisk i folkeskolen fra 1972/73 og 9. skoleår fra 1973/74, må det forudses, at en del af de yngste indsatte i ungdomsfængslerne vil være i den undervisningspligtige alder, således at fængselsvæsenet har pligt til at meddele undervisning. Endnu flere indsatte vil på grund af pubertets- og adfærdsvanskeligheder, hyppige skoleskift m.v. have behov for tilbud om undervisning på et niveau svarende til 8. og 9. skoleår.

Det må forudses, at et betydeligt antal af folkeskolens elever vil gennemgå 10. skoleår, hvorfor der også i fængslerne bør kunne tilbydes undervisning på dette niveau.

Der er ved ungdomsfængslet i Nyborg foretaget forsøg med gennemførelse af 9. klasse statskontrollerede prøver og et enkelt forsøg med 10. klasse undervisning, og erfaringerne hermed har været så gode, at denne undervisning bør forsøges videreført eventuelt også ved de øvrige ungdomsfængsler.

Teknisk forberedelseseksamen (T 1 + T 2) omfatter de obligatoriske fag dansk, regning, matematik, naturlære, engelsk og/eller tysk (jfr. undervisningsvejledning for ungdomsskolen).

Det vil selvfølgelig være af betydning at gennemføre uddannelsen samlet, men når henses til de skiftende opholdstider, er denne uddannelse af særlig interesse for fængselsvæsenet, idet det er muligt at bestå prøver i enkelte fag, således at andre fag i givet fald kan gennemgås på en anden anstalt eller efter løsladelsen med henblik på erhvervelse af endeligt bevis.

Det er udvalgets opfattelse, at **forsøg af** denne art bør intensiveres, men det er en væsentlig forudsætning for at intensivere den kompetencegivende uddannelse, at anstalterne i et vist omfang specialiseres på dette område. Det ville således være en hensigtsmæssig ordning, hvis indsatte, der har gennemgået et enkelt eller flere af fagene til teknisk eller udvidet teknisk forberedelseseksamen, fik mulighed for - såfremt indsættelsestiden tillod det - at gennemføre resten af uddannelsen ved en anden anstalt, som på det givne tidspunkt kunne tilbyde de ønskede fag.

Om de praktiske muligheder for at tilrettelægge en undervisning, der giver de indsatte mulighed for at deltage i den kompetencegivende undervisning uanset de varierende opholdstider, henvises til det i bilag 2 anførte om svenske forsøg samt erfaringerne fra ungdomsfængslet i Nyborg.

Vedrørende nærmere enkeltheder om teknisk forberedelseseksamen henvises til den ovenfor nævnte undervisningsvejledning for ungdomsskolen, og undervisningsministeriets bekendtgørelse af 16. marts 1971 vedrørende teknisk og udvidet teknisk forberedelseseksamen.

2°) Overvejende praktisk uddannelse.

Herunder hører bl.a. *specialarbejderkurserne*, der formentlig vil blive det område inden for den kompetencegivende undervisning, der vil finde størst anvendelse i fængselsvæsenets

undervisning. Der henvises herom til kap. XI-XV.

I øvrigt kan det som eksempel på sådan undervisning nævnes, at der i de sidste par år bl.a. har været gjort forsøg med *handelsskoleuddannelse* (handelsmedhjælpereksamen) i stats- og ungdomsfængslet i Nyborg i samarbejde med handelsskolen i Nyborg (der tillige forestår et forsøg med en kortvarig *dekoratøruddannelse*).

Det er endvidere af stor betydning, at et eventuelt ønske om deltagelse i kompetencegivende undervisning konstateres på et så tidligt tidspunkt af anstaltsopholdet som muligt (eventuelt under varetægtsopholdet), således at den indsattes afsoningssted i videst muligt omfang kan imødekomme dette behov, hvilket efter udvalgets opfattelse bør være et væsentligt kriterium for valget af afsoningssted.

Imødekommelse af mere individuelle ønsker, for hvilke det ikke er muligt at oprette specielle hold på en anstalt, kan etableres enten som *brevskoleundervisning* eller som *selvstudium*. I disse tilfælde bliver det en væsentlig opgave for fængselsvæsenets lærere at være rådgivere og kunne give støtteundervisning. Særlig værdifuldt vil det formentlig være, hvis man benyttede studiekredsformen med en lærer som tutor. Denne funktion vil i det hele taget være aktuell ved kompetencegivende undervisning med et praktisk indhold, hvor det oftest vil være udefra kommende lærere, der varetager undervisningen, f.eks. vedrørende handelsmedhjælperuddannelsen.

b) Undervisning uden for anstalten.

Udvalget finder ikke på nuværende tidspunkt at kunne tage stilling til, i hvilket omfang de forannævnte eller andre undervisningsaktiviteter bør søges etableret inden for fængselsvæsenets egne rammer eller ved de indsatte deltagelse i den undervisningsaktivitet, der er etableret i samfundet i øvrigt. Man finder imidlertid at burde pege på de betydelige muligheder, som de senere års forøgelse af de indsatte udgangsmuligheder giver i retning af undervisning uden for anstalterne. En effektiv udnyttelse af disse muligheder forudsætter imidlertid, at der i overvejelserne om placeringen af en indsat lægges vægt på den enkelte anstalts mulighed for at imødekomme uddannelsesønsker på nærliggende undervisningsinstitutioner. Udvalget foreslår i denne forbindelse, at der foretages en registrering af de

muligheder, som de enkelte anstalter på grund af deres beliggenhed har for at imødekomme særlige uddannelsesønsker uden for anstalten.

c) Samarbejde med f or sorgsområdet.

I de tufælde, hvor en indsat har deltaget i kompetencegivende undervisning i forbindelse med et anstaltsophold, peger man på betydningen af, at der skabes forsorgsmæssige muligheder for, at den indsatte anvender sin uddannelse efter løsladelsen eller i givet fald får muligheder for at fortsætte uddannelsen. Det bør efter udvalgets opfattelse ikke hindre en indsat i at deltage i kompetencegivende undervisning under afsoningen, at undervisningen ikke kan fuldføres.

B. Almendannende undervisning

I modsætning til den kompetencegivende undervisning er det for den såkaldte almindende undervisning vanskeligt at formulere en generel målsætning. Denne undervisning kan dels sammenlignes med den, der foregår ved folkehøjskolerne, dels med den, der foregår i medfør af lov om fritidsundervisning m.v.

Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at de indsatte som led i det samlede behandlingsarbejde bør have adgang til orientering om samfundet og dets gruppedannelser med henblik på at øge forståelsen for, at man som borger i samfundet har adgang til at gøre brug af dets goder og samtidig har ansvar og forpligtelser som medborger.

Udvalget finder, at der ikke på nuværende tidspunkt bør fastlægges egentlige retningslinier for indholdet, varigheden og formen for en sådan socialpædagogisk undervisning, idet man anser det for værdifuldt, at der i en periode - jfr. det under kap. VIII anførte om forsøgsundervisning - gives anstalterne ret vide rammer for forsøg, således at der ved tilrettelæggelsen af undervisningen kan tages hensyn til belæggets behov og forudsætninger.

C. Specialundervisning

Det er udvalgets opfattelse, at fængselsvæsenet, på linie med institutioner under det sociale område i øvrigt, har pligt til at imødekomme indsattes behov for specialundervisning, når et sådant konstateres. Dette bør ske gennem standpunktsprøver i dansk og regning på et tidligt tidspunkt af anstaltsopholdet. Der bør ikke stilles noget mindstekrav for så vidt angår deltagerantallet, hvorved bemærkes, at der efter loven om fritidsundervisning m.v. skal etableres specialundervisning, såfremt blot to deltagere melder sig.

Specialundervisning bør kunne etableres efter de indsattes behov, jfr. i øvrigt betænkning vedrørende ungdomsskolen (pag. 21).

D. Fritidsundervisning og anden fritidsvirksomhed

Om de indsattes adgang til at deltage i fritidsvirksomhed svarende til de aktiviteter, der i samfundet er etableret inden for fritidslovens rammer, henvises til kap. XIX-XXI.

KAPITEL IV

Undervisningsmidler

1. Audiovisuelle hjælpemidler

Det har under udvalgets drøftelser været fremhævet, at de audiovisuelle hjælpemidler skal indgå som et naturligt led i selve undervisningen.

Den pædagogiske forskning har imidlertid ikke på entydig måde godtgjort, hvilke pædagogiske hjælpemidler, der er særligt velegnede, ligesom det for den enkelte undervisningsart er vanskeligt pædagogisk at begrunde valget af undervisningsmidler. Man har derfor ikke forsøgt at pege på bestemte materialer som pædagogiske hjælpemidler i undervisningen af indsatte, men derimod på nogle af de forudsætninger, der må være til stede, før man foretager sådanne større investeringer, som anskaffelse af AV-materiale ofte vil medføre.

Det er således en forudsætning, at lærerne kender hjælpemidlernes muligheder og kan anvende dem rigtigt i undervisningen, samt har den fornødne tekniske færdighed i betjeningen. Endvidere må man have kendskab til, hvor det materiale, som apparaturet kræver, kan købes eller lånes i fornødent omfang (jfr. nedenfor om skolecentralerne).

I lighed med »betænkningen om formidling af undervisningsmidler inden for folkeskolen« (betænkning nr. 577/1970) benyttes betegnelsen undervisningsmidler som omfattende undervisningsmaterialer og apparaturer.

Udvalget finder det mest hensigtsmæssigt at betragte den enkelte anstalts undervisningsmidler som en pædagogisk helhed.

Til samlingen af undervisningsmaterialer kan henregnes: Faglitteratur, tidsskrifter, teksthæfter, kunstreproduktioner, plancher, gram-mofonplader, film, lydbånd, billedbånd, dias, sløjfefilm, lydbånd, transparenter, flonellografer, burretavler, magnetavlematerialer, TV-bånd samt kombinerede materialer (AVB-materiale).

På anstalten bør tillige findes det *apparatur*, der er nødvendigt for at anvende materialerne på stedet. Til sådant apparatur kan f.eks. henregnes:

TV-modtager (også anvendelig til kassette-

bånd), radiomodtagere, pladespillere, filmprojektor, båndoptagere (eventuelt video-båndoptagere med monitor), overheadprojektor, dia-skop, episkop, sløjfefilmprojektor, flonellograf, burretavle og magnetavle.

Man henleder i øvrigt opmærksomheden på, at der inden for mange moderne skoleformer anvendes *pædagogiske værksteder*, hvor undervisere og elever har mulighed for at fremstille eller bearbejde forskellige materialer ved hjælp af duplikator, transparenter, lydbånd, dias og foto, skrivemaskine, kopieringsmaskine, 8 mm film og burre- og magnetavlematerialer m.v.

Man peger på muligheden for, at der for-søgsvis kunne etableres et pædagogisk værk-sted ved en anstalt med henblik på at vurdere værdien af sådanne værksteder i fængselsvæsenets undervisning.

2. Lærebøger

Man understreger nødvendigheden af, at der foreligger tilstrækkelige bevillinger til, at det lærebogsmateriale, der anvendes i undervisningen, stadig er ajourført i overensstemmelse med udviklingen inden for tilsvarende undervisning i samfundet. Lærebøgerne bør som hidtil anskaffes af fængselsvæsenet, således at de indsatte normalt låner bøgerne under opholdet.

Der bør dog ske en udlevering til ejendom, hvis det pågældende bogmateriale efter sædvanlig praksis udleveres til eje ved undervisning i samfundet i øvrigt.

Samarbejde med skolecentraler m.v.

Udvalget peger på de muligheder, der måtte være for et samarbejde mellem fængselsvæsenets anstalter og de på amtsbasis oprettede skolecentraler. Disses opgaver og funktioner er endnu ikke helt klarlagt, men i betænkning nr. 577, pag. 9 anføres, at skolecentraler også skal kunne benyttes af andre skoler, f.eks. fritids- og ungdomsundervisningen og endvidere undervisningsområder, f.eks. underlagt direktoratet for erhvervsuddannelserne samt direktoratet for gymnasieskolerne og højere forberedelseseksamen.

KAPITEL V

Skolelokaler og inventar

Udvalget har indhentet oplysninger om hver enkelt anstalts lokale- og inventarforhold inden for undervisningsområdet. Det fremgår heraf, at anstaltens forsyning med undervisningsmidler i det store og hele må betegnes som tilfredsstillende i forhold til den nuværende undervisningsaktivitet.

Derimod er en stor del af skoleinventaret så nedslidt, at der er behov for betydelige udskiftninger inden for dette område.

— Med hensyn til skolelokaler må det konstateres, at forholdene — med enkelte undtagelser — er utilfredsstillende, og for nogle anstaltens vedkommende så dårlige, at de er en hindring for et effektivt pædagogisk arbejde.

Der forekommer således i meget betydeligt omfang utilstrækkelig lydisolering af skole-

lokalerne. Desuden er lys- og opvarmningsforholdene ofte kritisable, ligesom der ved nogle anstalter er for få - eller små - lokaler til rådighed for undervisning.

Udvalget finder det på det foreliggende grundlag ikke muligt at udtale sig om omfanget af undervisningen inden for fængselsvæsenets egne rammer og dermed heller ikke om undervisningslokalernes kapacitet.

Man finder imidlertid anledning til at understrege, at en rimelig standard for undervisningslokalerne er en helt nødvendig forudsætning for pædagogisk arbejde, og der bør derfor i det omfang, der foregår undervisning på anstalterne, tilvejebringes hensigtsmæssige lokaleforhold.

KAPITEL VI

Undervisningstilbudets karakter

Det er som nævnt under kapitel II, punkt 2, udvalgets opfattelse, at en væsentlig del af undervisningsvirksomheden bør ligestilles med arbejds træning. Udvalget er vel opmærksom på de vanskeligheder, som en dagskoleundervisning som foran skitseret kan medføre for tilrettelæggelsen af den produktive arbejds træning, navnlig i det omfang produktiviteten skal være rentabel, men et rationelt samarbejde mellem de respektive fagområder skulle gøre det muligt at indpasse undervisningen i de indsatte anstaltstilværelse i plan med arbejds træningen, jfr. bemærkninger ad kapitel II, punkt 3.

1. Tabt arbejdsfortjeneste under skoleophold

Som en konsekvens af ligestillingen mellem undervisningen og arbejdet finder udvalget, at der bør ydes erstatning for tabt arbejdsfortjeneste under skoleophold.

Efter de gældende regler aflønnes en indsat ved ankomsten til anstalten med normalsats, såfremt han yder almindelig arbejdsindsats. Man finder denne aflønning passende for deltagelse i introduktionsskolen.

For så vidt angår kompetencegivende undervisning, anden dagskole og deltagelse i specialundervisning bemærkes, at den indsatte ofte på dette senere tidspunkt af sit ophold på grund af flid har kvalificeret sig til en højere aflønning end normalsatsen, ligesom der ofte på grund af akkord aflønning vil være tale om endnu højere vederlag. Der består således en risiko for, at de indsatte af økonomiske grunde vil afholde sig fra deltagelse i undervisning.

Udvalget foreslår derfor, at der ved deltagelse i disse undervisningsformer ydes et vederlag

svarende til den til enhver tid gældende normalsats + et skoletillæg svarende til mindste kvalifikationstillæg.

Tabt arbejdsfortjeneste for deltagelse i en eventuel afgangsskole kan efter udvalgets opfattelse passende fastsættes på tilsvarende måde.

2. Præsentation af tilbudet

Udvalget finder, at der så tidligt som muligt - eventuel i en introduktionsskole eller om muligt allerede under varetægtsopholdet - bør gives den indsatte orientering om de undervisningsmæssige muligheder, der forefindes på den pågældende anstalt.

Udvalget foreslår i denne forbindelse, at der udarbejdes et materiale, der giver generel orientering om, hvilke undervisningstilbud der foreligger ved alle anstalter, og at dette orienterende materiale også fordeles til alle arresthuse, således at indsatte allerede her har mulighed for at orientere sig om undervisningstilbud og eventuelt fremsætte ønsker om afsoningssted.

Det må tillægges væsentlig betydning, at den enkelte anstalts undervisningstilbud allerede ved alsidighed og sammensætning virker motiverende, men præsentationen af tilbudet i skoleplaner og lignende har tilsvarende betydning.

Den hidtidige præsentation af undervisningstilbudene synes i det store og hele ikke at have været tilstrækkeligt inspirerende. Man peger på det nyttige i at supplere den skriftlige præsentation med mundtlig introduktion for grupper af indsatte og navnlig på muligheden af at inddrage indsatte i arbejdet med udarbejdelse af illustrationer, plakatmateriale m.v.

Personalestrukturen

1. Undervisningskonsulent

Tilsynet med den pædagogiske virksomhed i fængselsvæsenets anstalter har hidtil været varetaget af en honorarlønnet konsulent, der har fungeret som direktoratets rådgiver i pædagogiske spørgsmål, men i øvrigt ikke har haft administrative beføjelser.

I forbindelse med drøftelserne om den organisatoriske opbygning af undervisningsvirksomheden har der i udvalget været enighed om at anbefale, at der oprettes en heltidsstilling som undervisningskonsulent i direktoratet.

Stillingen bør efter udvalgets opfattelse placeres på linie med undervisningsinspektørstillinger i undervisningsministeriet, idet der bør tillægges stillingen tilsvarende ansvarsområde. Herefter bør stillingens indehaver pålægges ansvar for godkendelse af skoleplaner, medansvar for rekruttering af personale til undervisningsområdet, for efteruddannelse af personale, og særligt koordinering af undervisningserfaringer ved de enkelte anstalter. Han fungerer i øvrigt som pædagogisk rådgiver for undervisningspersonalet. Det forudsættes, at stillingens indehaver bl.a. ved besøg på anstalterne holder sig orienteret om undervisningsvirksomheden, både med henblik på undervisningens standard og medvirken til, at undervisningsvirksomheden tilpasses den enkelte anstalts struktur som integreret led i dens behandlingsaktivitet.

Da det måtte anses for meget betydningsfuldt, at stillingen oprettedes snarest muligt, har udvalget i august 1969 over for direktoratet for fængselsvæsenet fremsat forslag om normering af en stilling som undervisningskonsulent i direktoratet.

Stillingen er normeret og besat fra 1. august 1970.

2. Undervisningslederne

Undervisningsarbejdet ledes på 10 af fængselsvæsenets anstalter af en undervisningsleder, mens det ved 2 anstalter varetages af en vicefængselsinspektør.

Undervisningslederen forestår den pædagogi-

ske virksomhed og refererer til direktoratet på samme måde som andre afdelingsledere.

Det er udvalgets opfattelse, at ledelsen af den pædagogiske virksomhed på en anstalt bør henlægges til en pædagogisk uddannet undervisningsleder.

Man skal derfor anbefale, at der søges normeret stilling som undervisningsleder ved alle anstalter.

Det er endvidere udvalgets opfattelse, at man for at kunne tiltrække og fastholde pædagogiske ledere lønningsmæssigt må søge undervisningslederne placeret på linie med andre institutioners voksenpædagogiske ledere.

For så vidt angår den organisatoriske opbygning inden for de enkelte anstalter finder udvalget, at undervisningslederen ikke alene bør forestå tilrettelæggelsen og ledelsen af den undervisning, der varetages af lærerne i dagtimerne, men også bør have ansvaret for fritidsundervisningen og den samlede fritidsvirksomhed, herunder den hobby- og idrætsbetonede aktivitet, ligesom han sammen med lærerne bør tilrettelægge weekendaktiviteterne.

Undervisningsaktiviteten må tilpasses den enkelte anstalts struktur og hele behandlingsaktivitet. Dens tilrettelæggelse må derfor bero på snævert samarbejde mellem anstaltslederen og lederen af de respektive behandlingsområder, jfr. kapitel II, afsnit 3.

Man bør være opmærksom på muligheden for at lade de indsatte deltage i tilrettelæggelsen gennem samarbejdsudvalg eller lignende.

Undervisningslederen bør endvidere være ansvarlig for førelsen af undervisningsjournalen, der er en registrering af den enkelte indsatte undervisningsdeltagelse og hans udbytte heraf. I tilfælde af den pågældendes indsættelse i anden anstalt bør oplysningerne i undervisningsjournalen indgå i overvejelserne om hans videre undervisningsbehov.

3. Faste lærere

A. Rekruttering

Den overvejende del af fængselsvæsenets

nuværende lærerstab er seminarieuddannet.

Desuden findes enkelte lærere med eksamen fra den frie lærerhøjskole samt nogle få med akademisk uddannelse.

Det er udvalgets opfattelse, at rekrutteringen også i fremtiden hovedsagelig bør ske blandt de seminarieuddannede lærere, og om muligt blandt seminarieuddannede med voksenpædagogik som speciale, men denne uddannelse bør ikke være nogen betingelse for ansættelse som fængsel slærer, idet der bør være mulighed for at tage hensyn til den enkelte ansøgers personlige og pædagogiske egnethed.

Ansøgere uden seminarieuddannelse bør dog kunne pålægges at gennemgå en pædagogisk uddannelse.

B. Videreuddannelse

Fængselsvæsenets lærere har på linie med lærere i andre forsgsgrene behov for at supplere deres uddannelse og få orientering om nye erfaringer inden for det pædagogiske område.

Man finder, at der er behov for at give nyansatte lærere i fængselsvæsenet et »introduktionskursus« for hurtigt at gøre dem bekendt med de særlige forhold og problemstillinger, som arbejdet i anstalterne indebærer.

Dernæst er der behov for opfølgningskurser dels med henblik på, at fængselslærerne kan holde sig å jour med udviklingen inden for voksenpædagogikken, dels med henblik på uddannelse inden for fagområder, der kræver specialviden. Således må det erkendes, at de fleste seminarieuddannede lærere ikke i deres hidtidige uddannelse har haft større mulighed for at gøre sig bekendt med undervisning i arbejdsplads- og familieproblemer, som tillægges særlig betydning i dagskolen.

Det er udvalget bekendt, at der foreligger planer om etablering af et voksenpædagogisk center med henblik på uddannelse af lærere inden for voksenundervisningen.

Udvalget foreslår, at fængselsdirektoratet optager kontakt med undervisningsministeriet med henblik på et samarbejde inden for dette område, således at fængselsvæsenets lærere får mulighed for at deltage i relevante voksenpædagogiske kurser.

De forannævnte introduktionskurser for nyansatte lærere kan formentlig derimod mest hensigtsmæssigt etableres af fængselsvæsenets personaleskole, muligvis i samarbejde med de andre nordiske lande.

Videregående uddannelse kan ske f.eks. ved årskurser på lærerhøjskolen. Udvalget anbefaler, at direktoratet åbner mulighed for sådan videregående uddannelse gennem ydelse af tjenestefrihed med løn.

C. Arbejdsområde og -norm

Ifølge de oplysninger, udvalget har indhentet om de faste læreres arbejdsopgaver, er der i ret betydeligt omfang pålagt lærerne andre end de rent undervisningsmæssige opgaver, der gennemsnitligt har optaget mindre end halvdelen af arbejdstiden. Lærerne er således ud over undervisningen beskæftiget ved administration, f.eks. ved anstaltsbiblioteket, ved indrulleringsarbejde, forsgsmæssige opgaver, deltagelse i funktionærmøder m.v.

Der er i udvalget enighed om, at det både fra et pædagogisk og et økonomisk synspunkt må anses for hensigtsmæssigt, at lærernes arbejdstid først og fremmest anvendes til undervisning, således at en del af de øvrige opgaver, som de nu varetager, pålægges andre personalegrupper.

Udvalget er endvidere opmærksom på, at den særlige pædagogiske situation, der foreligger i forbindelse med anstaltsundervisningen, ofte vil nødvendiggøre et vist kontaktarbejde for at skabe motivering for undervisningssituationen, ligesom lærerne i et vist omfang må deltage i anstalternes møder m.v. Udvalget finder, at der på denne baggrund bør gives timereduktion i overensstemmelse med, hvad tilfældet er inden for beslægtede forsgsgrene, bl.a. børne- og ungdomsforsorgen. Udvalget foreslår herefter, at fængselslærernes normale undervisning fastsættes til for tiden 20 ugentlige undervisningstimer, regnet efter en omsætningsfaktor på 1,6. Den resterende del af den normerede arbejdstid, i øjeblikket $9\frac{3}{4}$ time, forudsættes anvendt til mødevirksomhed m.v.

D. Arbejdstid

For så vidt angår undervisningens tidsmæssige placering bemærkes, at det er udvalgets opfattelse, at den hidtidige ordning, hvorefter lærernes arbejdstid har været spredt over hele dagen og aftenen, i høj grad har medvirket til den betydelige udskiftning inden for fængselslærernes rækker.

Det er udvalgets opfattelse, at det ikke vil være muligt at tiltrække og fastholde kvalificerede lærere, medmindre der tilbydes dem lige så gunstige arbejdsvilkår som inden for andre

undervisningsområder, og der bør derfor efter udvalgets opfattelse kun undtagelsesvis pålægges lærere undervisningspligt om aftenen og i weekenderne.

Dette udelukker ikke, at lærere, der ønsker dette, efter aftale kan påtage sig undervisning om aftenen mod tilsvarende reduktion af undervisningstimerne i dagtiden eller anden form for kompensation.

Derimod må det pålægges lærerne på skift sammen med undervisningslederen at føre tilsyn med den pædagogiske virksomhed i fritiden.

E. Løn- og advancementsforhold

Fængselslærerne er placeret i lønramme 18 med automatisk advancement til lønramme 25. Denne placering er ikke helt på niveau med særforborgens område, hvor f.eks. lærerne ved blinde- og døveskolerne samt ved institutter for talelidende er placeret i lønrammerne 18–26. Udvalget finder det af stor betydning, at fængselslærerne lønmæssigt er placeret på linie med andre pædagoger i lignende institutioner.

Dette gælder så meget mere, som advancementsforholdene i fængselsvæsenet på grund af det beskedne antal undervisningslederstillinger i forhold til antal lærere må betegnes som dårlige.

4. Timelærere

A. Rekruttering

Det er som nævnt udvalgets opfattelse, at de faste læreres arbejde bør henlægges til dagtimerne, således at den undervisningsaktivitet, der skal foregå om aftenen og i weekenderne overtages af timelærere.

I øjeblikket varetages denne undervisning dels af faste lærere, dels af timelærere rekrutteret blandt anstaltens øvrige personale og endelig af timelærere udefra.

For at skabe et alsidigt udvalg af tilbud vil det være nødvendigt at råde over et betydeligt antal timelærere. Det er udvalgets opfattelse, at der fra anstaltens personale er gode muligheder for yderligere at rekruttere kvalificerede timelærere til denne undervisning, såfremt dette arbejde gøres tilstrækkeligt attraktivt, især med hensyn til aflønning, jfr. det under afsnit C anførte.

B. Uddannelse

Det er af afgørende betydning, at der tilbydes

timelærere fra personalet en kort pædagogisk grunduddannelse, og man henviser til de 180-timers kurser, der under fritidsloven kan kræves for lærere uden anden pædagogisk uddannelse.

Der er i øvrigt fra undervisningsministeriets repræsentant i udvalget gjort opmærksom på muligheden af et samarbejde om voksenpædagogiske kurser, arrangeret af undervisningsministeriet eller oplysningsforbundene.

Endelig peger man på de gode erfaringer, man har med de af fængselsvæsenet tidligere arrangerede kurser for timelærere, idet man særligt henleder opmærksomheden på den værdi, det kan have, at kurserne tilrettelægges og ledes af fængselsvæsenets faste lærere, hvilket efter de hidtidige erfaringer har tilvejebragt en god baggrund for samarbejde mellem de to lærergrupper.

C. Aflønning

Udvalget foreslår, at fængselsvæsenets timelærere fremtidigt søges aflønnet efter de takster, der er fastsat i henhold til lov om fritidsundervisning m.v., idet det ellers må påregnes at blive vanskeligt for fængselsvæsenet at tiltrække egnede lærerkræfter.

Et medlem af udvalget, direktør Bjørn Westh, har fremsat følgende bemærkninger:

Kommentarer til kap. VII

Det er min opfattelse, at en tilfredsstillende løsning på problemer vedrørende lærernes løn- og ansættelsesforhold må være af afgørende betydning for gennemførelsen af en frugtbar undervisning for de indsatte i fængselsvæsenets anstalter.

Til Almenudvalgets delbetænkning har jeg ingen bemærkninger i øvrigt, men skal dog i forbindelse med kapitel VII, afsnit 3, underafsnittene C, D og E, samt afsnit 4, underafsnit C, meddele, at jeg vil afstå fra at tage stilling for så vidt angår konkrete angivelser af pligtigt undervisningsmetalt, overtimebetaling m.v., selv om jeg i princippet er enig i en række af de synspunkter, der har udgjort baggrunden for formuleringen af de nævnte underafsnit. Det er min opfattelse, at løn- og ansættelsesforhold bør forhandles uden for rammerne af det udvalg, hvoraf jeg er medlem.

Bjørn Westh (sign.)

KAPITEL VIII

Forslag om forsøgsundervisning

Udvalget har på baggrund af den hidtidige undervisning i fængselsvæsenet indgående overvejet, hvorledes den fremtidige undervisning af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter mest hensigtsmæssigt kunne tilrettelægges. Udvalget finder, at de undervisningsformer, der har været praktiseret ved nogle anstalter: Introduktionsskoler, dagskoler og afgangsskoler, i det store og hele må vurderes positivt. Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at det på baggrund af disse ret fåtallige forsøg vil være betænkeligt at fremsætte konkrete forslag om form og indhold for undervisningen i fængselsvæsenets anstalter på grund af den betydelige spredning, som de forskellige anstalters belæg frembyder med hensyn til behov og forudsætninger.

Udvalget finder derfor at måtte foreslå, at der i en periode anstilles forsøg på anstalterne med forskellige undervisningsformer. Forsøgene bør ske med henblik på at indhøste erfaringer om, hvilke undervisningsformer der er mest relevante for de forskellige belægskategorier.

Udvalget peger på de hidtidige skoleformer og henviser i øvrigt til det i kapitel III, afsnit 2 anførte. Det understreges imidlertid, at man ikke hermed ønsker at angive en begrænsning for forsøgene, der i øvrigt bør kunne hente inspiration fra den voksenpædagogiske undervisning i samfundet.

Det er udvalgets opfattelse, at fængselsvæsenets fremtidige opgave på det undervisnings-

mæssige område i væsentlig omfang må være at formidle de undervisningstilbud, som foreligger i samfundet i øvrigt. Ændringer i undervisningspligtens længde, i håndværkeruddannelser, specialarbejderuddannelser m.v. vil derfor medføre ændringer i de undervisnings- og uddannelsesmæssige tilbud, som skal formidles over for de indsatte.

For at sikre, at den nævnte forsøgsundervisning er i overensstemmelse med udviklingen i samfundet i øvrigt, foreslår udvalget, at der nedsættes et forsøgsudvalg, der kan bistå fængselsvæsenets undervisere med iværksættelse og gennemførelse af undervisningsforsøg. Forsøgsudvalget bør dernæst foretage en vurdering af de pædagogiske erfaringer med de enkelte forsøg med henblik på efter forsøgsperiodens udløb at afgive indstilling til direktoratet om tilrettelæggelsen af den fremtidige undervisning i fængselsvæsenet.

Man foreslår, at forsøgsudvalget nedsættes som et tremandsudvalg bestående af en repræsentant for Danmarks lærerhøjskole, en repræsentant for undervisningsministeriet samt fængselsvæsenets undervisningskonsulent. Udvalget bør kunne supplere sig ved behandling af specielle undervisningsopgaver, herunder bl.a. vedrørende den erhvervmæssige uddannelse. Forslag om forsøgenes art, omfang og varighed bør fremsættes af forsøgsudvalget.

KAPITEL IX

Sammenfattende bemærkninger

Som indledning til udvalgets arbejde indhentes et betydeligt materiale om den hidtidige undervisningsvirksomhed i fængselsvæsenet. På grundlag af dette materiale blev der gjort status over undervisningen og dens placering i det samlede behandlingsarbejde. Status afdækkede for udvalget behov for betydelige ændringer i undervisningens arbejdsvilkår med henblik på at realisere bestræbelser for at give indsatte i fængselsvæsenets anstalter del i den udvikling, som er sket i det øvrige samfund inden for undervisningsområdet i de seneste år.

I de indledende overvejelser herom, var der i udvalget enighed om, at det måtte være en afgørende forudsætning for at motivere de indsatte for at dygtiggøre sig gennem undervisning, at der blev tilvejebragt sådanne betingelser for undervisningen, at denne af de indsatte oplevs som ligeværdig med arbejde i traditionel forstand. Det må betragtes som et afgørende fremskridt, at dette synspunkt, som på daværende tidspunkt formentlig forekom fremmed og med uoverskuelige konsekvenser, nu må anses for accepteret, jfr. at direktoratet har godkendt, at deltagelse i undervisning under visse betingelser kan aflønnes med sædvanligt arbejdsvederlag + et skoletillæg.

Det indgik endvidere i udvalgets indledende drøftelser, at der i fængselsdirektoratet, i lighed med hvad der er tilfældet for beskæftigelsen, burde etableres et vejledende og koordinerende organ for undervisningen. Udvalget fremsatte derfor særskilt indstilling til direktoratet om oprettelse af en undervisningskonsulentstilling, der som tidligere nævnt har været besat fra den 1. august 1970.

Udvalget kan således konstatere, at nogle grundlæggende forudsætninger for en positiv udvikling af undervisningen i fængselsvæsenet allerede er tilvejebragt under udvalgets arbejde.

Det er udvalgets opfattelse, at de indsatte - med de begrænsninger der følger af sikkerhedsmæssige og andre særlige fængselsmæssige forhold - bør have tilbud om undervisning i samme omfang som landets øvrige borgere, enten

ved undervisning etableret inden for fængselsvæsenets rammer eller ved adgang til deltagelse i undervisningsaktiviteter uden for fængselsvæsenet.

Derfor peger udvalget - ud over de under udvalgsarbejdet allerede gennemførte forbedringer - især på nedenstående forslag om ændring af grundlaget for den fremtidige undervisning i fængselsvæsenet.

1. Vedrørende undervisningen og dennes tilrettelæggelse

Undervisning må anerkendes som ligeværdig med arbejde, og der bør i konsekvens heraf ydes erstatning for tabt arbejdsfortjeneste ved deltagelse i undervisning.

Undervisningen bør principielt etableres som heldagsundervisning og foregå kontinuerligt året rundt.

Tilbud om undervisning bør gennem hensigtsmæssige præsentation og ved alsidighed og sammensætning gøres mere attraktivt. Den nu gældende regel om obligatorisk undervisning for indsatte under 30 år bør søges afskaffet.

Der bør tidligst muligt under den indsatte anstaltsophold tilvejebringes oplysninger om hans undervisningsmæssige behov, således at disse oplysninger kan indgå i de samlede overvejelser om tilrettelæggelsen af hans ophold.

Udvalget foreslår, at der foretages en registrering af de enkelte anstalters mulighed for at imødekomme særlige uddannelsesønsker uden for anstalten. Udvalget peger herved på de betydelige muligheder, som de senere års forøgelse af de indsatte udgangsmuligheder giver i retning af undervisning uden for anstalterne.

I de tilfælde, hvor en indsat har deltaget i kompetencegivende undervisning i forbindelse med et anstaltsophold, peger man på betydningen af, at der skabes forsorgsmæssige muligheder for, at den indsatte anvender sin uddannelse efter løsladelsen eller i givet fald får mulighed for at fortsætte uddannelsen.

2. Vedrørende undervisningsforholdene

Det må tillægges afgørende betydning, at der tilvejebringes bevillingsmæssigt grundlag for væsentlige forbedringer af fængselsundervisningens lokaleforhold.

Det samme gælder i et vist omfang med hensyn til udskiftning af inventar.

Udvalget peger på muligheden af, at der forsøgsvis etableres et pædagogisk værksted ved en anstalt med henblik på at vurdere værdien af sådanne værksteder i fængselsvæsenets undervisning.

3. Vedrørende underviserne

Der bør være en pædagogisk uddannet undervisningsleder ved alle anstalter.

Fængselslærerne må principielt frigøres for

ikke-pædagogisk arbejde, og der bør fastsættes en ugentlig norm for undervisningen.

Fængselslærernes mulighed for efteruddannelse bør forbedres.

4. Forsøgsundervisning

Udvalget indstiller endelig, at der med henblik på en udbygning af undervisningen i eller uden for fængselsvæsenets anstalter iværksættes forsøg med forskellige former for undervisning af de indsatte. I forbindelse hermed foreslås nedsat et forsøgsudvalg med den opgave at bistå ved iværksættelsen og gennemførelse af sådanne forsøg og efter en vurdering af de pædagogiske erfaringer hermed at fremsætte sådanne forslag om tilrettelæggelsen af undervisningen i fængselsvæsenet, som disse måtte tilsige.

De indsattes erhvervsmæssige uddannelse

KAPITEL X

Hidtidige beskæftigelses- og uddannelsesforanstaltninger

1. De nuværende beskæftigelsesforanstaltninger

A. Lovhjemmel

I borgerlig straffelov af 15. april 1930 med senere ændringer findes enkelte bestemmelser om de indsattes arbejde, idet loven i øvrigt henviser de nærmere regler herom til fastsættelse i anordninger, der udfærdiges i tilslutning til straffeloven.

Bestemmelserne i de nugældende kgl. anordninger om de indsattes beskæftigelse kan i hovedtræk gengives således:

- a) De indsatte (bortset fra indsatte i varetægtsfængsel) har arbejdspligt.
- b) Beskæftigelsen skal være produktiv.
- c) Arbejdet skal være egnet til at lægge beslag på de indsattes kræfter og opmærksomhed, og der skal, så vidt forholdene tillader det, tages hensyn til de indsattes evner og færdighed ved valg af arbejde.
- d) Arbejdet skal tage sigte på at forbedre de indsattes erhvervsmuligheder efter løsladelsen.
- e) De indsatte må ikke uden eget samtykke sættes til arbejde, der er forbundet med særlig risiko (farlige maskiner), og arbejdet må ikke være sundhedsfarligt.

Ved tilrettelæggelsen af fængselsarbejdet må der herudover tages hensyn til de bevillingsmæssige muligheder for tilvejebringelse af de fornødne indkøb, til dækning af etablerings- og driftsomkostninger og i denne forbindelse krævet om, at beskæftigelsen skal etableres på et forsvarligt økonomisk grundlag. Endvidere må afsætningsmuligheder samt det private erhvervslivs interesser tages i betragtning.

B. Arbejdsdriftskommissionens betænkning

I 1957 nedsatte justitsministeriet en kommission, der fik til opgave at undersøge og vurdere arbejdsdriftens forhold og herunder sær-

ligt tage stilling til, hvilke ændringer der burde foretages i arbejdsdriftens struktur, for at denne bedst muligt kunne løse sine behandlingsopgaver.

I denne forbindelse blev kommissionen bl.a. anmodet om at overveje, i hvilket omfang dette burde ske ved optagelse af fag, der som følge af udviklingen i erhvervslivet kunne have særlig betydning som arbejdsstræning, og om der som supplement til den produktive virksomhed burde gives de indsatte faglig instruktion i værkstedsskoler eller lignende.

I kommissionens betænkning nr. 272 af 1960 er der i kap. VII opstillet retningslinier for den fremtidige udvikling af fangearbejdsvirksomhed. Forslaget går ud på en udbygning og modernisering af den bestående værkstedskapacitet, både for så vidt angår bygninger som maskiner med henblik på at tilvejebringe grundlaget for en arbejdsstræning, der i sine forudsætninger kommer så nær det private erhvervslivs som muligt. Kommissionen peger endvidere bl.a. på betydningen af, at man opmærksomt følger uddannelsen af ikke-faglærte arbejdere med henblik på fængselsvæsenets mulighed for at etablere specialarbejderkurser, idet kommissionen anser det for betydningsfuldt, at de færdigheder, der opnås ved deltagelse i produktivt arbejde, bliver suppleret med kursusuddannelse i takt med udviklingen på det frie arbejdsmarked.

2. Foranstaltningernes omfang

A. Beskæftigelse og arbejdsstræning på produktiv basis

I de under fængselsvæsenet hørende 12 statsfængsler og særanstalter (Københavns fængsler og arresthuse ikke medregnet) hensat den 1. april 1972 i alt 2.017 personer. Heraf var 1.472 eller 73 % beskæftiget ved værkstedsdrift, jord-

brug eller økonomiarbejde, medens resten, 545 eller 27 %> deltog i undervisning herunder specialarbejderkurser eller var fraværende på grund af sygdom, disciplinære foranstaltninger, undvigelser, orlov eller lignende.

Den samlede beskæftigelse i statsfængsler og særanstalter androg i finansåret 1971/72 i alt 3.280.727 arbejdstimer, der fordelte sig således:

Værkstedsdrift	1.373.030
Jordbrug	576.706
Økonomiarbejde	1.330.991

Værkstedsdrift drives overvejende som fællesværksteder, der i videst muligt omfang er etableret efter samme principper som private

virksomheder af samme størrelse inden for det pågældende fag. Cellerarbejde forekommer i et vist omfang i de lukkede anstalter enten på grund af manglende værkstedsplads, eller fordi en del af de indsatte ikke ønsker eller ikke er egnede til at arbejde i fællesskab.

Produktionen omfatter en lang række forskellige varer, der næsten udelukkende afsættes til statsinstitutioner. I finansåret 1971/72 androg værdien af producerede varer til statsinstitutioner således ca. 98 % af den samlede produktion.

I 1971/72 var beskæftigelsesarterne, værkstedernes antal og den procentvise andel af det samlede antal arbejdstimer fordelt således:

Fag
Diverse fag
Grafiske fag
Snedkeri
Beklædningsindustri
Metalfag
Vaskeri
Væveri
Sadelmageri og møbelpolstring
Børstenbinderi
Skomageri
Blindeskrift
Elementfabrikation
Kasketmageri

Antal værksteder	Antal arbejdstimer	0 / 0
12	363.601	26,5
4	256.475	18,7
9	225.244	16,4
5	166.022	12,1
3	121.033	8,8
3	65.460	4,8
2	45.287	3,3
2	35.498	2,6
1	35.214	2,6
2	21.122	1,5
1	18.452	1,3
1	18.060	1,3
1	1.562	0,1
1.373.030		100,0

Jordbrug omfatter landbrug, gartneri og grundforbedring. Landbrug og gartneri drives som tilsvarende virksomheder i det private erhverv, og produktionssammensætningen svarer nogenlunde hertil.

Landbruget består af ca. 1500 ha, fordelt på 12 gårde i størrelsen fra 7 til 500 ha.

Gartnerierne har et samlet jord tilliggende på ca. 100 ha, fordelt på 12 gartnerier, der drives som kombination af frilands- og drivhusgartnerier.

Grundforbedringsarbejde omfattede i 1971/72 opdyrkning af hede til landbrugsjord ved statsfængslet på Kragsskovhede.

Endelig ejer fængselsvæsenet ca. 500 ha skov og plantage, hvis pasning indgår som beskæftigelse for de indsatte.

Målt i arbejdstimer omfattede jordbrugsbeskæftigelsen i 1971/72 i alt 576.706, der fordelte sig således:

Landbrug	299.638
Gartneri	191.218
Grundforbedring	85.850

Økonomiarbejde findes ved alle anstalter og omfatter den beskæftigelse, der knytter sig til opretholdelsen af anstaltens drift - herunder bygningsvæsen, pasning af tekniske anlæg, kostforplejning, rengøringsarbejde, depotarbejde samt biblioteks- og kontorarbejde.

Som nævnt foran medgår ca. 40 % af de samlede fangearbejdstimer til økonomiarbejde.

B. Specialarbejderkurser og anden erhvervsuddannelse

Ud over den arbejdstilrettelæggelse, der gives de indsatte i fængselsvæsenets værksteds- og jordbrugsfag, søger man i øvrigt i henhold til anordningens bestemmelser at dygtiggøre egnede og interesserede indsatte i faglig henseende dels ved etablering af lærlingeforhold, hvorom hen-

vises til kap. XVI, dels ved at lade de indsatte deltage i specialarbejderkurser på anstalterne eller på civile specialarbejderskoler eller ved anden form for erhvervsuddannelse.

a) Specialarbejderkurser på anstalterne

Allerede i 1953 deltog en del funktionærer fra fængselsvæsenet i kursus for instruktører på de nuværende skoler for ikke-faglærte (Statens arbejdsmandskursus), med henblik på etablering af arbejdsmandskurser for indsatte i fængselsvæsenets anstalter. Man iværksatte i de følgende år på nogle anstalter faglige kurser af kortere varighed i tilslutning til de indsattes beskæftigelse ved bygningsvæsenet, nemlig kurser i forskalling, armering og kloakering.

Denne form for erhvervsuddannelse blev dog ikke af større omfang - formentlig fordi det ikke i tilstrækkelig grad lykkedes at interessere de indsatte for uddannelsen, bl.a. fordi de angiveligt fandt det bedre lønnede arbejde i værksteder og ved jordbrug mere tiltrækkende.

Efter ikrafttrædelsen af lov om erhvervs-mæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere af 18. maj 1960 har fængselsvæsenet på ny taget spørgsmålet om kortvarige kurser for ikke-faglærte indsatte op. Efter at have foretaget en del undersøgelser om de indsattes erhvervsvalg efter løsladelsen besluttede fængselsvæsenet i 1963 at etablere en svejseskole i tilknytning til smede- og maskinværkstedet ved stats- og ungdomsfængslet på Møgelkær.

Der blev optaget forhandling med de respektive brancheorganisationer med henblik på at etablere svejseskurser, der kunne godkendes af brancheudvalgene på lige fod med tilsvarende kurser på civile specialarbejderskoler.

Der etableredes dels et adgangskursus, dels kursus i værkstedssvejsning I og II. Som instruktør fungerede en af anstaltens værk-mestre, der forinden havde gennemgået et af brancheudvalgets instruktørkurser.

Svejseskolen på Møgelkær, der begyndte undervisningen i 1964, fik status som en selvstændig specialarbejderskole med ret til udstedelse af kursusbeviser. Efter aftale med uddannelsesrådet for specialarbejdere er der senere indledt et samarbejde med specialarbejderskolen i Horsens, således at kursusbeviser for Møgelkærs vedkommende udstedes af specialarbejderskolen i Horsens.

I de senere år har man i et vist omfang lade indsatte fra andre anstalter deltage i svejsundervisningen på Møgelkær.

I kalenderåret 1971 har følgende antal indsatte gennemgået kurser på svejseskolen i Møgelkær — de i parentes angivne tal er antallet af gennemgåede kursustrin:

	Antal deltagere:
Adgangskursus samt trin I og II	23 (49)

Efter at erfaringerne fra svejseskolen i Møgelkær havde vist, at der var interesse blandt de indsatte for faglig uddannelse, samt at det ved en rimelig udvælgelse og støtte af kursusedtagerne under kurset viste sig, at beståelsesprocenten var ret høj, besluttede fængselsvæsenet i 1966 at udbygge specialarbejderuddannelsen inden for fængselsvæsenets rammer ved etablering af bygge- og anlægskurser på statsfængslet på Kragsskovhede. Disse blev på tilsvarende måde etableret i samråd med de respektive brancheudvalg, og der oprettedes forkursus samt trin I, II og III.

I 1967 oprettedes ved samme anstalt yderligere et specialarbejderkursus i forbrændingsmotorer.

Også ved disse kurser har der været adgang for deltagere fra andre anstalter.

Kursusvirksomheden på Kragsskovhede omfattede i 1971 følgende antal personer, idet de i parentes angivne tal er antallet af gennemgåede kursustrin:

	Antal deltagere:
<i>Bygge- og anlægsvirksomhed</i>	
Forkursus og trin I, II og III	40 (91)

<i>Motorkursus</i>	
Forbrændingsmotorer	77

I øvrigt har fængselsvæsenet benyttet den af Dansk forsorgsselskab i 1969 oprettede specialarbejderskole på Assersbølgård. I 1971 har følgende antal indsatte i fængselsvæsenets anstalter benyttet denne skole:

	Antal deltagere:
<i>Bygge- og anlægsvirksomhed</i>	
Forkursus og trin I, II og III	64 (93)

<i>Motorkursus</i>	
Forbrændingsmotorer	87

Som foran nævnt har andre anstalter i et vist omfang haft mulighed for at lade indsatte deltage på kurser på Møgelkær eller Krag-

skovhede. Dette har imidlertid overvejende af sikkerhedsmæssige grunde ikke været muligt for de lukkede anstalter, og da der i første omgang især for de indsatte i det lukkede ungdomsfængsel i Nyborg skønnedes at være behov for specialarbejderuddannelse, har man siden 1968 forsøgsvis afholdt nogle kurser i bygge- og anlægsvirksomhed på stats- og ungdomsfængslet i Nyborg i samarbejde med specialarbejderskolen i Odense. Disse kurser har i modsætning til kurserne på Møgelkær og Kragsskovhede ikke været etableret som fængselsvæsenets egne kurser, men har været afholdt af specialarbejderskolen i Odense på anstalten, således at specialarbejderskolen har stillet lærerkræfter til rådighed. En funktionær er i løbet af 1969/70 uddannet som instruktør.

De hidtidige erfaringer med disse kurser synes - også efter specialarbejderskolens skøn - at have været positive.

Der henvises i øvrigt med hensyn til specifikation over, hvilke anstalter der har ladet indsatte deltage i specialarbejderkurser, til bilag 3.

b) *Specialarbejderkurser uden for anstalterne.*

Som følge af de ret begrænsede muligheder, der har været for at lade indsatte deltage på specialarbejderkurser på fængselsvæsenets anstalter, har man i ikke ubetydeligt omfang benyttet sig af specialarbejderskoler og ladet indsatte få udgang fra anstalterne for at deltage i undervisningen på disse skoler.

Det er særlig ungdomsfængslerne og åbne anstalter med yngre klientel (Nr. Snede og Kærshovedgård, men - på grund af det korttidsstraffede belæg - ikke Renbæk), der har benyttet sig af disse muligheder. Stats- og ungdomsfængslet på Søbysøgård har således siden 1963 ladet indsatte deltage i specialarbejderkurser, især i Odense.

Der er i de seneste år sket en betydelig udvikling i adgangen til at lade indsatte ved alle fængselsvæsenets anstalter få udgangstilladelse eller orlov fra anstalten med henblik på at deltage i uddannelsesmæssige foranstaltninger - herunder specialarbejderkurser.

I kalenderåret 1971 har således i alt 277 indsatte deltaget i specialarbejderkurser på civile specialarbejderskoler, jfr. oversigten i bilag 3.

c) *Anden erhvervsuddannelse.*

Som et led i de indsatte arbejdsstræning og

forberedelse til erhverv er der på de fleste anstalter i forbindelse med den almindelige skoleundervisning, der foregår i de indsatte fritid om aftenen, etableret forskellige former for faglige kurser, som regel med værkmestre som faglærere. Disse kurser, hvortil de indsatte kan melde sig frivilligt, omfatter både teori og praksis inden for fag, der er repræsenteret i beskæftigelsessektoren. Indsatte, der beskæftiges f.eks. ved husdyrhold eller køkkentjeneste, søges således ofte motiveret til at deltage i erhvervspræget undervisning om disse emner. På de fleste »landbrugsanstalter« har undervisning i motorlære tillige været suppleret med mulighed for deltagelse i traktorkurser, og et ikke ubetydeligt antal indsatte har erhvervet førerbevis til traktor. Desuden har en del indsatte, for hvem det skønnedes at have erhvervsmæssig betydning, at de var i besiddelse af førerbevis til automobil, fået tilladelse til at erhverve dette under opholdet i anstalten.

Ud over den faglige undervisning, der tilbydes som et led i den almindelige skoleundervisning i anstalterne, har et begrænset antal indsatte benyttet sig af muligheden for at deltage i brevskelekurser med erhvervsmæssigt sigte.

3. Arbejdsledere, lærere og ledelse.

a) Arbejdsledere.

Til den direkte ledelse for så vidt angår arbejdstilrettelæggelse og instruktion af indsatte, der beskæftiges ved værkstedsdrift, jordbrug og økonomiarbejde, er ved de tidligere omtalte 12 anstalter ansat ca. 400 værkmestre m.fl., der alle har den til fagområdet svarende faglige uddannelse. Arbejdslederne er placeret i lønrammerne 8, 10, 13, 14, 17, 20 og 24.

På grundlag af vareproduktion (arbejdsdriften) og mere servicepræget arbejde (økonomiarbejde) er det arbejdsledernes opgave at søge en arbejdsstræning - som de indsatte har pligt til at deltage i - gennemført.

Derudover virker en del værkmestre m.fl. som timelærere i den erhvervsprægede undervisning af indsatte, der som tidligere nævnt gennemføres som aftenskoleundervisning på en række anstalter.

På de anstalter, hvor specialarbejderkurser er etableret (Møgelkær og Kragsskovhede) varetages undervisningen af en værkmester og tre fængselsoverbetjente, der, efter at have gen-

nemgået de respektive brancheudvalgs kurser, er godkendt som instruktører.

Værkmesteren og den ene fængselsoverbetjent er nu ansat som faglærere i lønramme 16, medens de to fængselsoverbetjente har særlige lønordninger.

b) Lærere.

I mere begrænset omfang har foruden værk-mestrene også fængselslærerne deltaget i erhvervsundervisningen af de indsatte, idet den teoretiske del af specialarbejderkurserne ofte forudsætter et godt kendskab til en eller flere regningsarter, og den dertil nødvendige undervisning er givet af fængselslærerne efter sam-

råd med de respektive kursusledere. I øvrigt har fængselslærerne bistået indsatte, der har deltaget i kurser på specialarbejderskoler eller på tekniske skoler med den teoretiske del af stoffet efter den enkelte indsattes behov, og ydet bistand ved gennemførelse af brevskolekurser.

c) Ledelse af kursusvirksomheden.

Medens administrationen af de indsattes beskæftigelse i øvrigt varetages af fængselsforvalteren under anstaltslederens ansvar, har ledelsen af specialarbejderkurserne normalt været overdraget undervisningslederen eller forsorgslederen ved den enkelte anstalt.

KAPITEL XI

De indsattes behov for specialarbejderuddannelse

Med henblik på at tilvejebringe oplysninger om de erfaringer, der er indhøstet på anstalterne om behovet for eventuel udbygning af erhvervsuddannelsen af de indsatte, har udvalget fra samtlige anstalter indhentet udtalelser om bl.a. de indsattes erhvervsmæssige forudsætninger, herunder antallet af ufaglærte og disses muligheder for at gennemføre specialarbejderuddannelse. Desuden har anstalterne fremsat forslag til etablering af specialarbejderuddannelse og herunder vurderet de muligheder, der foreligger for samarbejde med andre anstalter og med specialarbejderskole:" på grundlag af de særlige forhold, der gør sig gældende for hver enkelt anstalt i henseende til belæggets art, alder m.m. Endvidere har hver enkelt anstalt været opfordret til at foretage en vurdering af de konsekvenser, som disse forslag indebærer for opretholdelsen af de nuværende arbejdstræningsforanstaltninger.

1. Anstaltens vurdering.

De indhentede oplysninger viser, at 75-80 % af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter er ufaglærte. Tallene er højest (85-90 %) for ungdomsfængslerne og forvaringsanstalterne, hvilket for ungdomsfængslernes vedkommende må tilskrives belæggets alder (hovedparten er 18-19 år), hvor kun en lille del har nået at færdiggøre en faglig uddannelse, medens der for forvaringsanstalterne er tale om et belæg, der er ret kriminelt belastet og for en dels vedkommende tillige psykisk afvigende.

Mindst er procenttallet for indsatte i de åbne anstalter for førstegangsstraffede, hvor kun ca. 70 % er ufaglærte.

Udvalget har samtidig anmodet anstalterne om at vurdere, hvor stor en del af de ufaglærte, der skønnes at have evne og vilje til at gennemføre et specialarbejderkursus. Anstaltens vurdering af dette spørgsmål er stærkt varierende også inden for anstaltsgrupper med nogenlunde ensartet belæg. Inden for ungdomsfængslerne varierer skønnet over, hvor stor en

del af de ufaglærte, der vil kunne gennemføre en specialarbejderuddannelse, således fra 70-80 % til 10-15 %. For så vidt angår de øvrige kategorier af indsatte, skønnes gennemførelseschancen at være noget lavere, især for så vidt angår de indsatte i lukkede statsfængsler og i forvaringsanstalterne.

På udvalgets spørgsmål om, inden for hvilke brancher det må anses for særligt formålstjenligt at oprette kurser, har anstalterne først og fremmest peget på bygge- og anlægsvirksomhed og dernæst på jern- og metalindustri samt landtransportområdet.

For så vidt angår udvalgets spørgsmål om, hvilke konsekvenser for de hidtidige arbejdstræningsforanstaltninger det vil få, at eventuelt (væsentligt) større antal indsatte søger specialarbejderuddannelse på kurser og dermed i varierende antal ikke deltager i de traditionelle arbejdstræningsforanstaltninger, giver anstalterne sådanne (få) eller ingen oplysninger, at udvalget på dette grundlag ikke har nogen mulighed for at foretage en vurdering af denne side af sagen.

2. Udvalgets overvejelser.

En vurdering af, hvor stor en del af de ufaglærte indsatte, der må antages at have mulighed for at gennemføre en specialarbejderuddannelse, er selvsagt behæftet med adskillige usikkerhedsmomenter, således som det har givet sig udtryk i anstaltens uensartede vurdering.

Der er ikke alene spørgsmålet om den enkelte indsatte håndlag og evner i almindelighed, men tillige om den pågældendes karaktermæssige forudsætninger for at yde den fornødne arbejdsindsats både i den teoretiske og den praktiske del af et specialarbejderkursus. Det må i denne forbindelse erindres, at en del af de indsatte før indsættelsen i mange tilfælde har været uden beskæftigelse i lange perioder, hvorfor deres arbejdsevne ofte må betegnes som stærkt forringet.

Selv om en vurdering derfor er behæftet med adskillige usikkerhedsmomenter, har udvalget af hensyn til tilrettelæggelsen af den fremtidige specialarbejderuddannelse inden for fængselsvæsenet fundet det nødvendigt at foretage et skøn over det årlige behov for kursuspladser inden for specialarbejderuddannelserne.

Med de nævnte forbehold skønner udvalget, at ca. 30 % af de ufaglærte i ungdomsfængslerne og de åbne anstalter vil være i stand til at gennemføre et specialarbejderkursus.

For de lukkede statsfængsels vedkommende (Vridsløselille og Nyborg) skønnes tallet at være ca. 20 %, medens det antages, at der blandt de ufaglærte i forvaringsanstalterne (Herstedvester og Horsens) kun er ca. 10 %, der vil kunne gennemføre et sådant kursus.

En nærmere redegørelse for, hvilket omfang specialarbejderuddannelsen for de indsatte i fængselsvæsenets anstalter vil få, såfremt disse tal lægges til grund, findes i kap. XIII, afsnit 2.

KAPITEL XII

Specialarbejderuddannelsen i Danmark

Ved lov nr. 194 af 18. maj 1960 med senere ændringer (arbejdsministeriets bekendtgørelse af 2. juni 1971 af lov om erhvervsmæssig uddannelse af specialarbejdere m.fl. og omskoling) er der fastsat nærmere regler om erhvervsmæssig uddannelse af specialarbejdere.

I henhold til loven er der inden for de forskellige brancher nedsat brancheudvalg bestående af et ligeligt antal repræsentanter for arbejdstager- og arbejdsgiverorganisationer. Brancheudvalgene skal klarlægge uddannelsesbehovet inden for det pågældende arbejdsområde, udarbejde uddannelsesprogrammer for området og undervisningsplaner for de enkelte kurser, føre tilsyn med undervisningen m.m.

De udarbejdede uddannelsesprogrammer og undervisningsplaner skal godkendes af det under arbejdsministeriet nedsatte uddannelsesråd for specialarbejdere, der har hovedansvaret for planlægningen og gennemførelsen af hele uddannelsen.

Uddannelsesvirksomheden varetages af 19 selvejende specialarbejderskoler samt 7 af staten drevne specialarbejderskoler. Endvidere gennemføres en del virksomhedskurser.

Uddannelserne består af kortvarige kurser, i reglen af 3 ugers varighed. Inden for alle brancher er der etableret en grunduddannelse, der kan følges af alle uden særlige forudsætninger og uden eller med meget begrænsede arbejdsmæssige erfaringer inden for det pågældende område. Efter grundkurserne følger fortsættelseskurser eller specielle kurser. Undervisningen består overvejende af praktiske øvelser under arbejdspladslignende forhold, men in-

deholder også teoretisk undervisning i det omfang, dette er nødvendigt for udførelsen af det praktiske arbejde.

Efter tilfredsstillende deltagelse i et kursus får kursisten et kursusbevis, der angiver indholdet af det gennemgåede kursus.

Der er pr. 1. oktober 1972 nedsat 29 brancheudvalg, der har udarbejdet undervisningsplaner for ca. 200 kurser.

Specialarbejderkurserne står åbne for alle, der har eller søger beskæftigelse inden for det pågældende arbejdsområde. Deltagerne skal normalt være fyldt 18 år.

Under deltagelse i dagkursus ydes der deltagerne en godtgørelse for tabt arbejdsfortjeneste, der svarer til dagpengene i den arbejdsløshedskasse, den pågældende er eller kunne have været medlem af. Hvis deltagere i de sidste 4 uger før tilmeldingen til kursus har haft en højere gennemsnitlig indtægt pr. dag, forhøjes godtgørelsen med et hertil svarende beløb, dog højst til 125 pct. af dagpengene i vedkommende arbejdsløshedskasse.

I finansåret 1971/72 har antallet af kursister været godt 35.000 (svarende til godt 19.000 personer, idet de fleste elever deltager i flere kurser).

Der kan ydes statsstøtte til kommuner og selvejende institutioner, der anerkendes som uddannelsesinstitutioner for specialarbejdere, medens der ikke kan ydes statsstøtte til kursusvirksomhed, der drives inden for rammerne af institutioner, hvis drifts- og anlægsudgifter i øvrigt dækkes af finanslovsbevillinger.

KAPITEL XIII

Principielle overvejelser vedrørende specialarbejderuddannelsen af indsatte i fængselsvæsenets anstalter

1. Udgangsregler

Der er senest i justitsministeriets cirkulærer af 30. juni 1971 og 7. januar 1972 fastsat nærmere regler for indsattes adgang til udgangstilladelse med henblik på deltagelse i kurser uden for anstalterne - herunder specialarbejderkurser eller lignende.

Efter disse regler kan der gives alle kategorier af indsatte i fængselsvæsenets anstalter (bortset fra varetægtsfængslede og hæfteafsonere) udgangstilladelse med henblik på arbejdsstræning eller undervisning uden for anstalten, men således at de pågældende i fritiden skal opholde sig i anstalten eller eventuelt i et arresthus i nærheden af kursusstedet. Der er dog også under visse betingelser mulighed for, at indsatte kan få tilladelse til at tage ophold uden for anstalten i kursustiden. Sådanne ophold uden for anstalten kan normalt ikke overstige 4 uger.

2. Specialarbejderuddannelsens omfang

Såfremt de i kap. XI anførte skøn over, hvor stor en del af de indsatte der vil kunne gennemføre specialarbejderkurser, lægges til grund, vil i alt ca. 600 af fængselsvæsenets indsatte årligt skulle deltage i specialarbejderkurser.

Til sammenligning tjener, at der i kalenderåret 1970 deltog 515 indsatte på i alt 673 kurser og i 1971 528 indsatte på i alt 758 kurser.

Deltagerantallet har været konstant stigende år for år, og man har formentlig endnu ikke på anstalterne opbygget en tilstrækkelig effektiv procedure, der kan sikre, at man på et tidligt tidspunkt af de indsattes ophold bliver opmærksom på alle indsatte, der virkelig har behov for specialarbejderkurser. Endvidere må man være opmærksom på, at de udgangsregler, der er baggrund for at sende indsatte på civile specialarbejderskoler, er blevet lempet

flere gange i løbet af de sidste par år, og det må nok antages, at anstalterne af administrative grunde endnu ikke fuldt ud udnytter udgangsreglerne. Tilvejebringelse af en mere effektiv procedure med henblik på at finde frem til de indsatte, der har behov for specialarbejderuddannelse, vil således utvivlsomt medføre en stigning i antallet af kursusdeltagere. På den anden side er der i øjeblikket en tendens i retning af en afkorting af frihedsstraffene, hvilket har givet sig udslag i, at ca. $\frac{1}{3}$ af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter nu har en opholdstid i anstalten på under 60 dage. Af praktiske grunde vil en del af disse indsatte med meget korte straffe ikke kunne nå at gennemføre et specialarbejderkursus.

Efter en samlet vurdering af de førnævnte forhold finder udvalget imidlertid at kunne fastholde sin tidligere nævnte vurdering, hvorefter det må antages, at ca. 600 indsatte årligt vil have behov for og praktisk mulighed for at gennemføre et eller flere trin af en specialarbejderuddannelse. Efter de hidtidige erfaringer må det påregnes, at uddannelserne vil omfatte ca. 900 kurser.

3. Specialarbejderuddannelse i forhold til anden uddannelse og arbejdsstræning

Den pligt til at arbejde, der er pålagt de indsatte, sætter fængselsvæsenet i stand til - ud over det fra mange synspunkter formålstjenlige i at beskæftige de indsatte - at give en arbejdsstræning, der, i det omfang det er muligt inden for en institutions rammer, er i overensstemmelse med de krav, der stilles på en almindelig arbejdsplads. Fængselsvæsenet har derfor ved fortsat udbygning og modernisering af værksteder og jordbrug inden for de givne økonomiske rammer søgt at følge udviklingen på det private arbejdsmarked med hensyn til bygningsindretning, udstyr, produktionsrettelæggelse m.v. Det er udvalgets opfattelse,

at en meget betydelig del af de indsatte først og fremmest har behov for elementær arbejds-
træning, der sætter dem i stand til på en almin-
delig arbejdsplads at kunne honorere kravene
om konstant arbejdsydelse og samarbejdsevne.

Herudover er der imidlertid blandt de ind-
satte i fængselsvæsenet, ligesom for arbejds-
tagerne i det frie samfund, et betydeligt behov
for uddannelse og omskoling.

Fængselsvæsenets uddannelse inden for det
erhvervsmæssige område har i mange år i det
store hele begrænset sig til lærlingeuddannelse,
hvorom henvises til kap. XVI. Denne uddan-
nelse må imidlertid på grund af de indsattes
opholdstider forventes kun at blive aktuel for
et ganske ubetydeligt antal.

Det må derfor være en naturlig konsekvens
af fængselsvæsenets forsøg på at tilbyde ar-
bejdstræningsvilkår, der er så nær de normale
som muligt, at man også søger at delagtiggøre
de indsatte i den undervisning, der foregår på
dette område i det øvrige samfund.

Specialarbejder kurserne har yderligere på
grund af deres korte varighed særlig interesse
for fængselsvæsenet, idet det, selv for indsatte
med ret korte opholdstider, skulle være mu-
ligt at lade de pågældende deltage i et eller
flere kurser, således at de efter løsladelsen har
mulighed for at fortsætte med videregående
kurser.

Udvalget er opmærksom på, at det større
omfang af specialarbejderuddannelsen, som der
skønnes at være behov for, vil få konsekven-
ser for den traditionelle beskæftigelse i fæng-
selsvæsenet, hvorom henvises til nedennævnte
bemærkninger i kap. XVII.

4. Anvendelse af fængselsvæsenets egne kurser eller civile specialarbejderskoler

Som tidligere nævnt gennemføres special-
arbejderuddannelsen for de indsatte i fængsels-
væsenets anstalter dels på kurser etableret inden

for fængselsvæsenets egne rammer, dels ved
deltagelse i kurser på de civile specialarbejder-
skoler. I kalenderåret 1971 gennemførte 291
indsatte kurser på fængselsvæsenets egne spe-
cialarbejderkurser og 237 indsatte på civile
specialarbejderskoler.

På baggrund af foretagne undersøgelser og
drøftelser med anstaltledelser og ledere af spe-
cialarbejderskoler finder udvalget, at de indsat-
tes deltagelse i kurser på specialarbejderskoler
uden for anstalterne indeholder fordele, som
ikke kan forventes opnået i samme grad i an-
stalternes specialarbejderskoler.

Udvalget mener således, at det miljø, hvori
undervisningen foregår på civile skoler, er af
betydning, idet forholdene på de civile skoler
efter alt foreliggende har en positiv indvirkning
på de indsatte ud over den rene kundskabstil-
egnelse.

Hertil kommer, at de civile skoler har mu-
lighed for et langt mere differentieret undervis-
ningstilbud, end fængselsvæsenet er i stand til
at præstere, når hensyn skal tages til investering
sammenholdt med udnyttelsesgrad.

Mulighederne for at benytte de civile spe-
cialarbejderskoler begrænses imidlertid bl.a. af
sikkerhedsmæssige grunde, idet det naturligvis
må være en forudsætning for at lade en indsat
deltage i et kursus uden for anstalten, at det
må antages, at udgangstilladelsen ikke vil blive
misbrugt. Dette vil navnlig medføre, at ind-
satte fra lukkede anstalter kun i undtagelses-
tilfælde vil få tilladelse til at deltage i kursus
uden for anstalten.

Dernæst begrænses muligheden tillige af de
civile specialarbejderskolars kapacitet, der i de
seneste år har været fuldt udnyttet en væsent-
lig del af året.

Udvalget finder det derfor nødvendigt at
bevare de undervisningstilbud, der allerede er
etableret inden for fængselsvæsenets egne ram-
mer, hvorom i øvrigt henvises til det i kap.
XIV anførte.

KAPITEL XIV

Forslag til specialarbejderuddannelse af indsatte i fængelsvæsenets anstalter

1. Udvalgelse af kursister

Udvalget finder, at det især med henblik på udnyttelse af de korte afsoningstider er af stor betydning, at der på et så tidligt tidspunkt som muligt af den indsatte anstaltsophold foretages en undersøgelse med henblik på at afdække den pågældendes behov for erhvervsmæssig uddannelse. Såfremt der i en fremtidig undervisningsvirksomhed inddrages testning af varetægtsindsatte, bør en undersøgelse af de indsatte behov for erhvervsuddannelse foretages allerede på dette tidspunkt.

Udvalget foreslår i denne forbindelse, at der i tilslutning til, hvad der er foreslået i kap. VI vedrørende den almene undervisning, allerede i arresthusene udleveres en oversigt over de undervisningsmæssige muligheder, som de enkelte anstalter enten selv kan tilbyde eller kan formidle gennem nærliggende uddannelsesinstitutioner - herunder specialarbejderskoler.

Under hensyn til, at der med en indsats erhvervsmæssige uddannelse er forbundet såvel faglige, forsorgsmæssige, undervisningsmæssige som sikkerhedsmæssige problemer, bør udvælgelsen ske efter samråd mellem lederne for hvert af de nævnte afsnit i anstalten.

Udvalget er opmærksom på, at en indsats ønske om deltagelse i erhvervsmæssig uddannelse ved en anden anstalt eller især ved en civil specialarbejderskole kan udspringe af ønsket om afbrydelse af anstaltsopholdet i højere grad end af et nøjere gennemtænkt ønske om forbedring af erhvervsmæssig status. Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at man - såfremt den indsatte ytrer ønske om en særlig erhvervsmæssig uddannelse - bør søge at imødekomme den pågældende, såfremt det skønnes, at han vil kunne gennemføre uddannelsen. uanset om uddannelsen på baggrund af den pågældendes erhvervsmæssige fortid umiddelbart må anses for mindre relevant. Udvalget lægger herved vægt på, at selv om den indsatte har uklare forestillinger på beslutningstidspunktet

om den erhvervsmæssige nytte af et kursus, bør han understøttes i bestræbelserne for at gennemføre sit forsæt, idet han derved rent faktisk får forbedret sine erhvervsmuligheder. Der henvises i denne forbindelse til det under kap. XVIII, afsnit 3, anførte om særlige erhvervsmæssige indføringskurser. Udvalget finder i øvrigt, at gennemførelse af et kursus i sig selv må antages at have karakterstabiliserende virkning for den, der ikke tidligere har haft lejlighed til at bevise, at han kan honorere nødvendige undervisningskrav.

Man skal dog i samme forbindelse pege på, at der, forinden en indsat udtages til kursus, ud over en drøftelse med den pågældende bør ske en vurdering af hans samlede forudsætninger for at kunne gennemføre kurset. Det erkendes, at en sådan vurdering ikke foretages af andre elever før deltagelse på de civile specialarbejderskoler, men det er udvalgets opfattelse, at fængelsvæsenet bør medvirke til, at indsatte, der på forhånd skønnes ikke at kunne gennemføre et kursus, ikke udsættes for det nederlag, som opgivelse af et påbegyndt kursus medfører. Sådanne indsatte henvises i stedet til deltagelse i traditionel arbejdsstræning på anstalten eller i private virksomheder, hvis forholdene i øvrigt tilsiger sidstnævnte løsning - eller eventuelt til et erhvervsmæssigt indføringskursus, jfr. kap. XVIII.

2. Valg af kursussted

Det er som nævnt under kap. XIII, afsnit 4, udvalgets principielle opfattelse, at de indsatte deltagelse i civile specialarbejderskoler indebærer visse fordele fremfor fængelsvæsenets egne kurser.

Da de civile skoler, jfr. det foran nævnte kun kan forventes anvendt for et relativt begrænset antal kursister fra fængelsvæsenet, finder udvalget imidlertid, at fængelsvæsenet inden for sine egne rammer bør etablere specialarbejderkurser inden for de brancher, som de indsatte

erfaringsmæssigt har mest behov for. Indsatte, der har behov for uddannelse inden for bygge- og anlægssag, motorer og svejsning, bør derfor kunne tilmeldes kurser, der er etableret på fængselsvæsenets egne anstalter samt »Assersbølgaard«. Det foreslås i denne forbindelse, at kursusanstalterne i rimelig tid fremsender oplysninger til alle anstalter om planlagte kurser med angivelse af tidsfrister for tilmelding m.v.

Uddannelser inden for andre specialer bør derimod søges effektueret på specialarbejder-skoler i nærheden af den pågældende anstalt.

Som det fremgår af opgørelsen over indsat-tes deltagelse i specialarbejderkurser (bilag 3), har der næsten udelukkende været tale om kurser i relation til landtransport, bygge- og anlægssag samt jern- og metalindustri. Udvalget henleder herudover opmærksomheden på, at kurser inden for landbrugsområdet må antages at være relevante for en del indsatte med henblik på deres senere beskæftigelse. Sådanne kurser vil tillige kunne supplere den arbejds-træning, der inden for disse områder kan er-hverves i anstalterne.

Endvidere skal udvalget henlede opmærk-somheden på, at der inden for flere fagområ-der, der omfattes af fængselsvæsenets værk-stedsdrift, findes specialarbejderkurser eller uddannelsesplaner for kurser under udvikling, der kunne tænkes at være relevante for nogle af de i værkstederne beskæftigede. Der skal således navnlig peges på kurserne inden for træindustrien. Desuden kan nævnes kurser in-den for beklædningsindustrien og sadelmager-og tapetsererområdet.

3. Aflønning under kursusophold

Udvalget finder det af væsentlig betydning, at tilbudet om erhvervmæssig undervisning ud-nyttes af alle indsatte, der har behov herfor. Det er i denne forbindelse af betydning for de indsatte, at de ikke ved deltagelse i special-arbejderkurser lider væsentlig lønnedgang i for-hold til deres hidtidige indtjening ved arbejde inden for beskæftigelsesområderne i fængsels-væsenet. Da en del af de indsatte, der er be-skæftiget i den traditionelle arbejds-træning, har kvalificeret sig til næsthøjeste og højeste ar-bejdspengesats og eventuelt kvalifikationstillæg, har udvalget over for direktoratet for fængsels-væsenet allerede anbefalet, at der med henblik på at gøre deltagelse i erhvervmæssig uddan-nelse tilstrækkeligt attraktiv blev givet et »sko-

letillæg«, således at de indsatte under deltagelse i specialarbejder kurser (jfr. kompetencegivende undervisning i dagtimerne) aflønnes med nor-mal arbejdspengesats samt et »skoletillæg« sva-rende til laveste kvalifikationstillæg.

Ved direktoratets skrivelse af 16. oktober 1970 er det nævnte forslag gennemført.

4. Oprettelse af nye specialarbejderkurser i fængselsvæsenet

Det er udvalgets opfattelse, at de special-arbejderkurser, der er etableret på fængsels-væsenets anstalter og på Dansk forsorgsselskabs kursussskole »Assersbølgaard«, og som omfatter bygge- og anlægsvirksomhed (grundkursus for bygningsarbejdere, trin I, II og III), motorkur-sus (forbrændingsmotorer) og svejskursus (ad-gangskursus, værksteds-svejsning I og II), dæk-ker fag, der i øjeblikket er relevante for fler-tallet af de indsatte. Man finder derfor ikke på nuværende tidspunkt anledning til at foreslå ændringer for så vidt angår disse kurser, der skønnes at være i stand til at dække behovet for de nævnte fag for så vidt angår indsatte fra fængselsvæsenets åbne anstalter og i enkelttil-fælde for indsatte fra lukkede anstalter. Man henleder dog opmærksomheden på, at også jernindustrielt grundkursus må antages at være meget relevant for indsatte, der senere søger beskæftigelse i metalindustrien.

Udvalget anbefaler i øvrigt, at man nøje følger udviklingen inden for specialarbejderud-dannelsen med henblik på behov for fornyelser, jfr. det under afsnit 2 anførte.

For de indsatte i de lukkede statsfængsler og særanstalterne gør der sig som nævnt særlige sikkerhedsmæssige problemer gældende, således at disse indsatte normalt ikke kan sendes til kursus på en åben anstalt, endsige på en civil specialarbejderskole.

Det behov, der blandt de indsatte på lukkede anstalter er for specialarbejderuddannelse, har man som nævnt, i de seneste år, søgt at afhjæl-pe ved at træffe aftale med en civil specialarbej-derskole om at afholde kursus på stats- og ung-domsfængslet i Nyborg. Kursusvirksomheden har imidlertid været begrænset til en kort pe-riode i sommertiden, hvor specialarbejdersko-lens kapacitet ikke har været fuldt udnyttet.

Udvalget finder, at dette samarbejde bør vi-dereføres, og peger på, at der på grund af for-øget værkstedskapacitet ved stats- og ungdoms-fængslet i Nyborg vil være bygningsmæssige

muligheder for at indrette specialarbejderkurser her.

For så vidt angår de åbne anstalter finder udvalget i øvrigt ikke, at det vil være økonomisk forsvarligt, at fængselsvæsenet etablerer kurser inden for områder, hvor der ikke skønnes at være et tilstrækkeligt antal deltagere til at udnytte kursuskapaciteten på årsbasis. I disse tilfælde bør de indsatte søges optaget på civile specialarbejderskoler. Såfremt udvalgets skøn om, at ca. 600 indsatte årligt har behov for specialarbejderkursus, lægges til grund, vil der, under hensyn til at fængselsvæsenets egne kurser samt kurserne på »Assersbølgaard« årligt er i stand til at optage ca. 350 indsatte, her-

efter være behov for at lade ca. 250 indsatte deltage på civile specialarbejderskoler årligt.

Udvalget har drøftet spørgsmålet herom med sekretariatet for uddannelsesrådet for specialarbejdere, og man har herefter fra uddannelsesrådet modtaget tilkendegivelse om, at de civile specialarbejderskoler vil være i stand til at optage 250-300 indsatte årligt fra fængselsvæsenets anstalter, som der i øjeblikket er behov for.

Det er samtidig fra uddannelsesrådets side bemærket, at man må forbeholde sig, at der normalt ikke deltager mere end 2 indsatte på samme hold.

KAPITEL XV

Tilrettelæggelse og organisation af fængselvæsenets egne specialarbejderkurser

1. Samarbejde med uddannelsesrådet

De af fængselvæsenet allerede etablerede kurser er som nævnt blevet til i nært samarbejde med uddannelsesrådet og de respektive brancheorganisationer. Det er efter udvalgets opfattelse nødvendigt, at dette samarbejde fortsættes og udbygges, bl.a. med henblik på efteruddannelsen af fængselvæsenets instruktører, jfr. nedenfor.

Udvalget finder det mest hensigtsmæssigt, at de enkelte specialarbejderskoler i fængselvæsenet søger samarbejde med den nærmest liggende civile specialarbejderskole, således at afsluttende prøver foretages under kontrol af den civile specialarbejderskole, der ligeledes udfærdiger de endelige afgangsbeviser. Det bemærkes, at uddannelsesrådet for specialarbejdere har erklæret sig indforstået hermed.

For så vidt angår tilrettelæggelsen af specialarbejderkurser på anstalterne og de indsattes udvælgelse til deltagelse i disse og i tilsvarende skoler uden for anstalterne, må udvalget understrege betydningen af, at fængselsforvalteren deltager heri, idet det i spørgsmålet om en hensigtsmæssig tilrettelagt beskæftigelse er afgørende på et så tidligt tidspunkt som muligt at

vide, hvor mange indsatte der skal beskæftiges på givne tidspunkter. Efter de for udvalget foreliggende oplysninger sker det hyppigt, at indsatte med timers eller dags varsel flyttes fra beskæftigelsesafsnit til undervisningsafsnit, hvorved såvel arbejdsstræning som dennes grundlag (produktionen) forringes.

2. Lærerpersonale

Fængselvæsenet har hidtil kunnet rekruttere lærere til sine specialarbejderkurser fra værkmastergruppen. De pågældende har forinden gennemgået de af de respektive brancheudvalg krævede kurser, ligesom de har deltaget i de af brancheudvalgene etablerede supplerings- og efteruddannelseskurser.

Udvalget finder det værdifuldt, at instruktørerne ved fængselvæsenets egne kurser fortsat rekrutteres fra fængselvæsenets eget personale, der på forhånd er bekendt med de særlige problemer, der gør sig gældende for de indsatte. Det er imidlertid en forudsætning for, at fængselvæsenet kan fastholde disse instruktører, at man kan tilbyde samme løn- og arbejdsmæssige forhold, som gælder for lærerpersonalet ved de civile specialarbejderskoler.

Lærlingeuddannelse og andre erhvervsfaglige uddannelser

1. Lærlingeuddannelsen

Lærlingeuddannelse har været etableret i fængselsvæsenet siden 1945, og man har i samarbejde med de faglige fællesudvalg fået godkendt i alt 20 beskæftigelsesområder (værksted- og byggefag) ved fængselsvæsenets forskellige anstalter som oplæringssteder. Denne uddannelse har talmæssigt ikke haft noget stort omfang, idet udlæring kun har fundet sted i 10–15 tilfælde årligt, svarende til $\frac{1}{2}$ –1 % af de indsatte. Årsagen hertil må søges dels i, at kun en mindre del af de indsatte har haft afsoningstider af en sådan længde, at en erhvervsmæssig uddannelse af så lang varighed har kunnet gennemføres, dels i, at kun ganske få har haft den fornødne motivation.

Størst anvendelse har lærlingeuddannelse haft i ungdomsfængslerne og i lukkede anstalter med langtidsindsatte. Det har i det overvejende antal tilfælde drejet sig om færdiggørelse af en afbrudt lære eller i sjældnere tilfælde om påbegyndelse af et læreforhold, som derefter afsluttes i en privat virksomhed. Fuldstændig udlæring i et fag kommer kun på tale for langtidsindsatte i statsfængslet i Vridsløselille og stats- og ungdomsfængslet i Nyborg. Lærlingeuddannelse finder sted inden for træ- og metal- og beklædningsfag og byggefagene.

Fra fængselsvæsenets side har man fundet det ønskeligt at bevare denne uddannelse, fordi det anses for rimeligt at kunne tilbyde indsatte, der har evner og interesse herfor, en sådan uddannelse. Samtidig har man anset det for værdifuldt, at fængselsvæsenet på denne måde har en løbende kontakt med erhvervslivet gennem dets organisationer, der varetager spørgsmål vedrørende læreforhold.

Der er enighed i udvalget om, at man inden for fængselsvæsenet bør fortsætte den hidtidige linie, således at man fastholder lærlingeuddannelsen uanset det ret beskedne deltagerantal, idet man må gå ud fra, at en sådan uddannelse - eller påbegyndelse af en sådan - vil være af betydning for resocialiseringsmulighederne for de pågældende indsatte.

2. Erhvervsfaglige forsøgsuddannelser

Hidtil har lærlingeuddannelserne været tilrettelagt særligt for hvert fag, således at allerede gennemgået teoretisk og praktisk undervisning i et fag normalt ikke - eller kun i ringe omfang - har kunnet afkorte læretiden inden for andre fag, såfremt eleven skiftede lære.

I henhold til lov om erhvervsfaglige forsøgsuddannelser af 25. maj 1972 iværksættes der nu forsøg med et uddannelsessystem for unge, der efter det 9. skoleår ønsker at opnå en erhvervsfaglig grunduddannelse.

Uddannelserne indledes normalt med en 1-årig basisuddannelse, der omfatter en grundlæggende orientering og indføring i et større erhvervsområde. Efter basisuddannelsen fortsættes med en uddybende erhvervsfaglig uddannelse med hovedvægt på praktisk oplæring inden for et valgt uddannelsesområde.

Forsøgsuddannelserne opbygges således, at de kan forlades på passende trin med en vis erhvervskompetence, at en afbrudt uddannelse kan genoptages, samt at uddannelsesskift lettes.

Man bør fra fængselsvæsenets side være opmærksom på denne udvikling, der antagelig vil indebære større mulighed end tidligere for at lade indsatte påbegynde en faglig uddannelse, idet man f.eks. kunne overveje at lade dele af basisuddannelsens praktik foregå på et af fængselsvæsenets værksteder, således at den pågældende efter løsladelsen kunne fortsætte uddannelsen. Når de nye faglige grunduddannelser har fundet deres form, bør fængselsvæsenet eventuelt overveje opbygning af grundskoler, såfremt klientellets personlighedsmæssige forudsætninger og hensiddelsestider tilsiger, at et større antal end det nuværende har behov for påbegyndelse af et læreforhold, der kan fortsættes efter løsladelsen.

I stats- og ungdomsfængslet i Nyborg har fængselsvæsenet i forbindelse med ibrugtagelse af et nyt smede- og maskinværksted etableret mulighed for en 4-årig faglig uddannelse for maskinarbejdere. Uddannelsesplanen, der

er udarbejdet i samarbejde med direktoratet for erhvervsuddannelserne, er tilrettelagt med en 3 måneders forskole og i øvrigt vekslende mellem praktik i anstaltens værksted og teoretisk undervisning.

Uddannelsen vil kunne påbegyndes i fængslet og videreføres på civile fagskoler, hvor der efter gennemgang af det første læreår tillige vil være mulighed for at vælge andre linier.

Det må anses for værdifuldt, at der på denne måde er skabt mulighed for, at de indsatte fra de lukkede anstalter får adgang til at deltage i en faglig uddannelse, der er i overensstemmelse med udviklingen inden for dette uddannelsesområde.

3. Andre erhvervsfaglige uddannelser

Udvalget har i det foregående beskæftiget sig med de erhvervmæssige uddannelser, der må påregnes at få størst betydning for indsatte i fængselsvæsenets anstalter, nemlig specialarbejderuddannelsen og lærlingeuddannelserne - herunder de planlagte erhvervsfaglige uddannelser.

Om andre erhvervsfaglige uddannelser henvises til kap. III, hvor bl.a. teknisk forberedel-

seseksamen, handelsskoleuddannelse og brevskoleundervisning er omtalt.

Man henleder imidlertid tillige opmærksomheden på efteruddannelseskurser for faglærte.

På grund af de senere års tekniske udvikling er der sket ændringer af produkter og produktionsmetoder, som har bevirket, at faglærte i betydeligt omfang har behov for ajourføring og supplerende af deres oprindelige grunduddannelse.

Brancheorganisationerne har i konsekvens heraf i vidt omfang etableret efteruddannelseskurser for faglærte inden for det pågældende område. Kurserne finder sted på tekniske skoler eller større virksomheder og er normalt af ret kort varighed (1-4 uger). Kursusplaner m.v. kan rekvireres hos de respektive brancheorganisationer.

I øvrigt bør man være opmærksom på mere specielle behov for erhvervmæssig uddannelse eksempelvis kurser på navigations- og skipper-skoler, EDB-uddannelse m.v.

Ligeledes henledes opmærksomheden på erhvervmæssige kurser, der i henhold til lov om fritidsundervisning m.v. typegodkendes af direktoratet for ungdomsundervisningen inden for arbejdsområder, der ikke er dækket af andre former for erhvervsuddannelser.

KAPITEL XVII

Konsekvenser for den traditionelle arbejds træning

I det efterfølgende søges konsekvenserne for traditionel arbejds træning af indsatte med produktion som grundlag belyst. Der ses bort fra Københavns fængsler og arresthusene, hvor der er tale om beskæftigelsesforanstaltninger, hvis formål ikke efter de foreliggende muligheder (sikkerheds- og bygningsmæssige) for arbejdsrettelæggelse giver grundlag for en arbejds træning med direkte sigte på forbedring af de indsattes erhvervsmæssige status.

Da det ikke har været muligt at angive det tidsmæssige omfang, og det anslåede antal af indsatte, der kan forventes at deltage i dagundervisning under anstaltsopholdet - jfr. kap. VIII vedr. forslag om etablering af undervisningsforsøg før en fastere undervisningsplan indføres - må en udtalelse om de forventede konsekvenser for omfanget af traditionel arbejds træning hvile på skøn, der karakteriserer en tendens. Usikkerheden omkring et forsøg på at opstille en prognose for det fremtidige omfang af traditionel arbejds træning øges af, at tendensen til at give de indsatte orlov, udgang, tilladelse til besøg m.v. i arbejdstiden efter de for udvalget foreliggende oplysninger kan forventes at stige.

Hertil kommer, at udvalgets forespørgsel til anstaltsledelserne om et skøn over omfang og sammensætning af beskæftigelsesforanstaltninger for indsatte, sammenholdt med anstaltens vurdering af de indsatte behov for undervisning i dagtimerne, ikke er tilstrækkelig udtømmende til, at udvalget har kunnet tage udgangspunkt heri for et skøn over arbejds træningens fremtidige omfang og sammensætning, men må begrænse sig til antagelser, der hviler på udvalgets eget skøn.

Til brug herfor har udvalget ladet foretage nogle beregninger over de indsatte deltagelse i undervisning taget i vid betydning, omfattende såvel specialarbejderkurser og anden faglig undervisning som deltagelse i dagskoleundervisning m.v.

Undersøgelsen er foretaget pr. 15. november

1966 og pr. 15. november 1971 og viser følgende:

75. november 1966:

2,6 % af de indsatte deltog i undervisning. Heraf deltog 67 % i specialarbejderkurser eller anden faglig uddannelse (teknisk skole m.v.), medens 33 % deltog i dagskoleundervisning m.v.

15. november 1971:

9,2 % deltog i undervisning. Heraf deltog 42 % i specialarbejderkurser eller anden faglig uddannelse, herunder revaliderings- og terapiarbejde, medens 58 % deltog i dagskoleundervisning m.v.

Som det fremgår af tallene, er der i denne 5-års periode sket en betydelig udvidelse af undervisningsvirksomheden, især for den ikke-faglige undervisnings vedkommende.

Som anført i kap. XIII skønner udvalget, at der for specialarbejderuddannelsernes vedkommende må regnes med en stigning på 15-20 % i forhold til det nuværende niveau. Der kan formentlig tillige forventes nogen stigning for andre faglige uddannelser.

Hertil kommer, at den betydelige stigning i de øvrige undervisningsaktiviteter (dagskole, kompetencegivende undervisning i og uden for anstalterne) må formodes at fortsætte i overensstemmelse med de i kap. III fremsatte forslag.

På denne baggrund finder udvalget det realistisk at antage, at den samlede undervisningsaktivitet i løbet af en kortere årrække vil omfatte henimod 20 % af de indsatte.

Det er udvalget bekendt, at der i de senere år har været stigende vanskeligheder for arbejdsdriftens produktive virksomhed med hensyn til at honorere de vilkår, som fængselsvæsenet i lighed med private produktionsvirksomheder er underkastet. Der har således inden for visse fag været betydelige vanskeligheder

med at overholde aftalte leveringsfrister på grund af for lille eller ukonstant arbejdskraft i anstaltens virksomheder.

Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at fængselsvæsenets arbejdsdrift er tilstrækkelig fleksibel til over en lidt længere periode at tilpasse sig ændringer i størrelsen af det belæg, der skal beskæftiges. Den nedgang i antallet af beskæftigede i arbejdsdriften, der er sket i de seneste år, har således ikke givet sig udslag i en nedgang i produktionen, idet man ved en øget mekanisering, der er i god overensstemmelse med udviklingen på det private arbejdsmarked, har kunnet øge produktionen pr. indsat.

Udvalget antager, at den yderligere nedgang i antallet af indsatte, der skal beskæftiges i produktionen, som følge af den foran nævnte forventede stigning i undervisningsaktiviteten også vil kunne opvejes gennem passende rationaliserings- og mekaniseringsforanstaltninger.

Det er imidlertid helt afgørende for en rationel strukturændring af fængselsvæsenets arbejdsdrift med henblik på tilpasning af ændringer af antallet af indsatte i værkstederne, at man kan påregne, at en nogenlunde konstant andel af de indsatte skal beskæftiges ved produktiv virksomhed. I det omfang, arbejdsdriften

øger mekaniseringsgraden, vil man i mindre grad være i stand til at klare svingninger i antallet af beskæftigede, idet en eventuel forøgelse af arbejdskraften på kort sigt ikke beskæftigelsesmæssigt vil kunne indpasses i en produktion med meningsfyldt arbejde.

Bortset fra en eventuel forringelse af arbejds træningens kvalitet vil betydelige svingninger i den produktive arbejdskraft i anstalterne medføre ganske betydelige vanskeligheder i konkurrencen med det private arbejdsmarked, idet det ikke vil være muligt med kort varsel at øge ordretilgangen.

Det er herefter udvalgets opfattelse, at fængselsvæsenets produktive virksomhed vil kunne opretholdes, såfremt den forventede nedgang i antallet af beskæftigede i værkstederne imødegås med passende rationaliserings- og mekaniseringsforanstaltninger. Det er imidlertid en forudsætning for denne tilpasning, at der sker en rolig, fremadskridende udvikling, således at man undgår større udsving i undervisningsaktiviteternes omfang fra periode til periode, som vil medføre tilsvarende svingninger i værkstedernes bemanning.

Dette forudsætter bl.a. - som også anført i kap. II - at dagundervisning drives som helårsundervisning.

Andre forhold af betydning for erhvervsmæssig uddannelse

1. Betydningen af den erhvervs pædagogiske indsats over for de indsatte

Det er som tidligere nævnt en almindelig erfaring, at en betydelig del af de indsatte ikke kan honorere de krav, som stilles på en privat arbejdsplads, hverken i henseende til fysisk ydelse eller i henseende til evne til at tilpasse sig de krav, der må stilles om samarbejdsevner både i forhold til arbejdsledere og arbejdskolleger. Disse forhold kan ikke virke overraskende i betragtning af, at kriminalitet ofte har nær sammenhæng med en social deroute, som har medført ofte meget langvarige arbejdsløshedsperioder forud for anstaltsopholdet.

Udvalget finder det på denne baggrund vigtigt at understrege, at fængselsvæsenets værk-mestre og arbejdsledere i øvrigt ikke blot bør kunne give de indsatte en arbejdsstræning, der sætter dem i stand til fagligt og ydelsesmæssigt at kunne klare sig på en privat arbejdsplads, men tillige har en meget væsentlig opgave i at skabe større forståelse for de forskellige problemer, der kan opstå på en arbejdsplads med henblik på, at de indsatte kan anvende disse erfaringer senere.

Det er udvalgets opfattelse, at man ved i højere grad at orientere de indsatte om produktionstilrettelæggelsen og de forhold, der knytter sig hertil, kan medvirke til, at de ser deres arbejde som et nødvendigt og derfor meningsfyldt led i en større proces.

Man henleder i denne forbindelse opmærksomheden på, at studiebesøg på tilsvarende private virksomheder kunne øge de indsattes interesse for deres beskæftigelse i fængselsvæsenet og forståelse for, at produktionstilrettelæggelse i moderne industri er baseret på mange enkeltstående processer, der kun kan opleves meningsfyldt, når de ses i en større sammenhæng.

Man anbefaler, at der ved afholdelse af møder på de enkelte arbejdspladser mellem indsatte og arbejdsledere skabes mulighed for den foran nævnte orientering om produktionstilrette-

læggelse m.v. samt i øvrigt gives mulighed for at drøfte forholdene på den pågældende arbejdsplads.

2. Erhvervsvejledning

En betydelig del af de indsatte er på grund af kriminaliteten og anstaltsopholdet afskåret fra at fortsætte deres hidtidige beskæftigelse, medens andre - navnlig unge indsatte - endnu ikke har fået etableret fastere arbejdsforhold.

Der har derfor allerede i udvalgets indledende drøftelser været enighed om, at spørgsmålet om erhvervsvejledning for de indsatte måtte inddrages i overvejelserne om, hvilke foranstaltninger der skulle iværksættes for at sikre de indsatte bedre erhvervsmæssige muligheder efter løsladelsen.

Da spørgsmålet imidlertid har nær sammenhæng med problemerne vedrørende forsorgsarbejdet i fængselsvæsenets anstalter, som behandles i et af justitsministeren den 13. maj 1969 nedsat udvalg (forsorgsudvalget), er det efter aftale mellem de to udvalg bestemt, at spørgsmålet om erhvervsvejledning behandles i forsorgsudvalget. Der henvises til en af udvalget den 10. oktober 1971 afgivet delbetænkning bl.a. om dette spørgsmål, medens der om en nylig iværksat forsøgsundervisning inden for dette område henvises til det under 3 anførte.

3. Forsøg vedrørende erhvervsmæssig indføringsundervisning

Det er en almindelig erfaring, at en stor del af de indsatte er meget usikre over for valg af erhverv. De mange erhvervsmuligheder og manglende kendskab til deres indhold, sammenholdt med mange indsattes manglende tro på egne evner, medfører ofte, at afgørelsen om valg af uddannelse forekommer de pågældende så vanskelig, at de opgiver at gå i kast med opgaverne for ikke at opleve et nyt nederlag.

Denne problemstilling er ikke kun et særken-

de for de indsatte. Man har i mange år også i det almindelige samfund haft en stor gruppe unge i alderen 16-25 år, for hvem valget af uddannelse under den ene eller den anden form har været et problem. Man skal derfor her kort pege på et supplement til erhvervsvejledning af vanskeligt motiverbare og rådvilde unge, nemlig nogle særlige erhvervmæssige indføringskurser for sådanne unge (18-25 årige), der som forsøg har været afholdt i specialarbejderskolernes regie.

I februar 1970 godkendte arbejdsministeriet, at der på specialarbejderskolerne i Odense og Ålborg som en forsøgsmæssig ordning iværksættes en erhvervmæssig indføringsundervisning i medfør af den nu ophævede lov om beskæftigelse og uddannelse af unge. Ovennævnte undervisning gav så gode resultater, at man siden - med hjemmel i loven om erhvervmæssig uddannelse af specialarbejdere m.fl. og omskoling - har gennemført tilsvarende forsøg andre steder i landet, oftest med langvarigt arbejdsledige unge som deltagere.

I undervisningsplanerne sigter man mod at skabe interesse for erhvervslivet og de muligheder, det byder, og derved motivere eleverne for at søge at engagere sig i arbejde og gennemgå den krævede uddannelse. Kursus opdeles i 3 faser, hvoraf den egentlige undervisningsplan dækker den første fase, men kursusforløbet kan i øvrigt beskrives således:

Fase 1:

Indføringsundervisning, som omfatter 4 ugers motivationskursus på en specialarbejderskole med hovedvægten lagt på praktisk og teoretisk orientering om forskellige erhvervsmuligheder.

Fase 2:

4 ugers erhvervspraktik, hvor eleverne placeres inden for ønsket fagområde hos udvalgte praktikværter.

Fase 3:

Alle muligheder, f.eks. fortsat uddannelse på specialarbejderskole, placering i læreforhold, fortsættelse af afbrudt skolegang (boglig uddannelse), højskole og efterskole m.v. og direkte placering i normalt arbejdsforhold.

Når henses til, at formålet med kurserne har været, at eleverne gennem placering i et antal indlæringsmæssige og oplevelsesmæssige undervisningssituationer får skabt en sådan indstilling, at de kan udnytte de muligheder for erhvervsuddannelse, som kan tilbydes, og at man endvidere tilsigter at udvikle en saglig holdning til indlært stof, forsøger at fremme ansvarligheden over for praktisk arbejde og betydningen af samarbejde med arbejdspladsens parter, finder udvalget, at der i fængselsvæsenet bør anstilles forsøg med sådanne erhvervmæssige indføringskurser.

De indsattes fritidsaktiviteter

KAPITEL XIX

Behovet for fritidsaktiviteter for indsatte i fængselsvæsenets anstalter

Den arbejdstidsnedsættelse, der i de seneste årtier har fundet sted i samfundet, har gjort det påkrævet, at der tilvejebringes muligheder for, at befolkningen kan udnytte den forøgede fritid. Der er på denne baggrund fra samfundets side udfoldet betydelige bestræbelser for at give den enkelte mulighed for at kunne anvende fritiden til undervisning, andre interessebetonede beskæftigelser eller til helt rekreative formål. Dette har blandt andet givet sig udtryk i loven om fritidsundervisning, hvorefter stat og kommuner i vidt omfang forpligtes til at finansiere aktiviteter inden for fritidsområdet. Det er alene en betingelse, at der er tale om organiseret undervisning, mens der for så vidt ikke er fastsat begrænsninger med hensyn til fagene, der også omfatter rent hobbybetonede aktiviteter.

Arbejdstiden for de indsatte er nedsat i takt med udviklingen på arbejdsmarkedet, og de indsatte har derfor samme fritid som udenfor. Det er imidlertid en almindelig erfaring, at fritiden er en betydelig belastning for en stor del af de indsatte, som vel forståeligt føler fri-

hedsberøvelsen mere intens uden for arbejdstiden.

De seneste års udvikling inden for fængselsvæsenet har i nogen grad rådet bod herpå ved udvidet adgang til orlov og udgang især i weekenderne. Af sikkerhedsmæssige grunde finder disse regler imidlertid kun begrænset anvendelse i de lukkede anstalter, og også de indsatte i de åbne anstalter vil fortsat være henvist til at tilbringe hovedparten af fritiden i anstalterne.

Udvalget finder i øvrigt, at det fællesskab, som man påtvinger de indsatte, medfører en særlig forpligtelse til at søge at afbøde den negative påvirkning, som den svage del af klientellet vil blive udsat for. Der bør derfor fremsættes et så varieret tilbud af aktiviteter, at flertallet af de indsatte kan inddrages heri.

Udvalget finder på denne baggrund, at en hensigtsmæssig udfyldelse af de indsattes fritid er en væsentlig opgave, som ikke bør prioriteres lavere end den øvrige aktivisering af de indsatte ved arbejde, undervisning m.v.

KAPITEL XX

Aktivisering

Forudsætningerne for at skabe og vedligeholde de indsattes interesser for fritidsaktiviteter er navnlig følgende:

1. Tilstrækkelige valgmuligheder

Det er en selvfølge, at man for at kunne aktivisere et klientel som fængelsvæsenets, der frembyder store forskelle i alder, uddannelse og forudsætninger i øvrigt, må kunne tilbyde fritidsaktiviteter, der både appellerer til de mere skabende og konstruktive evner og imødekommer de rent underholdningsmæssige ønsker. Udvalget peger i denne forbindelse på mulighederne for at udnytte lov om fritidsundervisning. Dette vil enten kunne ske ved at lade enkelte - eller grupper af indsatte - deltage i de aktiviteter, der er etableret uden for anstalterne, eller ved, som det også er sket ved enkelte anstalter, at etablere aktiviteter i henhold til lov om fritidsundervisning i anstalterne, således at der åbnes for deltagelse af egnens beboere. I denne forbindelse peger man på nødvendigheden af et snævert samarbejde mellem anstaltens undervisningsleder og amtskonsulenten for fritidsundervisningen, der med sin faglige viden om dette område vil kunne være en god inspirationskilde. I kapitel XXI omtales områder, som må antages at være af særlig betydning.

2. De indsattes medindflydelse på fritidsområdet

Der er næppe tvivl om, at de indsattes med-

virken i tilrettelæggelsen af fritidsaktiviteterne er af væsentlig betydning for deltagelsen. Udvalget foreslår, at man i højere grad end hidtil søger at inddrage de indsatte i den mere generelle tilrettelæggelse af fritidsaktiviteterne, således at man sikrer, at initiativerne inden for dette område har fornøden tilslutning blandt de indsatte.

I øvrigt finder man det af værdi, at der inden for de enkelte områder gives de indsatte så stor indflydelse som muligt inden for klubber, udvalg m.v. Efter de hidtidige erfaringer vil det imidlertid tillige være nødvendigt, at der i almindelighed tilknyttes funktionærer, der deltager enten som egentlige medlemmer af klubber eller lignende eller som rådgivere.

3. Kontakt med omverdenen

På mange områder inden for fritidsaktiviteten vil det være af stor betydning for de indsatte at få kontakt med tilsvarende områder udenfor. Det gælder alle former for sport og områder som film, dramatik, musik m.v., idet der i øvrigt henvises til nærmere omtale af disse områder i det følgende.

Der er i de seneste år med hjemmel i udgangsreglerne givet indsatte lejlighed til at deltage i arrangementer uden for anstalterne, og udvalget anbefaler, at denne udvikling fortsætter, idet det må tillægges stor betydning, at de indsatte får mest mulig berøring med de aktiviteter, der foregår uden for **anstalterne**.

KAPITEL XXI

De enkelte områder

1. Hobby virksomhed

A. Nuværende ordning

Der er ved alle anstalter mulighed for, at de indsatte kan dyrke deres hobbyvirksomhed under en eller anden form. Generelt set må forholdene imidlertid betegnes som utilfredsstillende. De lokalemæssige faciliteter ved visse anstalter er helt utilstrækkelige i forhold til antal indsatte, ligesom mangel på udstyr kan være en væsentlig begrænsning for udfoldelsesmulighederne inden for dette område. For visse anstalters vedkommende er der først og fremmest tale om mangel på kvalificerede funktionærer til at varetage dette område, der i særlig grad er afhængig af en god ledelse.

På de lukkede anstalter er der af sikkerhedsmæssige grunde normalt ikke fri adgang til hobbylokalerne, hvilket erfaringsmæssigt ned sætter interessen væsentligt.

Udvalget anbefaler, at det ved de lukkede anstalter overvejes, om det på anden måde er muligt at tilgodese de sikkerhedsmæssige hensyn, således at der kan gives fri adgang til hobbylokalerne. Der henvises til, at en sådan ordning er gennemført ved forvaringsanstalten og særfængslet m.v. i Horsens, hvor man har haft gode erfaringer med ordningen, der i øvrigt har bevirket, at over halvdelen af de indsatte er beskæftiget ved hobbyvirksomhed i fritiden.

B. Udvalgets overvejelser og forslag

a) *Indledende bemærkninger*

Under betegnelsen hobbyvirksomhed vil sædvanligvis også blive henregnet aktiviteter som frimærkesamling, skak m.v. Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at de indsatte har uhindret adgang til at beskæftige sig med sådanne interesser enten alene eller i klubber.

De følgende bemærkninger tager derfor navnlig sigte på den hobbyvirksomhed, der kan betegnes som »skabende«, og hvortil f.eks. kan henregnes træ- og metalsløjde, lærarbejde, stof-

tryk (batik), knytning, bogbinding, broderi/perletrækning, vævning, tekstilarbejde, mosaikarbejde, læderarbejde, madlavning, tegning, maleri m.v.

Der er næppe tvivl om, at en betydelig del af de indsatte ville være interesseret i en eller flere af de nævnte aktiviteter, såfremt der var tilfredsstillende muligheder for at udøve dem.

Udvalget finder, at en veludstyret hobbybutik, hvor der er mulighed for at vurdere de enkelte materialer og deres muligheder og få råd og vejledning herom, er en væsentlig forudsætning for at kunne skabe interesse om hobbyvirksomheden. Endvidere finder man, at udstillinger af færdige hobbyarbejder vil kunne være en god inspiration.

Der bør imidlertid også være mulighed for at afsætte de færdige hobbyarbejder, hvilket især for indsatte, der afsøner domme af længere varighed, kan volde vanskeligheder, fordi de ofte vil have besvær med at finde familie og venner, der vil kunne aftage deres hobbyarbejder.

Udvalget anbefaler derfor, at man - især i anstalterne, hvor der afsønes domme af længere varighed — giver de indsatte mulighed for salg af hobbyarbejder (salgsmontrer, salgsudstillinger eller lignende).

Betingelserne for at kunne fastholde en god aktivitet på disse områder er først og fremmest tilfredsstillende forhold på følgende områder: lokaler, materialer og personale.

b) *Lokaler*

Såfremt det af sikkerheds- og produktionsmæssige hensyn er forsvarligt, må det foretrækkes at benytte anstaltens værksteder inden for de respektive grene af hobbyvirksomheden. Det forudsættes i denne forbindelse, at værkstedets daglige arbejdsleder(e) er til stede. Såfremt dette ikke kan lade sig gøre, vil man foreslå, at der etableres centrale hobbyværksteder på de enkelte anstalter, således at man

ikke, som tilfældet er visse steder, har mindre værksteder på de enkelte afdelinger. De hidtidige erfaringer hermed synes mindre tilfredsstillende, fordi det har vist sig vanskeligt at holde flere mindre værksteder tilstrækkeligt forsynet med maskiner og håndværktøj m.v., ligesom den opgave, der påhviler lederen af hobbyvirksomheden i form af tilsyn og bistand til de indsatte, kun kan varetages effektivt på centrale værksteder.

Det er efter udvalgets opfattelse endvidere af væsentlig betydning, at de indsatte har let adgang til hobbylokalerne i åbningstiden.

Man henleder i øvrigt opmærksomheden på muligheden for at benytte lokale skolers faciliteter inden for dette område. Dette ville i øvrigt også kunne ske ved at lade indsatte benytte sig af de tilbud, som fremsættes lokalt i medfør af lov om fritidsundervisning.

c) Materialer

Økonomiske vanskeligheder for de indsatte har utvivlsomt afholdt mange fra at indkøbe materialer og dermed komme i gang med hobbyvirksomhed. Efter de nugældende regler kan der gives de indsatte adgang til i et vist omfang at anvende konto II*) til igangsætningskøb, ligesom anstalten har mulighed for at yde tilskud.

Der er dog utvivlsomt fortsat vanskeligheder på dette område, især for de korttidsindsatte, der ikke har mulighed for opsparing i større omfang, og som i øvrigt ofte foretrækker at anvende opsparede midler til udgifter i forbindelse med udgang og orlov m.v. Udvalget finder det uheldigt, hvis en så betydelig del af de indsatte, som de korttidsstraffede udgør, af disse grunde afholder sig fra at deltage i hobbyvirksomhed, og man anbefaler på denne baggrund, at især anstalter med korttidsbelæg får forøget bevilling på finanslovskonto 47 (indsattes undervisning og fritidsbeskæftigelse), således at man i større og rimeligere omfang kan støtte de indsatte med anskaffelse af materialer.

Man peger i denne forbindelse på muligheden for at skaffe billige råmaterialer ved indkøb eller afhentning af rester eller affaldsmateriale.

De nugældende regler for anvendelse af konto II og tilskud fra anstalten i forbindelse

*) De indsattes arbejdspenge konteres f.t. med 20 % på konto I, 40 % på konto II og 40 % på konto III, der er til fri disposition.

med køb af hobbymaterialer kan virke hæmmende og lidet motiverende for hobbyinteressen. Hobbylæreren er oftest den, der bedst i en given situation kan udøve et skøn over det rimelige i at yde tilskud, hvorfor udvalget skal anbefale, at undervisningskontoen forhøjes, således at der kan gives hobbylæreren et fast rådighedsbeløb.

d) Personale

Det er udvalgets opfattelse, at det er nødvendigt, at der til stadighed er tilstrækkeligt kvalificeret personale til at lede arbejdet og bistå de indsatte. Den daglige leder af området bør være faglærer og som minimum have gennemgået et SEL-kursus (Statens erhvervspædagogiske læreruddannelse).

Timelærere, der knyttes til hobbyvirksomheden, bør foruden A.V.G.kursus (Alment voksenpædagogisk grundkursus) gennemgå relevante hobbykurser.

Den lærer, der forestår hobbyvirksomheden, bør tillige have ansvaret for den ovenfor omtalte hobbybutik.

Udvalget finder i øvrigt, at det på dette område i særlig grad vil være af betydning, at hobbylærerne fra de forskellige anstalter udveksler erfaringer og ideer, eventuelt ved afholdelse af et årligt møde.

2. Radio, TV m.v.

A. Nuværende ordning

a) Radio

For tiden er de fleste af fængselsvæsenets anstalter forsynet med centralt radioanlæg, således at der i hver af de indsattes stuer er placeret en højttaler. De nyeste anlæg er 3-kanalsanlæg og dækker således fuldt ud Danmarks Radios udsendelser og giver den enkelte valgfrihed ved aflytningen. Flere anstalter har imidlertid kun 2-kanalsystem, således at et af de danske programmer må udelades. Enkelte anstalter har ikke centralt radioanlæg, men radioapparater placeret i samlingsstuerne.

Ved enkelte anstalter er der anskaffet en transistorradio til hver indsat.

I øvrigt er det i anstalter, hvor der ikke er etableret centralt radioanlæg, tilladt de indsatte at få udleveret medbragte eller tilsendte radioer. Til indsatte i lukkede anstalter har udlevering hidtil forudsat afsoningstider over 3 år, men der er nu i alle anstalter givet adgang til for-

søgsviis at udlevere til alle, såfremt sikkerheds- og ordensmæssige hensyn ikke taler herimod.

De centrale radioanlæg kan som hovedregel aflyttes indtil kl. 23.

b) TV

TV-apparater er nu anskaffet til samtlige anstalter, idet der sædvanligvis er placeret et apparat på hver afdeling. Kun undtagelsesvis har indsatte adgang til at have eget TV-apparat.

Der synes at være rimelig adgang for den enkelte til TV. Derimod må placeringen af TV-apparaterne ofte betegnes som utilfredsstillende. I flere anstalter er TV-apparaterne placeret i samlingsstuen, hvilket er u hensigtsmæssigt, såvel for TV-seerne som for indsatte, der ikke er interesserede i TV.

Med hensyn til sendetiden bemærkes, at der ved alle lukkede anstalter og enkelte åbne anstalter normalt afbrydes for TV i forbindelse med afmønstringen kl. 21.30. Ved en enkelt lukket anstalt er der etableret et billedbåndanlæg, således at man er i stand til på et andet og mere belejligt tidspunkt at gengive udsendelser fra TV.

Ved nogle åbne anstalter har man imidlertid afskaffet afmønstringen, således at de indsatte her kan følge udsendelserne, så længe de ønsker. Ved enkelte andre åbne anstalter kan de indsatte aftenen før arbejdsfri dage se TV-udsendelserne til ende.

c) I øvrigt

Andre tekniske hjælpemidler som f.eks. båndoptagere og pladespillere udleveres, såfremt der dokumenteres et undervisningsmæssigt behov, og sikkerhedsmæssige hensyn ikke taler imod.

Der er ved direktoratets skrivelse af 20. marts 1972 tillige åbent adgang til forsøgsviis at udlevere disse effekter, såfremt det ikke findes betænkeligt af støjmæssige grunde eller af hensyn til anstaltens sikkerhed og orden.

B. Udvalgets overvejelser og forslag

Det er udvalgets opfattelse, at de indsatte i fængelsvæsenets anstalter i særlig grad har behov for den nyhedsformidling, som radio og TV giver, med henblik på at bevare deres interesse for og engagement i samfundet. Også det oplysende og underholdningsmæssige stof i radio og TV er af stor betydning for de indsatte

fritid, der stiger i takt med arbejdstidsforkortelserne.

Under hensyn til de ret begrænsede aktivitetsmuligheder, der i følge sagens natur er til rådighed for de indsatte, finder udvalget at måtte lægge stor vægt på, at der gives de indsatte mulighed for at udnytte disse massemedier i fuldt omfang.

a) Radio

Udvalget har overvejet, om det i forbindelse med udskiftningen af de nuværende centrale radioanlæg ville være mere hensigtsmæssigt at lade hver enkelt indsat få udleveret et radioapparat. Efter det for udvalget oplyste er anskaffelsesudgifterne til et transistorapparat til hver indsat mindre end udgifterne pr. stue ved etablering af et nyt centralt radioanlæg med 3 kanaler.

Det er imidlertid formentlig en risiko for, at transistorradioer vil medføre noget større vedligeholdelsesomkostninger, ligesom det især ved de lukkede anstalter ikke kan udelukkes, at centralt radioanlæg kan indebære visse sikkerhedsmæssige og praktiske fordele.

Under hensyn **til**, at transistorradioer vil give den indsatte langt større valgmulighed, finder udvalget dog at måtte anbefale, at indsatte får adgang til at få udleveret eller anskaffe sig eget transistorapparat, idet udleveringen kun bør kunne nægtes, såfremt sikkerheds- eller ordensmæssige hensyn tilsiger det. Såfremt den pågældende ikke selv har apparat, bør anstalten kunne stille et apparat til rådighed.

I det omfang, hvor det af sikkerhedsmæssige grunde må anses for nødvendigt at bevare centralt radioanlæg, anbefaler udvalget, at disse etableres som eller udbygges til 3-kanalanlæg.

(b) TV og videoanlæg

Antallet af TV-apparater på anstalterne synes efter det oplyste tilstrækkeligt. Udvalget finder imidlertid, at det bør tillades indsatte at få udleveret eget TV-apparat efter samme regler som foreslået for radioapparater.

Det må imidlertid understreges, at det er en forudsætning for at skabe bredere interesse for TV, at lokaleforholdene er hensigtsmæssige, og det foreslås derfor, at der indrettes et særligt TV-rum på hver afdeling, således at TV-apparatet kun i tilfælde af store sportsskampe eller lignende flyttes til samlingsstuerne.

En væsentlig hindring for udnyttelsen af TV

er i øvrigt den tidlige afmønstringstid kl. 21.30, som medfører, at kun en del af TV's aftenprogram kan udnyttes. Udvalget anbefaler, at man ved alle anstalter skaber mulighed for, at de indsatte, der ønsker det, direkte kan følge alle tilgængelige TV-programmer.

Såfremt det ikke anses for muligt at ændre de gældende tjenesteordninger for de lukkede anstalters vedkommende med henblik på senere afmønstring, finder udvalget det stærkt påkrævet, at der skabes mulighed for på et andet tidspunkt at udsende de programmer, de indsatte ikke har haft lejlighed til at overvære.

Som nævnt er der på en enkelt lukket anstalt etableret et billedbåndanlæg, der er i stand til at optage udsendelserne på bånd med henblik på en senere udsendelse i anstaltens interne TV-anlæg. Udvalget henleder imidlertid opmærksomheden på de muligheder, som videokassettebåndoptageren indebærer. Video-båndoptagere vil være i stand til at optage ét program på et kassettebånd, mens et eventuelt andet program udsendes over anstaltens interne TV-modtagere. Båndoptageren, der kan tilkobles ethvert TV-apparat, vil koste ca. 6.000 kr., mens kassetterne, der har forholdsvis lang levetid, vil koste ca. 250 kr. pr. stk.

Det er udvalgets opfattelse, at dette apparatur, som er betydelig billigere end de hidtil anvendte billedbåndanlæg, vil kunne finde overordentlig stor anvendelse inden for fængselsvæsenet, ikke blot med henblik på at kunne opbevare TV-udsendelser til senere brug ved de anstalter, der har behov herfor, men tillige ved udnyttelsen af den meget betydelige kassetteproduktion, der kan forventes inden for oplysning, undervisning og underholdning.

Det kan i denne forbindelse oplyses, at der ud over det foran nævnte apparatur tillige findes kameraer, hvormed man kan optage egne programmer. Disse kameraer, der koster 6.000-8.000 kr., synes at indebære betydelige muligheder for at aktivisere de indsatte, der f.eks. kunne optage dramatiske opførelser, sportskampe eller andet.

c) Båndoptagere og pladespillere

Udvalget finder, at også disse apparater kan være værdifulde for de indsatte fritid, og det foreslås, at den foran nævnte forsøgsordning gøres permanent, således at udlevering kan ske efter samme regler som foreslået for radio og TV, dvs. at udlevering kun nægtes, såfremt

sikkerheds- eller ordensmæssige hensyn tilsiger det.

3. Film

A. Nuværende ordning

Der er ved alle anstalter adgang for de indsatte til at se spillefilm, normalt hver 14. dag. Forevisningen finder sted i weekenden, og ved større anstalter forevises en film 2 gange, således at alle indsatte har mulighed for at overvære forevisningen, hvortil der normalt er gratis adgang.

Ud over de nævnte bredfilm (35 mm) anvendes tillige i et vist omfang 16 og 8 mm film, især inden for undervisningsområdet, men tillige som orienterende eller underholdningsmæssige indslag i anstaltens almindelige fritidsaktiviteter.

Ved enkelte anstalter er der etableret filmklubber, hvor indsatte ser udvalgte film og i tilslutning hertil med bistand af en funktionær drøfter filmkundskab og filmforståelse.

B. Udvalgets overvejelser og forslag

Der er næppe tvivl om, at filmforevisninger er et væsentligt led i de underholdningstilbud, der fremsættes i et fængsel. De fleste indsatte er i forvejen godt kendt med denne underholdningsform, og udbudet er så omfattende, at der i samarbejde med de indsatte er gode muligheder for at sammensætte en forevisningsrække, der tilgodeser de bredest mulige interesser.

Hertil kommer, at den øgede fritid, som det særlig i weekenderne kan være vanskelig at udfylde, bl.a. på grund af mangelen på timestof, har øget behovet for filmarrangementer.

På denne baggrund foreslår udvalget, at man ved de enkelte anstalter under hensyntagen til anstaltens mulighed for at vise udenlandske TV-programmer overvejer, om der er behov for at give de indsatte adgang til at se film en gang om ugen i stedet for som nu hver 14. dag. Dette vil skønsmæssigt medføre en årlig merudgift på f. t. ca. 10.000 kr. pr. anstalt.

Udvalget peger endvidere på muligheden af, at man både på åbne og lukkede anstalter i højere grad gør brug af den hjemmel, der er i udgangsreglerne til f.eks. at lade indsatte foretage kortvarige udgange med henblik på at overvære film i en lokal biograf.

Udvalget finder imidlertid, at der også - bortset fra almindelige spillefilm som led i de indsatte fritidsaktiviteter - er behov for film

af almen orienterende karakter. Til at dække dette behov er især 16 og 8 mm film velegnede, idet der forefindes et betydeligt udbud af disse film.

C. Anvendelse af de forskellige filmtyper

a) Bredfilm (35 mm film)

Det er som nævnt disse film, der anvendes ved anstaltens almindelige weekendforevisninger. Det er udvalgets opfattelse, at det er af væsentlig betydning for interessen for disse forestillinger, at de indsættes under en eller anden form deltager i udvælgelsen af film, at der er et rimeligt stort udvalg af film, samt at der sker en hensigtsmæssig præsentation.

Det er udvalgets opfattelse, at man, som tilfældet er i øjeblikket ved de fleste anstalter, bør foretage udvælgelsen af film i et samarbejde mellem en filmkyndig funktionær og repræsentanter for de indsatte.

Udbudet af film består i øjeblikket hovedsagelig af de af foreningen SORU tilbudte film, der er frigivet til udleje. Udvalget anbefaler, at man fra direktoratets side optager kontakt med filmudlejningsselskaberne med henblik på at kunne leje også nogle af de film, der endnu ikke er udsolgt i biografene. I øvrigt anbefaler udvalget, at den enkelte anstalt søger kontakt med en nærliggende biograf med henblik på at kunne drage nytte af biografens repertoire samt den erfaring og ekspertise vedrørende disse spørgsmål, som forefindes dér.

Det er udvalgets opfattelse, at det ved tilstrækkelig foramtale vil være muligt at højne de indsatte interesser for film. Plakater, programmer og udhængsbilleder kan i et vist omfang erhverves gennem udlejningsselskaberne. En kort mundtlig introduktion vil ofte med fordel kunne anvendes sammen med plakatmateriale m.v.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt de indsatte bør betale for almindelige filmforevisninger i anstalten, er det udvalgets opfattelse, at man under det nuværende arbejdspengesystem ikke bør kræve betaling for filmforestillinger, der bør fremtræde som et vederlagsfrit fritidstilbud på linie med andre fritidsarrangementer.

b) 16 mm film

Denne filmtype må antages hovedsagelig at ville blive anvendt inden for undervisning og

oplysning. Udvalget har overvejet, om det ville være muligt at nedkopiere almindelige spillefilm til 16 mm film med henblik på at få et større udvalg af underholdningsfilm, men det må konstateres, at en sådan nedkopiering vil blive for kostbar for fængselsvæsenet alene. Der foreligger ikke mulighed for at blive tilsluttet forsvarers ordning, idet man i forvejen har for få film til udlån til tjenestestederne.

c) 8 mm film.

Denne filmtype vil navnlig kunne anvendes inden for undervisningsområdet. Udvalget af film er i øjeblikket ikke særlig omfattende, men det må forventes, at der i de kommende år vil ske en stærk udvikling inden for filmkassettesystemet på dette område, og man bør være opmærksom på de muligheder, som dette system vil frembyde for undervisningen.

Udvalget peger i øvrigt på, at denne filmtype er velegnet til produktion af egne optagelser på grund af de forholdsvis beskedne omkostninger.

Man finder, at der her er mulighed for at skabe en værdifuld fritidsaktivitet for interesserede indsatte, idet almindeligt apparatur er af en sådan beskaffenhed, at man vil kunne overlade arbejdet med optagelser til de indsatte eget initiativ.

Det bemærkes i denne forbindelse, at 8 mm film uden større tekniske vanskeligheder kan vises på en TV-skærm, således at de indsatte egne optagelser ville kunne vises i anstaltens TV-apparater.

D. Klubber og studiekredse

Filmklubber er som nævnt kun etableret ved enkelte anstalter. Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at en kyndig og interesseret funktionær ofte vil have gode muligheder for at samle en mindre kreds af indsatte, der har særlig interesse for film. Det bemærkes, at både 35 mm og 16 mm film vil være velegnede til brug i en filmklub. I modsætning til de almindelige filmforevisninger finder man det rimeligt, at de indsatte her betaler for at se film, eventuelt gennem klubkontingent.

Som foran nævnt kan udvalget anbefale, at man søger at motivere indsatte for at anvende 8 mm film til egne optagelser. En sådan virksomhed vil mest hensigtsmæssigt kunne foregå i en klub eller en studiekreds.

E. Lokaler, inventar og materiel

Lokaler.

Ved flere anstalter er de lokaler, der anvendes til filmforevisning, for små i forhold til tilskuertallet.

Ventilationsforholdene er de fleste steder helt utilstrækkelige og også opvarmningsforholdene er ofte utilfredsstillende. Den nødvendige mørklægning under filmforevisninger foretages ofte meget primitivt ved ophængning af tæpper m.v. og fungerer ikke hensigtsmæssigt.

Inventar.

Der er i flere tilfælde tale om forældede og nedslidte stole og bænke, som ligger langt under rimelig standard.

Materiel.

Anstaltens kino-maskiner er for de flestes vedkommende af ældre dato, men dog brugelige til formålet. Dog mangler de fleste anstalter udskiftelige objektiver, bl.a. med henblik på at vise cinemascope-film.

Man må endvidere påpege, at adskillige anstalter kun er i besiddelse af én kino-maskine, hvilket betyder, at en almindelig spillefilm må afbrydes midt i filmen af hensyn til omspilingen. En sådan afbrydelse er generende for filmoplevelsen, og udvalget anbefaler, at der til de resterende anstalter anskaffes yderligere en kino-maskine.

Det er endvidere oplyst over for udvalget, at der ikke forefindes filmlærred ved alle anstalter, og man anbefaler, at dette anskaffes, således at også wide screen film vil kunne vises.

Et godt højttaleranlæg må ligeledes betragtes som nødvendigt tilbehør i filmforevisningslokaler.

Udvalget foreslår, at der ved alle anstalter foretages en gennemgang af de bygnings- og inventarmæssige forhold med henblik på at tilvejebringe en rimelig standard, således at film kan forevises på samme vilkår som i en almindelig biograf. Udvalget gør opmærksom på, at det desuden vil være nødvendigt, at der foretages en forhøjelse af bevillingerne på anstaltens undervisningskonto, både for så vidt angår underkonto vedrørende film samt underkonto vedrørende undervisningsmaterialer, såfremt film skal kunne anvendes som forelået af udvalget.

F. Operatører

I øjeblikket varetages forevisningen af film ved de fleste anstalter af en funktionær, der normalt kun har en kortere uddannelse i dette arbejde.

En fuldt uddannet filmoperatør skal efter de nugældende regler have 400 timers praktik i en biograf samt 3 ugers teori på specialarbejderskolen i Herlev. De fleste biografer anvender 1 fuldt uddannet operatør + en eller flere hjælpeoperatører med en kortere uddannelse.

Af hensyn til korrekt betjening af de ofte kostbare film har det fra filmsselskabernes side været et ønske — i visse tilfælde et krav — at filmene også i fængslerne forevises af en operatør med en egentlig operatøruddannelse.

Det er derfor udvalgets opfattelse, at der bør være mindst 2 operatører ved hver anstalt, bl.a. af hensyn til ovenstående, men også af hensyn til sygdom, ferie m.v. Det vil være hensigtsmæssigt, at den ene operatør er fuldt uddannet, mens den anden vil kunne nøjes med nogle ugers praktik i den lokale biograf. Udvalget er opmærksom på, at det kan blive vanskeligt at få personalet interesseret i den ret langvarige uddannelse, men man peger i denne forbindelse på, at det muligt kunne være en hensigtsmæssig uddannelse for en indsat med længere afsoningstid med henblik på, at den pågældende kunne anvende denne uddannelse også efter sin løsladelse.

4. Musik

A. Nuværende forhold

Der er ved et par anstalter etableret orkestre med indsatte som deltagere, og ved et par lukkede anstalter har de indsatte dannet et kirkekor. Herudover er der ved enkelte anstalter adgang til at deltage i undervisning i brug af forskellige musikinstrumenter, ligesom der visse steder er adgang til sammenspil, uden at der er tale om egentlige orkestre.

Pladeklubber er oprettet ved et par anstalter, således at der fra anstaltens side i forhold til medlemmernes kontingent ydes økonomisk støtte til indkøb af plader. En enkelt anstalt har stillet lokaler og materiel til rådighed for de indsatte med henblik på oprettelse af et diskotek.

Set som helhed er de indsatte musikalske aktivitet imidlertid ret sparsom, hvilket utvivlsomt må tilskrives manglende eller kvalitetsmæssige ringe lokaler samt manglende økono-

misk støtte til undervisning og indkøb af instrumenter og ret ofte mangel på kvalificerede lærerkræfter.

B. Udvalgets overvejelser

a) De indsattes egen musikudøvelse.

Efter gældende regler har de indsatte mulighed for at få tilsendt og udleveret deres egne musikinstrumenter. Da det normalt af hensyn til støjmæssige gener ikke vil være muligt at lade de pågældende udøve deres musikvirksomhed på stuerne, anbefaler udvalget, at der etableres et lokale, hvor de pågældende alene eller sammen med andre kan få lejlighed til at benytte instrumenterne.

Såfremt der blandt de indsatte er interesse for dannelse af orkestre eller sangkor, bør der fra anstaltens side være mulighed for at støtte et sådant initiativ ved at stille en timelærer til rådighed.

Udvalget finder, at der herudover bør være tilbud om musik- og sangundervisning, hvilket imidlertid forudsætter, at anstalten har mulighed for at udlåne instrumenter og noder til indsatte, der ikke selv er i besiddelse heraf.

b) Musikaflytning.

Ud over den musikaflytning, der finder sted via radio og TV, vil en del af belægget være interesseret i musikaflytning af plader eller bånd. Udvalget finder, at der bør åbnes mulighed herfor på den måde, at de indsatte på eget initiativ etablerer musikklubber, som gennem klubkontingentet finansierer i hvert fald en del af pladeindkøbene.

Udvalget finder endvidere, at indretning af egentlige diskoteklignende klubber, som for den yngre del af klientellet vil være et velkendt miljø, bør støttes fra anstaltens side med indretning af lokaler m.v.

Man finder i øvrigt, at det vil kunne være en inspiration for de indsattes egen musikinteresse, såfremt man i højere grad lader udefra kommende orkestre eller solister optræde for de indsatte. Man peger endvidere på muligheden for at få kontakt med lokale musikforeninger, eventuelt gennem kollektivt medlemskab fra anstaltens side.

Desuden bør indsatte, der er interesseret heri, have mulighed for at deltage i musik aktiviteter uden for anstalten, herunder deltagelse i lokale orkestre eller overværelse af koncerter og lignende.

Udvalget finder, at man bør tilskynde musikinteresserede funktionærer til at være med i de indsattes musikudøvelse enten som lærere eller klubmedarbejdere. Man henleder i denne forbindelse opmærksomheden på de musikkurser, som adskillige højskoler afholder om sommeren, idet udvalget finder det ønskeligt, at interesserede funktionærer tilskyndes til at deltage i sådanne kurser med henblik på at deltage i anstaltens musikliv.

c) Lokaler.

Som nævnt under afsnit a) finder udvalget, at der er behov for at etablere særlige lokaler til brug for de indsattes musikudøvelse. Sådanne lokaler bør, ud over at være tilstrækkeligt isolerede, være forsynede med en forstærker, en mikrofon og højttalere. Det anbefales at motivere de indsatte til klubdannelse ved benyttelse af et sådant lokale med henblik på at skabe solidaritet blandt de indsatte, således at de i højere grad vil føle et medansvar for korrekt og skånsom behandling af disse installationer.

Musikaflyttingslokaler vil i flere anstalter passende kunne indrettes i lighed med folkebibliotekernes musikstuer. Det skal i denne forbindelse nævnes, at det vil være muligt at låne plader m.v. på flere lokale biblioteker.

Der skønnes ikke at være behov for en egentlig koncertsal, men i flere anstalter vil det være nødvendigt at opsætte lydplader i foredragssal/gymnastiksal for at kunne benytte disse lokaler til koncerter.

5. Dramatik

A. De indsattes deltagelse

Dramatik har under forskellige former i begrænset omfang været praktiseret som et indslag i fritidsaktiviteten i fængselsvæsenets anstalter. Der har været tale både om amatørskuespil, ekstemporalspil, revyer og dukketeater. Aktiviteten på dette område har imidlertid været ret tilfældig, afhængig af tilstedeværelsen af en interesseret funktionær, der har taget dette arbejde op.

Der er næppe tvivl om, at dramatik muliggør opfyldelse af behov for udfoldelse, som det moderne menneske på grund af mekanisering og specialisering må savne - såvel i den frie tilværelse som under et anstaltsophold. For de indsattes vedkommende forstærkes behovet

yderligere af de begrænsede aktivitetsmuligheder. Dramatisk udfoldelse stiller betydelige krav til de medvirkendes samarbejdsevner og vil derfor også af denne grund være en værdifuld fritidsaktivitet for de indsatte.

Det er imidlertid en forudsætning for etablering af dramatisk aktivitet, at der foruden en kvalificeret instruktør er fornødne lokale- og inventarmæssige faciliteter.

Instruktører vil ofte kunne findes blandt interesserede i personalet, der bør have adgang til deltagelse i relevante kurser. Vedrørende lokaler bemærkes, at kravene til scene og kulisser helt afhænger af stykkets karakter, og tendensen inden for moderne dramatik synes for så vidt at stille færre krav til kulisser. Såfremt der ikke findes en forsamlingsal med fast sceneopbygning, vil det i de fleste tilfælde være muligt at benytte en gymnastiksal eller eventuelt et skolelokale til formålet, såfremt man er i besiddelse af en sammenklappelig scene. Udvalget anbefaler, at man lader interesserede indsatte deltage i fremstillingen af en sådan scene med bistand af anstaltens tømrerværkmester.

Det vil således være muligt ved de fleste anstalter at tilvejebringe et brugeligt lokale uden betydelige udgifter. Derimod er et effektivt lysanlæg helt nødvendigt for al dramatisk udfoldelse. Efter det for udvalget oplyste, må udgifterne til et lysanlæg til brug for en amatørscene påregnes at ville koste ca. 10.000 kr. En betydelig del af et sådant anlæg kan dog formentlig etableres af anstaltens eget personale, og vil derved i betydelig grad kunne billiggøres.

Man skal i øvrigt pege på muligheden af, at der ved åbne anstalter søges kontakt med en nærliggende amatørscene med henblik på at lade de interesserede indsatte få udgangstilladelse, således at man kunne benytte den pågældende amatørscenes lokale og lysanlæg m.v.

Man henleder i denne forbindelse opmærksomheden på, at fængselsvæsenets anstalter formentlig kunne have udbytte af medlemskab af Dansk Amatørsamvirke (DATS), der omfatter omkring 100 amatørscener. Herved ville der bl.a. være mulighed for at få kontakt med instruktører eller for at udnytte den kursusvirksomhed for instruktører, som DATS etablerer, og i øvrigt drage fordel af dets oplysningsarbejde. Der vil endvidere være mulighed for at få de tilknyttede amatørscener til at opføre deres forestillinger på anstalterne - udgifterne

hertil vil normalt alene andrage transportomkostninger.

Endelig skal man pege på muligheden af samarbejde med landsdelsscenerne, hvor enkelte anstalter allerede med stort udbytte har etableret kontakt.

Også dramatisk udfoldelse i form af revyer og lign., som allerede i et vist omfang praktiseres, kan være et værdifuldt indslag i anstaltens underholdningsprogram.

Dukketeater, som har været dyrket på en enkelt anstalt, kan anbefales taget op, hvor der kan skabes interesse herfor.

Det er udvalgets opfattelse, at en ikke ringe del af de indsatte gennem litteraturundervisning eller ved etablering af studiekredse kunne motiveres for deltagelse i dramatik i form af traditionelt amatørskuespil, læsestykker eller eks-temporalspil. Efter de hidtidige erfaringer er en af vanskelighederne det ringe udbud af skuespil uden kvindelige roller. Der kunne måske ved samarbejde med amatørscener skabes mulighed for at få kvinderoller besat.

Det vil utvivlsomt være en væsentlig inspiration for de indsatte, der arbejder med et amatørskuespil, at der var mulighed for at opføre forestillingen for funktionærer, den lokale befolkning og på andre anstalter, og udvalget anbefaler derfor, at sådanne arrangementer søges gennemført.

B. Forestillinger udefra

Forestillinger udefra af professionelle skuespillere eller af amatørscener må antages at være en god inspiration til de indsatte egne dramatiske aktiviteter og i øvrigt et vigtigt led i underholdningsprogrammerne.

Amatørforestillinger vil som foran nævnt kunne formidles gennem DATS.

De hidtidige bevillinger til underholdningsformål er imidlertid ikke tilstrækkelige til at kunne dække omkostningerne ved professionelle forestillinger. Udvalget anser det for at være af væsentlig betydning, at der enten gennem udgangstilladelse til forestillinger på et nærliggende teater eller ved opførelse af professionelle forestillinger eller amatørskuespil på anstalterne, gives de indsatte lejlighed til at stifte bekendtskab med scenekunsten.

6. Sport

A. Nuværende ordning

Der er ved alle anstalter adgang for de ind-

satte til at dyrke en eller anden form for sport. Næsten alle anstalter har en gymnastiksal, der er anvendelig til gymnastik, motionsrum m.v. Derimod er kun et fåtal af disse gymnastiksale egnede til boldspil på grund af for lav loftshøjde, bærepiller m.v.

Af udendørs idrætsfaciliteter har alle anstalter arealer, der kan benyttes som håndboldbaner og næsten alle åbne anstalter har tillige en fodboldbane.

I sommertiden dyrkes der håndbold og/eller fodbold ved alle anstalter, ligesom enkelte anstalter har volleyball, basketball og atletik. Enkelte anstalter har hold tilmeldt den ordinære turnering.

Indendørs har kun bordtennis nogen betydning, medens gymnastik og badminton i begrænset omfang dyrkes ved enkelte anstalter. Ved et par åbne anstalter lejer man en nærliggende idrætshal med svømmebassin.

Håndbold, fodbold og gymnastik forestås normalt af en funktionær som timelærer, medens bordtennis og badminton som regel foregår på de indsattes eget initiativ.

B. Behov

Der er en betydelig risiko for, at de indsatte i de lukkede anstalter udsættes for fysisk reduktion som følge af de begrænsede udfoldelsesmuligheder, og man finder, at der især i disse anstalter er behov for et vel tilrettelagt motionsprogram.

Det er i øvrigt udvalgets opfattelse, at sport i vid forstand, omfattende både idræt, boldspil og motion, giver mulighed for opfyldelse af elementære menneskelige aktivitets- og præstationsbehov og formodentlig i sig selv har en rekreativ værdi, herunder fordi den også tilfredsstiller elementære kontaktbehov.

Derudover finder man, at sportsudøvelse har betydelig mulighed for at medvirke til en social tilpasning ved at lære de indsatte at overholde visse regler for »teamwork«.

C. Forslag

På denne baggrund finder udvalget, at der bør ske en betydelig udvidelse af de tilbud, der i øjeblikket står til rådighed for de indsatte på dette område.

Der er næppe tvivl om, at den hidtidige ret begrænsede aktivitet, især for så vidt angår de indendørs sportsudøvelser, er begrundet i manglende bygningsmæssige faciliteter. Om eventuel

forbedring heraf henvises til det under afsnit E anførte.

Det er imidlertid udvalgets opfattelse, at der inden for de bestående bygningsmæssige rammer - eventuelt med ret beskedne udgifter - ville kunne skaffes langt større interesse om sportslig udfoldelse, end det har været muligt med de hidtidige tilbud.

Det kan således ikke undre, at gymnastik i traditionel udformning ikke har de indsattes bevågenhed under hensyn til, at man også i sportsklubber og andre steder har søgt nye veje inden for dette område.

Udvalget peger i det følgende på forskellige former for motionsudøvelse og spil, som vil kunne dyrkes inden for fængselsvæsenets rammer, såfremt man begrænser deltagerantallet efter de pladsmæssige forhold. Det vil som regel være uden betydning for deltagerens engagement i spillet, om deltagerantal og regler ikke er i overensstemmelse med de sædvanlige regler.

a) Spil.

Basketball kan gennemføres i en almindelig gymnastiksal, og fritstående standere kan benyttes udendørs.

Også *volleyball* kan spilles i en almindelig gymnastiksal, når deltagerantallet tilpasses.

Det samme gælder *indendørs fodbold*, når deltagerantallet tilpasses.

Ved *fodtennis* benyttes et volleyballnet og en blød plasticbold. Spillet behøver ikke at være særligt pladskrævende og kan i øvrigt indrettes efter spillernes dygtighed.

Også *minigolf* kan foregå indendørs, idet der kan laves en indendørs bane af træ, der kan stilles op i en gymnastiksal.

b) Idrætsdiscipliner.

Højde- og længdespring samt vægtløftning kan dyrkes indendørs uden større foranstaltninger, og udendørs kan tillige dyrkes alle former for atletik. Interessen for disse idrætsgrene vil formentlig kunne styrkes ved afholdelse af idrætsprøver til DIF's idrætsmærker.

c) Motion.

Circuit-træning er en form for konditionstræning, der går ud på, at man i et bestemt tidsinterval, f.eks. 1 minut, prøver at gennemføre så mange ensartede øvelser som muligt, hvorefter man efter 1 minuts pause på ny i 1 minut gennemfører en anden art øvelser, f.eks.

armbøjninger, faldøvelser eller lignende. Resultaterne noteres med henblik på sammenligning med næste træningsaften med tilsvarende program. Denne motionsform er egnet såvel til almindelig konkurrence som til selvkonkurrence.

Stationære motionsapparater: Romaskiner, kondicykler m.v. er velegnede til anbringelse under beskudne pladsforhold. Endvidere vil f.eks. trampolin, hvor plads haves, være et udmærket motionsapparat.

Orienterings- og terrænløb: Adskillige åbne anstalter har gode muligheder for at arrangere sådanne løb i anstaltens omegn.

Udvalget henleder i øvrigt opmærksomheden på en række sportsaktiviteter og spil, som - afhængig af de enkelte anstalters forhold - vil kunne dyrkes af de indsatte uden for anstalten:

Swømning, skøjteløb, ishockey, skiløb, kapgang, cykling, bueskydning, tennis, roning, ridning, fægtning, golf, cricket, squash, kroket, boccia, stangtennis og andre boldlege, billard, bowling, keglespil, jazzgymnastik, rytmik og dans. — I øvrigt vil en hel del af disse aktiviteter kunne foregå i anstalterne.

For så vidt angår nærmere orientering om de egentlige sportsdiscipliner og mulighederne for at indrette lokaler m.v. henvises til Dansk Idræts-Forbund, der kan formidle kontakt til specialforbundene, medens der vedrørende boldlege m.v. henvises til bøger om spil og sport med angivelse af spilleregler m.v.

Man har i udvalget drøftet sportsgrene som boksning, brydning, skydning, judo, karate og jiu-jitsu. Der var i udvalget nogen uenighed om betimeligheden i at lade de indsatte få mulighed for at dyrke disse former for sport. Under hensyntagen til klientellets uensartethed, personalets sikkerhed og en forventet negativ reaktion i befolkningen finder udvalget dog ikke at kunne anbefale disse sportsgrene.

D. Klubvirksomhed

Egentlig sports- eller idrætsudøvelse bør som i det frie samfund foregå i klubber. Herved opnås ud over en vis solidaritetsfølelse, at de indsatte kan pålægges ansvar og medindflydelse for klubbens virksomhed. Det må anbefales, at de sports- og idrætsklubber, der er etableret på anstalterne, deltager i de officielle turneringer, såfremt de indsatte er interesserede heri.

Udvalget henleder dog i denne forbindelse

opmærksomheden på, at man fra anstaltens side, forinden tilmeldelse til officiel turnering, bør være opmærksom på, om tilslutningen til den pågældende sportsdisciplin kan forventes at være vedvarende, således at man så vidt muligt undgår, at tilmeldte hold må udgå på grund af manglende tilslutning.

Såfremt der kun er enkelte interesserede inden for en bestemt sportsgren, således at anstalten ikke har mulighed for at tilmelde et hold til en officiel turnering, anbefaler udvalget, at de pågældende indsatte får adgang til at tilmelde sig lokale klubber, eller at folk udefra får lejlighed til at supplere anstaltens hold, hvor sikkerhedsmæssige hensyn taler imod, at indsatte deltager i lokale sportsklubber.

E. Lokaler

Som tidligere nævnt er de gymnastiksale, der forefindes ved fængselsvæsenets anstalter, kun i begrænset omfang anvendelige til sports- og idrætsudøvelse.

Det må påregnes, at det kun i meget begrænset omfang vil være muligt at leje sig ind i nærliggende idrætshaller, der normalt er fuldt udnyttede i aftentimerne.

Såfremt der skal tilvejebringes gode vilkår for disse aktiviteter, vil det derfor være nødvendigt at opføre idrætshaller.

Udvalget er opmærksom på, at det i den nuværende stramme bevillingssituation kan blive vanskeligt at finde forståelse for de ret betydelige investeringer, der her kan blive tale om. Omkostningerne vil dog kunne nedsættes væsentlig ved anvendelse af frivillig arbejdskraft.

Udvalget har imidlertid med tilfredshed noteret, at opførelse af enkelte idrætshaller er medtaget i fængselsvæsenets perspektivplan, og man henleder i denne forbindelse opmærksomheden på, at der formentlig ved adskillige anstalter vil være mulighed for ved forhandling med omkringliggende kommuner at udleje sådanne haller til skoler i dagtimerne, hvor fængselsvæsenet alligevel ikke vil kunne udnytte hallerne fuldt ud. Der vil formentlig endvidere være mulighed for udlejning til nærliggende sportsklubber helt eller delvis én eller flere afterner om ugen, uden at anstaltens anvendelsesmuligheder beskæres nævneværdigt. Hermed nedsættes investeringsomkostningerne betydeligt.

Herudover vil en sådan ordning imidlertid efter udvalgets opfattelse i høj grad kunne

medvirke til at fremme integrationen mellem en anstalt og det omkringliggende samfund.

F. Personale

Udvalget anbefaler, at man som hidtil søger at finde interesserede funktionærer til som timelærere at forestå de enkelte idrætsgrene. Gennem DIF kan formidles kontakt til f.eks.

specialforbundenes instruktørkurser, der vil være af stor værdi for fængelsvæsenets timelærere. Det vil imidlertid samtidig være meget ønskeligt, om en af anstaltens lærere havde årskursus fra Danmarks højskole for legemsøvelser. Man ville herved sikre en velkvalificeret ledelse på det idrætslige område, og den pågældende ville have gode forudsætninger for at være igangsætter og inspirator.

KAPITEL XXII

Lokaler

I det foregående har udvalget peget på de lokalemæssige behov inden for de enkelte fritidsområder. Det er udvalgets opfattelse, at den ideelle løsning på lokaleproblemerne vedrørende fritidsaktiviteterne ville være et samlet fritidsafsnit, beliggende i en særskilt bygning eller i en del af en sådan. Dette ville indebære flere praktiske fordele ved at skabe mere ro i anstalten, lette tilrettelæggelsen af aktiviteterne og være mindre personalekrævende.

Af bevillingsmæssige grunde vil en sådan løsning formentlig først kunne realiseres over en længere årrække, men udvalget anbefaler,

at man ved budgetplanlægningen tilstræber at tilvejebringe midler til sådanne bygninger.

På kort sigt anbefaler udvalget, at man ved de årlige bygningssyn søger at etablere lokaliteter, der indtil videre kan tilfredsstille rimelige krav, jfr. kap. XXI. Udvalget finder i denne forbindelse anledning til at pege på, at det formentlig under sagkyndig ledelse vil være muligt i vidt omfang at inddrage de indsatte i planlægningen og udførelsen af arbejdet med indretning og udsmykning af lokaler på frivillig basis.

KAPITEL XXIII

Personale

Udvalget har i tilknytning til de enkelte fritidsområder fremsat bemærkninger om de krav, der må stilles til personalet på de pågældende områder.

I det følgende fremsættes nogle generelle overvejelser om personalesituationen inden for fritidsområdet.

1. Rekruttering af personale

Undervisningen inden for fritidsområdet, der forestås af undervisningslederen, har som tidligere nævnt hidtil været varetaget af timelærere, der fortrinsvis har været rekrutteret fra anstaltens opsynspersonale, værk mestre og administrerende personale samt i et vist mindre omfang af de faste lærere. Desuden har man til mere specielle fag benyttet lærere udefra.

Det er udvalgets opfattelse, at man fortsat bør tilstræbe, at en væsentlig del af timelærerpersonalet rekrutteres blandt anstaltens personale, idet det må anses for værdifuldt, at personalet får mulighed for at møde de indsatte i en anden situation, end det daglige arbejde muliggør. Udvalget er imidlertid opmærksom på, at en forøgelse af udbudene inden for fritidsområdet som foran foreslået vil nødvendiggøre, at man i højere grad end tidligere må benytte sig af udefra kommende lærere.

2. Aflønning

Det er udvalgets opfattelse, at tilsyn med indsattes fritidsaktivitet, hvor den pågældende funktionær ikke har tilrettelagt eller på anden måde deltaget i aktiviteten, må kunne side-stilles med opsynspersonalets øvrige virksomhed.

Udvalget finder det hensigtsmæssigt, om man i stedet for den nuværende ordning anvender de lønsatser, der er gældende inden for lov om fritidsundervisning. Dette vil navnlig have praktisk betydning ved ændringer af lønsatser m.v., således at man undgår særskilte

forhandlinger med de bevilgende myndigheder, som det hidtil er sket for at få betalingen justeret.

3. Stillingsbetegnelse

I øjeblikket anvendes følgende betegnelser for lærere inden for fritidsområdet: fritidspædagoger, fritidslærere og faglærere. Betegnelsen faglærer anvendes tillige for instruktørerne ved fængselsvæsenets specialarbejderkurser.

Udvalget finder det ikke hensigtsmæssigt, at der anvendes forskellige betegnelser for stillinger, der har samme arbejdsområde og faglige indhold. Det foreslås derfor, at man til hel-tidsansat personale, der varetager beskæftigelse og undervisning inden for fritidsområdet, benytter betegnelsen faglærere, der skønnes at være den mest dækkende betegnelse.

4. Uddannelse

En forudsætning for, at det foran nævnte forslag om at lade timelærerne aflønne efter de i lov om fritidsundervisning anvendte lønsatser kan realiseres, er, at timelærerne opfylder de uddannelseskrav, som stilles ved godkendelse af lærere til undervisning i henhold til lov om fritidsundervisning.

Der må herefter stilles krav om, at fængselsvæsenets timelærere ved ansættelsen enten har A.V.G.-kursus (Alment Voksenpædagogisk Grundkursus) på 180 timer eller erklærer sig villige til snarest at gennemgå et sådant kursus.

Ved ansættelsen af faglærere til hobbyområdet bør der på samme måde stilles krav om, at den pågældende enten har SEL-kursus (Staten's Erhvervspædagogiske Læreruddannelse) på 9 uger eller erklærer sig villig til snarest at gennemgå et sådant kursus. Desuden bør den pågældende som et led i videreuddannelsen inden for sit område gennemgå andre relevante kurser.

Anstalternes biblioteksordning

KAPITEL XXIV

Beskrivelse af den nuværende ordning

Efter de gældende fuldbyrdelsesordninger skal de indsatte have adgang til sund og belærende læsning i fritiden. De nærmere regler om administrationen af anstalternes biblioteker for de indsatte er efter forhandling mellem statens bibliotekstilsyn og direktoratet for fængselsvæsenet fastlagt i en cirkulærskrivelse af 15. september 1964, der indeholder følgende hovedpunkter:

1. Bibliotekets bogbestand

a. Bogbestandens omfang.

Biblioteket skal indeholde en grundbestand af bøger, som erfaringsmæssigt dækker det konstante eller behandlingsmæssige behov.

Specielle ønsker om lån af bøger imødekommes ved enkeltlån fra det stedlige folkebibliotek (centralbibliotek).

b. Udskillelse af bøger.

Sammen med en repræsentant for det stedlige folkebibliotek (centralbibliotek) foretages én gang årligt udskillelse af slidte, snavsede, forældede og uaktuelle bøger.

c. Nyanskaffelse af bøger.

Nyanskaffelser foretages efter forudgående

drøftelse med det lokale folkebibliotek (centralbibliotek) eventuelt efter nærmere overenskomst over dettes driftsregnskab, således at anstaltens bevilling til bogkøb helt eller delvis indbetales til folkebiblioteket.

2. Katalogisering af bøgerne

Den af folkebibliotekerne anvendte klassedeling og bibliotekscentralens trykte katalogkort bør benyttes.

3. Indbinding af bøgerne

Indkøbte bøger indbindes i fængselsvæsenets bogbinderier.

4. Bogudlånet

De indsatte bør have fri adgang til biblioteket i forud fastsatte udlånstider.

5. Tilsynet med biblioteket

Undervisningslederen eller den lærer, der udpeges til at føre tilsyn med biblioteket, varetager i almindelighed samarbejdet med det lokale folkebibliotek (centralbibliotek) og drager omsorg for, at cirkulærskrivelsens retningslinier følges.

KAPITEL XXV

Vurdering

I bilag 4 gives en talmæssig oversigt over størrelsen af anstaltens bogbestand pr. 1. august 1968, herunder hvor stor en del af bøgerne der skønnes at være forældede, udlånenes omfang fordelt på fag- og skønlitteratur, herunder hvor mange udlån der er sket gennem folkebiblioteker (centralbiblioteker), hvilke beløb der i finansåret 1967/68 er anvendt til køb af fag- og skønlitteratur, samt hvor stor en bevilling anstalterne i finansåret 1969/70 har haft til rådighed til nyanskaffelser.

Af disse og andre oplysninger, som udvalget har indhentet fra anstalterne, fremgår, at kun seks anstalters bogsamlinger kan betegnes som tidssvarende, medens de resterende anstalter skønner, at væsentlige dele af bogbestanden er forældet. Hidtil har kun to anstalter (statsfængslerne ved Nr. Snede og på Kragsskovhede) indgået aftale med det lokale bibliotek om, at dette administrerer anstaltens bogbevilling; men der synes nu ved andre anstalter at være

stigende interesse for at opnå en lignende ordning. Det er i øvrigt indtrykket, at flere anstalter har foretaget nyanskaffelser efter forudgående drøftelse med folkebiblioteket.

Når de i 1964 fastsatte regler dog kun i begrænset omfang har medført de forbedringer af anstaltens biblioteksvirksomhed, som var tilsigtet, hænger dette utvivlsomt sammen med, at bevillingerne ikke har været tilstrækkelige til ajourføring af bogbestanden. Hertil kommer, at i hvert fald nogle anstalter - ud fra ønsket om selv at ville bestemme bogsamlingens sammensætning - er meget tilbage for at indgå et nærmere samarbejde med det lokale folkebibliotek; men man kan heller ikke helt se bort fra, at de offentlige biblioteker i de senere år har været stillet over for så mange nye eller stærkt øgede behov, at de af personale- eller lokale-mæssige grunde har måttet udskyde det samarbejde, som var påtænkt i cirkulærskrivelsen.

KAPITEL XXVI

Overvejelser af spørgsmålet om et nærmere samarbejde med folkebibliotekerne

På grundlag af orienterende drøftelser, som udvalget har haft med en repræsentant for statens bibliotekstilsyn, må det antages, at opbygning og vedligeholdelse af biblioteker på hver enkelt anstalt med bogsamlinger, der både kvalitativt og kvantitativt er på højde med folkebibliotekernes, kræver uforholdsmæssigt store investeringer og driftsudgifter.

Den gældende bibliotekslov rummer imidlertid mulighed for en udbygning af det samarbejde med de offentlige biblioteker, som cirkulærskrivelsen fra 1964 tilsigtede indledt. Det er udvalgets opfattelse, at der bør gennemføres en ordning, som udnytter de foreliggende muligheder for, at anstaltens biblioteker kan fungere som afdelinger af de lokale folkebiblioteker (centralbiblioteker). Herigennem kan man sikre de indsatte en bogtjeneste på højde med den, som folkebibliotekerne yder sine almindelige lånere. En sådan ordning vil dog kræve forhøjelse af anstaltens bevillinger (jfr. kap. XXVII), men ikke bliver så kostbar som en tidssvarende udbygning af anstaltens egne bogsamlinger.

I denne forbindelse bemærkes, at det svenske fængselsvæsen har etableret en ordning, hvorefter anstaltens biblioteker er opbygget som depoter fra de lokale kommunebiblioteker, således at bogbestanden udskiftes med mellemrum; deres størrelse svarer til belæggets.

Endvidere har forsvaret her i landet indgået en aftale med biblioteksvæsenet om kasernebiblioteker, der ligeledes er etableret som afdelinger af de lokale folkebiblioteker og i øvrigt forestås af en faguddannet bibliotekar. Aftalen indebærer bl.a., at folkebibliotekernes udgifter til indkøb, indbinding og katalogisering af bøger refunderes gennem statstilskud, der efter indstilling fra forsvarets velfærdstjeneste søges og administreres af biblioteksdirektøren.

En tilsvarende ordning for fængselsvæsenet forudsætter imidlertid, at anstaltens egne bogsamlinger, efterhånden som bøgerne forældes

eller er opslidt, suppleres med og senere helt erstattes af repræsentative udvalg af det lokale folkebiblioteks (centralbiblioteks) samling i form af udskiftelige bogdepoter.

Som de væsentligste fordele herved skal navnlig peges på,

at det vil være i god overensstemmelse med de bestræbelser, som udfoldes i behandlingsarbejdet, at de indsatte kan få samme lånemuligheder som andre borgere og derigennem vænnes til at bruge de offentlige biblioteker,

at fængselsvæsenet vil få sagkundskab stillet til rådighed, som vil være af uvurderlig betydning både med hensyn til budgetlægning og relevant bogvalg,

at nyanskaffelser vil kunne foretages billigere gennem de offentlige biblioteker, som har en særlig rabatordning,

at indbinding og katalogisering i bibliotekernes indkøbscentral vil kunne ske hurtigere og bedre end i anstalterne, og

at udlånene i anstalterne vil blive forestået af en deltidsansat, faguddannet bibliotekar med bistand af undervisningslederen (en fængselslærer), som således vil kunne fritages for det administrative biblioteksarbejde og frigøres til andre opgaver.

Udvalget finder, at det bør tilstræbes at indtage de indsatte aktivt i biblioteksarbejdet, og man peger på, at dette bl.a. kunne ske ved at lade en eller flere repræsentanter for de indsatte deltage i drøftelser og bogindkøb sammen med undervisningslederen og bibliotekaren.

Udvalget skal yderligere pege på, at der også vil være mulighed for gennem en aftale med de offentlige biblioteker at dække anstaltens behov for opbygning af et bibliotek til brug for personalet, anskaffelse af tidsskriftssamlinger, opslagsværker og andet bogligt materiale til brug ved undervisningen af de indsatte - bortset fra egentlige classesæt af lærebøger - og audiovisuelt materiale, som f.eks. film, gram-mofonplader, bånd m.m.

KAPITEL XXVII

De økonomiske konsekvenser

I finansåret 1969/70 andrager bevillingen til anstaltemes boghold 90.900 kr.

Bibliotekstilsynet, der har stillet sig positivt til den foran skitserede ordning, har efter anmodning fra udvalget foretaget en skønsmæssig beregning over de årlige driftsudgifter, der må påregnes, såfremt anstaltsbibliotekerne skal indgå som filialer af de lokale folkebiblioteker.

Af Bibliotekstilsynets redegørelse, der vedlægges som bilag 5, fremgår, at der til fornyelse af bogbestand og tidsskrifter samt teknisk arbejde må påregnes en årlig udgift på 214.000 kr.

Hertil kommer udgifterne til bibliotekarassistance, der er anslået til ca. 87.000 kr. årligt. Det må imidlertid forudses, at folkebibliotekerne ikke for tiden har personalemæssig kapacitet til at overtage biblioteksarbejdet i fængselsvæsenets anstalter, og der må derfor i en overgangsperiode påregnes en noget højere udgift til bibliotekarassistance, hvis arbejdet i et vist omfang må udføres som overarbejde, jfr. bilag 5.

Den nævnte ordning forudsætter imidlertid, at anstaltsbibliotekernes bogbestand er bragt op på det niveau, som udlånshyppigheden nødvendiggør, hvilket efter de foreliggende beregninger er mindst 15 bind pr. indsat, dog mindst 2.000 bind pr. anstalt. Udgiften hertil kan først beregnes efter gennemgang af alle anstaltsbiblioteker, men anslås skønsmæssigt til ca. 150.000 kr. Hertil kommer anskaffelse af håndbogssamling til alle anstalter 72.000 kr., dvs. en engangsudgift på ca. 225.000 kr.

Såfremt det af bevillingsmæssige grunde vil være vanskeligt at gennemføre den foreslåede ordning samtidigt for alle anstalter, mener udvalget, at ordningen skal udbygges successivt, således at samarbejdet med biblioteksvæsenet først indledes i de anstalter, der har et uafviseligt behov herfor, og som allerede er inde i overvejelser om et nærmere samarbejde med det offentlige biblioteksvæsen. Med henblik herpå har bibliotekstilsynet udarbejdet en skitse til en 4-årig bevillingsplan for igangsætning af den foreslåede biblioteksordning for to anstalter. Der henvises herom til bilag 5 a.

KAPITEL XXVIII

Andre spørgsmål om de indsattes adgang til læsning

1. Censur

Udvalget har drøftet, om der fra anstalternes side bør udøves censur med hensyn til, hvad de indsatte kan få adgang til at læse. Der er imidlertid enighed om, at de indsatte - således som det også er tilfældet i de norske og svenske kriminalanstalter - som hovedregel bør kunne låne enhver bog, som kan skaffes gennem folkebibliotekerne, idet disse ved udvælgelsen af bøger anlægger et kvalitetskriterium, der er bestemt af, at folkebibliotekerne efter loven bl.a. har til formål at »fremme oplysning - uddannelse — og kulturel aktivitet«, jfr. En kulturpolitisk redegørelse (Betænkning nr. 517, pag. 139-40).

Udvalget gør opmærksom på, at særlige behandlingsmæssige hensyn konkret kan begrunde, at f.eks. psykiske afvigere ikke bør have adgang til psykiatrisk litteratur, som ellers er tilgængelig på offentlige biblioteker.

På linie hermed har direktoratet i en skrivelse af 6. oktober 1969 til anstaltslederne meddelt, at der ved valg af bøger dels skal anlægges de synspunkter, der i almindelighed er bestemmende for folkebibliotekernes køb af bøger med hensyn til alsidighed, neutralitet og kvalitet, dels tages hensyn til anstaltens erfaringer om, hvilke arter af bøger der modsvarer de indsattes interesser og forudsætninger.

2. Bøger på samlingsstuerne

På enkelte anstalter er der forsøgsvis i sam-

lingsstuerne opstillet frit tilgængelige hobbybøger og håndbøger af forskellig art. Erfaringerne hermed har været så gode, at udvalget finder det ønskeligt, at en lignende ordning forsøges i de øvrige anstalter.

3. Brug af bibliotekslokaler

Udvalget er bekendt med, at de fleste anstaltsbiblioteker kun er åbne for udlån i korte tidsrum på en enkelt eller et par bestemte ugedage.

Man finder det ønskeligt, at bibliotekslokalene jævnlige er åbne i de indsattes fritid, og at der i tilknytning hertil i alle anstalter indrettes en læsestue, hvor de indsatte uforstyrret kan benytte større opslagsværker eller f.eks. arbejde i læsekredse.

Man har ikke overvejet, hvilke udgifter der må påregnes til indretning af læsestuer samt til modernisering af visse bibliotekslokaler, idet det er udvalgets opfattelse, at disse spørgsmål bør løses i sammenhæng med de øvrige lokaleproblemer vedrørende undervisning og fritidsvirksomhed.

Man henleder imidlertid opmærksomheden på, at der må påregnes en del bygningsmæssige udgifter til indretning af bibliotekslokalerne i overensstemmelse med udvalgets forslag. Det bemærkes i denne forbindelse, at indretning af lokaler under et samarbejde som foran skitseret skal ske efter samråd med bibliotekstilsynet.

KAPITEL XXIX

Konklusion

Sammenfattende skal udvalget udtale, at man finder, at de muligheder, der består for at aktivisere de indsatte til læsning i fritiden, vil være et så væsentligt moment i de samlede resocialiseringsbestræbelser, at de nødvendige bevillinger til sanering af anstaltens bogbetjening bør have en høj prioritet.

Som anført i kap. XXVII kan de årlige driftsudgifter for samtlige anstalter ved den foreslåede ordning anslås til følgende beløb:

Fornyelse af bøger og tidsskrifter	186.500 kr.
Indbinding m.v.	27.500 —
Bibliotekarassistance	87.000 kr.
	301.000 kr.

Desuden må der som nævnt påregnes etableringsomkostninger, der skønsmæssigt kan anslås til ca. 225.000 kr.

Udvalget henstiller, at direktoratet for fængselsvæsenet optager forhandlinger med Statens Bibliotekstilsyn med henblik på gennemførelse af en biblioteksordning som den foran skitserede.

Man anbefaler, at bibliotekslokalerne jævnligt er tilgængelige i de indsatte fritid, og at der i alle anstalter indrettes lokaler til brug som læsestuer.

Endelig anbefaler udvalget, at der til anstaltens samlingsstuer anskaffes et passende udvalg af hobby- og håndbøger.

Büag

Den 24. juni 1971

Hermed afgiver det af justitsministeriet den 29. marts 1968 nedsatte undervisningsudvalg betænkning for så vidt angår den almene undervisning af indsatte i fængselsvæsenets anstalter. Betænkningen er udarbejdet af et af udvalget nedsat underudvalg og på et møde den 11. juni 1971 godkendt af undervisningsudvalget.

Udvalgets kommissorium omfattede problemerne vedrørende den pædagogiske virksomhed over for de indsatte i fængselsvæsenets anstalter. Man har imidlertid fundet det mest hensigtsmæssigt at begrænse udvalgets overvejelser til at omfatte de indsatte i statsfængslerne og særanstalterne, således at de **undervisnings-**mæssige problemer vedrørende de indsatte i Københavns fængsler og arresthusene, der næsten udelukkende udgøres af hæfteafsonere og varetægtsarrestanter, ikke er omhandlet i **betænkningen**.

For så vidt angår hæfteafsonerne, vil de korte afsoningstider normalt være til hinder for iværksættelse af egentlig organiseret undervisningsvirksomhed, men eventuelle konkrete undervisningsbehov bør søges opfyldt.

På tilsvarende måde vil det for en betydelig del af de varetægtsindsatte ikke være muligt at iværksætte egentlig undervisning på grund af de korte ophold. Udvalget finder imidlertid for denne gruppes vedkommende anledning til at fremhæve, at det vil være af stor betydning for

de pågældendes muligheder for under et senere ophold i afsoningsanstalt at deltage i relevante undervisningsaktiviteter, at deres behov for undervisning klarlægges allerede under varetægtsopholdet, således at dette spørgsmål kan indgå i overvejelserne om valg af afsoningsanstalt, jfr. herom det i betænkningen pagina 20 anførte.

Man peger endvidere på, at undervisning for varetægtsindsatte med længere ophold, på grund af de særlige afsoningsforhold, må antages at være en hensigtsmæssig aktivitet.

Man skal i øvrigt for så vidt angår de indsatte i fængselsvæsenets arresthuse henlede **op-**mærksomheden på, at det i folkeskolelovens § 51, stk. 4, er pålagt kommunerne at etablere undervisning for personer i den skolepligtige alder på de i kommunen værende institutioner. Dette må efter udvidelsen af undervisningspligten til det 9. skoleår antages at kunne få betydning for nogle af de indsatte i arresthusene.

Det skal endelig vedrørende det i **betænkningen** fremsatte forslag om nedsættelse af et forsøgsudvalg oplyses, at afdelingsleder Svend Eliehammer Andersen og undervisningsinspektør Sven Koch underhånden har tilkendegivet, at de vil være villige til at indtræde i et sådant udvalg som repræsentanter for henholdsvis Danmarks lærerhøjskole og undervisningsministeriet.

P.u.v.

Erling Jensen

Kort oversigt over svenske og norske undervisningsforanstaltninger

a. Undervisningen i svenske kriminalanstalter

Den undervisning, som tilbydes de indsatte i svenske anstalter, kan deles op i teoretisk og praktisk/teoretisk undervisning.

Den teoretiske undervisning omfatter folkehøgskola, teoretiske grundkurser og selvstændige studier.

Folkhögskolekurserne arrangeres i samarbejde med nærliggende højskoler, således at lærerne kommer og underviser på anstalten. Ansvar for undervisningen ligger helt hos lærerne og skolen. Efter disse retningslinier er der nu etableret folkehögskolekurser ved Hall, Kumla, Norrtälje, Tidaholm og Vångdalen.

Organisation. Undervisningen er opdelt i flere perioder, hvor hver periode sædvanligvis er på 5 à 6 uger. Sammenlagt strækker undervisningen sig over 30-34 uger. Gennem periodeinddelingen er der skabt mulighed for, at en indsat kan begynde ved starten af en vilkårlig periode, idet hver periode principielt udgør et afsluttet hele. Når alle perioder er gennemgået, modtager den indsatte bevis for fuldt folkehögskolekursus.

Emner og fag i folkehögskolan er svensk, matematik, engelsk og samfundslære. Af valgfri fag findes historie, geografi, fysik, kemi, biologi og psykologi.

Retningslinier for deltagelse. Folkhögskolekurserne er i første række bestemt for indsatte, som har behov for at komplettere deres skolekundskaber op til grundskolens 10. år.

Andre indsatte, som har mulighed for deltagelse, er sådanne, der har måttet afbryde undervisning i gymnasium eller fagskole (yrkesskola).

Ved anbringelsen af den indsatte tager man hensyn til, om der ved den pågældende anstalt er mulighed for, at den indsatte kan få opfyldt sit undervisningsbehov, dvs. undervisningsbehovet er en afgørende faktor for valg af afsoningssted.

Teoretiske grundkurser oprettes ved visse anstalter (fra efteråret 1970 ved Ulriksfors)

med det formål at give den indsatte mulighed for at komplettere tidligere erhvervede kundskaber med henblik på senere deltagelse i om skolingskurser. Antal lektioner er planlagt til ca. 350, fordelt på fagene svensk, matematik, engelsk, samfundslære og fysik-kemi.

Selvstændige studier. For at lette mulighederne for sådanne indsatte, der driver selvstændige heltidsstudier, er der ved flere anstalter oprettet såkaldte studieafdelinger (Uppsala, Kumla, Falun).

Målet med de selvstændige studier - overvejende i form af brevs-kolekurser — er opnåelse af grundskolekompetence (10. skoleår), studentereksamen eller eventuelt akademiske grader.

I de fleste tilfælde er de indsatte optaget ved en nærliggende voksenskole. Undervisningen foregår da ved, at eleven på egen hånd læser visse afsnit af opgivne bøger eller gennemgår visse dele af et brevs-kolekursus, hvorefter eleverne samles på Härnösand i ca. 5 uger og sammen med lærere fra »statens skola för vuxna i Härnösand« gennemgår det behandlede stof. I »hjemmeperioderne« har den indsatte mulighed for at stå i forbindelse med en lærer enten pr. brev eller telefon for yderligere støtte.

Lignende forsøg med en kombination af selvstændige studier og lærerledet undervisning er forsøgt i samarbejde med vuxenskolan i Norrköping.

b. Undervisning i norsk fængselsvæsens anstalter

Undervisningen af indsatte har i norske fængsler fundet sted fortrinsvis ved timelærere fra anstaltens personale eller fra det lokale offentlige skolevæsen. Der er kun ansat ganske få lærere (ungdomsfængslet), og undervisningssystemet er slet ikke udbygget med undervisningsledere og lærerkollegier, så lidt som der i reglen findes egentlige skolelokaler. Undervisningen har derfor traditionelt især beroet på brevs-kolekurser.

En ny folkeskolelov har imidlertid i 1969 pålagt de lokale offentlige skoler pligt til inden for den 9-årige folkeskoles rammer at **tilrette-**lægge undervisning i alle institutioner, herunder fængsler, for indsatte i den skolepligtige alder og andre, som har behov for undervisning, eventuelt i form af voksenundervisning. Førstnævnte bestemmelse har formentlig kun betydning for enkelte varetægtsfængslede samt for ungdomsfængslet. For så vidt angår undervisningen af indsatte over den skolepligtige alder, fastslås det, at denne undervisning er frivillig og normalt må finde sted efter arbejdstid.

Samarbejde mellem det offentlige **skolevæ-**sen og fængselsvæsenets anstalter er først gennemført i efteråret 1970, og endnu har man derfor ingen erfaringer for, hvorledes det praktiseres. Man har således endnu ikke fået løst spørgsmålet om forholdet mellem de almindelige fag og den erhvervmæssige oplæring med tilknytning til den enkelte anstalts arbejdsdrift. I enkelte større anstalter har der været gjort forsøg på at gennemføre kortvarige, erhvervmæssige kurser i samarbejde med lokale erhvervsskoler og den stedlige arbejdsformidling.

Antal indsatte der i 1971 har deltaget i specialarbejderkurser:
(De i parentes angivne tal er antal kursustrin)

Anstalt:	Møgelkær (Svejskursus)	Kragsskovhede M: Motorkursus B: Bygge- og anlægskursus	Assersbølgaard M: Motorkursus B: Bygge- og anlægskursus	Civile special- arbejderskoler
Møgelkær	22 (48)	M: 1	M: 9 B: 3	34 (43)
Søbysøgård			M: 1 B: 5 (6)	39 (56)
Nyborg (nngdomsfængsel)			M: 5 B: 4	5
Kragsskovhede		M: 76 B: 40 (91)		31 (39)
Nr. Snede			M: 39 B: 26 (41)	43 (75)
Renbæk			M: 4 B: 1	3
Kærshovedgård	1		M: 9 B: 10 (16)	51 (91)
Horserød			M: 2 B: 2 (5)	5 (14)
Sdr. Omme			M: 8 B: 3 (5)	7 (12)
Vridsløselille			M: 1 B: 2 (4)	2 (4)
Nyborg (statsfængsel)			M: 9 B: 8	5 (6)
Horsens				3 (4)
Herstedvester				9
I alt	23 (49)	M: 77 B: 40 (91)	M: 87 B: 64 (93)	237 (361)
Fængselsvæsenets egne kurser:	291 indsatte har deltaget i 397 kursustrin			
Civile specialarbejderskoler:	237	-	-	361
Samlet:	528 indsatte har deltaget i 758 kursustrin.			

*De indsattes deltagelse i kurser på civile specialarbejderskoler har fordelt sig således
(antal kursustrin):*

		Antal kursustrin
<i>Landtransportområdet :</i>		
St. lastvogne, hyrevogne + omnibusser	58	
Forbrændingsmotorer	48	
Traktor	26	
Autoservice	17	
Truck	14	
Havnearbejde, losning og lastning		
	172	172 kursustrin
<i>Bygge- og anlæg:</i>		
Bygningsindustrien	54	
Kloakering	21	
Maskinføreruddannelse	16	
Betonindustrien	11	
Vejarbejde	5	
Kran	1	
	<u>108</u>	108
<i>Jern- og metalindustrien:</i>		
Svejsning	50	
Jernindustrielt grundkursus	12	
	62	62
<i>Beklædningsindustrien:</i>		7
<i>Kødindustrien:</i>		5
<i>Landbrug:</i>		4
<i>Hotel- og restaurationserhvervet :</i>		2
<i>Plastikindustrien :</i>		1
		I alt 361 kursustrin

	Belæg	Bogbe- stand	Foræl- det ^{0/0}	Udlån		Heraf andre biblio- teker	Køb 1967/68		Bevill. 1969/70
				Faglit.	Skønlit.		Faglit.	Skønlit.	
<i>Ungdomsfængslerne</i>									
Søbysøgård	95	3500	20	1004	2603	325	3100	300	4000 kr.
Møgelkær	120	3631	70	2800	4350	81	4000		7500 –
Kærshovedgård	45	1887	0	601	1403	106	900	3400	6000 –
<i>Nyborg</i> Fælles med statsfænglet									
<i>Åbne anstalter</i>									
Renbæk	75	3069	5	1494	2744	154	2300	2700	5000 –
Nr. Snede	70	2500	0	7200	4800	720	1600	2400*	4000 –
Kragsskovhede	220	2500	0	3500	13000	?	7000*		9000 –
Horsørød	145	3000	0	1500	4000	100	1000	2800	4000 –
Sdr. Omme	280	6500	25	1500	1800	150	5000		5000 –
<i>Lukkede anstalter</i>									
Nyborg	310	10500	66	23500	30128	1000	10500		11000 –
Vridsløselille	230	7000	0	11378	18318	385	2300	2800	9400 –
<i>Forvaringsanstalterne</i>									
Horsens	190	6200	50	4500	13500	1300	5673		6500 –
Herstedvester	150	5000	50	ca. 1000	4000	200	1000	4000	5500 –

*) Administreres af centralbibliotekerne.

Den 12. august 1969

Direktoratet for Fængselsvæsenet

Frederiksborggade 18

1360 København K.

Anstaltens biblioteker

I skrivelse af 26. juni 1969 (Deres j.nr. l.k. 46-33-1961, brev nr. 015054) har direktoratet anmodet Bibliotekstilsynet om en udtalelse om, hvilke udgifter der må påregnes, såfremt fængselsvæsenets anstaltsbiblioteker skal indgå som filialer af lokale folkebiblioteker og betjentes af faguddannede bibliotekarer på deltid, som foreslået af underudvalget under det af justitsministeriet nedsatte udvalg vedrørende undervisningen m.v. af de indsatte i fængselsvæsenets anstalter.

Bibliotekstilsynet kan helt tilslutte sig den foreslåede ordning.

Rammebudget

På grundlag af det foreliggende statistiske materiale og af en drøftelse med repræsentanter for Horsens Centralbibliotek og for Forvaringsanstalten i Horsens, hvor en uddannet bibliotekar på deltid siden efteråret 1968 har varetaget udlånet til de indsatte, har Bibliotekstilsynet foretaget en række beregninger for at finde frem til omfanget af en effektiv biblioteksbetjening af de indsatte med hensyn til såvel antal bibliotekartimer som bogbestandens størrelse. På dette grundlag er et rammebudget for alle anstaltens biblioteker søgt opstillet.

Med det meget spinkle erfaringsgrundlag og de ufuldstændige statistiske oplysninger, der på nuværende tidspunkt står til rådighed, må tilsynets beregninger imidlertid i betydeligt omfang bero på et skøn. Der vil i det følgende blive gjort rede for hovedprincipperne for beregningen og for de væsentligste usikkerhedsmomenter.

Samarbejdsformen

Samarbejdet mellem anstalten og det lokale folkebibliotek (eller områdets centralbibliotek) tænkes etableret i henhold til Lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m.v., § 2, stk. 4, jf. Bekendtgørelse nr. 169 af 13. maj 1965 om folkebiblioteker, § 7, stk. 1 og 3.

De bøger, som hidtil er anskaffet til anstaltens biblioteker, forbliver anstaltens ejendom, indtil de i løbet af en kortere årrække udskilles p.gr.a. slid eller forældelse, mens de bøger, som anskaffes efter den foreslåede nye ordning, betragtes som hørende til folkebibliotekets bogbestand, dog således at der i tilfælde af overenskomstens ophør sker en fordeling efter nærmere aftale, jf. bekendtgørelsens § 7, stk. 1, sidste punktum og stk. 3.

Spørgsmålet om, hvilke folkebiblioteker, henholdsvis centralbiblioteker, de enkelte anstalter skal samarbejde med, er endnu i enkelte tilfælde uafklaret p.gr.a. ændringerne i den kommunale inddeling og omlægningen af centralbiblioteksområderne.

Udlånssamlingerne

I bibliotekstilsynets beregninger forudsættes det, at anstaltsbibliotekernes *udlåns samlinger* vil bestå af depoter fra folkebibliotekerne, som løbende udskiftes. Herved sikres en optimal udnyttelse af de bevilgede midler, idet der i løbet af et år kan tilbydes et antal titler, der langt overstiger det antal bind, der på et givet tidspunkt er deponeret i anstalten. Skulle der på de enkelte anstalter opbygges faste samlinger, kun suppleret med enkeltlån (pr. rekvisition) fra folkebiblioteket, måtte antallet af bøger pr. indsat være væsentligt større.

Depotordningen forudsætter, at den udlåns-samling, der til enhver tid står på anstalten, er velholdt og aktuel og til stadighed tilpasset de indsatte behov, dvs. at alle slidte, forældede og stadig ubenyttede bøger løbende udskilles og erstattes med andre fra folkebibliotekets samling.

Principper for beregning af bogkontoen

Den årlige bogkonto beregnes således i forhold til anstauet af udlån, dvs. det faktiske slid på folkebibliotekets bogbestand plus et mindre tillæg for forældelse. Der regnes dog med en

minimums-tilvækst på 1½ bind pr. indsat pr. år (svarende til et gennemsnitligt årligt udlån pr. indsat på 75 bind). Der er regnet med 1 kasseret bog pr. 50 udlån, hvilket skulle dække såvel forældelse som faktisk slid på bogbestanden. (Erfaringsmæssigt betyder ét registreret udlån i anstalterne ofte flere udlån, idet f. remlån de indsatte imellem ofte finder sted).

I beregningerne er endvidere forudsat, at den deponerede udlånssamling til enhver tid omfatter 15 bd. pr. indsat, dog mindst 2000 bd. Det må understreges, at der her er tale om et skøn, og at tallet muligvis senere må revideres på grundlag af indhøstede erfaringer.

De eksisterende udlånssamlinger i anstalterne indgår i første omgang i denne udlånsbestand. Ved beregningerne af, i hvilket omfang der er behov for en kvantitativ udbygning af anstaltbibliotekernes nuværende udlånssamlinger, har tilsynet anvendt de foreliggende oplysninger m.h.t. disse samlingers størrelse med fradrag af den procentdel, som iflg. de enkelte anstalters skøn er forældet. Hvis alle anstaltbibliotekerne blev gennemgået og alle slide, forældede og stadig ubenyttede bøger blev udskilt efter samme kriterier, som anvendes i folkebibliotekerne, vil den effektive bogbestand utvivlsomt overalt vise sig at være væsentligt mindre end de foreliggende tal udviser. Det er dog ikke muligt uden en grundig granskning af de enkelte samlinger at fastslå, hvor stor en del heraf der faktisk bør kasseres, hvorfor bibliotekstilsynet har måttet afstå fra at foretage en helt nøjagtig beregning af behovet. I nedenstående tal indgår således kun opbygning (over en treårig periode) af de samlinger, som ifølge de opgivne tal for tiden omfatter mindre end de 15 bd. pr. indsat, henholdsvis mindst 2000 bd.

Det understreges, at disse gennemsnitstal (15 bd. pr. indsat eller mindst 2000 bd.) er baseret på et fagligt skøn over behovet ud fra de foreliggende udlånstal i anstalterne sammenlignet med udlånstal i veludbyggede folkebiblioteker. Tallene bør utvivlsomt justeres, når et større erfaringsgrundlag foreligger.

Udenlandske bøger

Ovenstående dækker udelukkende anstalt-ernes udlånssamlinger af *danske* bøger. På nogle anstalter vil der være behov for en vis suppler-ning med bøger på fremmedsprog. Omfanget af dette behov har ikke kunnet beregnes.

Håndbøger

Foruden udlånssamlingen bør der til hvert anstaltbibliotek anskaffes en almen *håndbogs-samling*. Udgiften til etablering af en sådan samling kan ansættes til ca. 6000 kr. Denne samling bør løbende fornyes og suppleres efter anstaltens behov.

Samlingsstuerne

Ud over ovennævnte håndbogssamling kan der i de enkelte anstalter anskaffes et mindre sæt *opslags- og hobbybøger* til hver samlingsstue. Udgift pr. sæt ansættes til 800 kr. (ca. 20 bd.). Også disse samlinger bør løbende fornyes og suppleres efter behov.

Kataloger

Endelig bør hvert anstaltbibliotek råde over mindst et sæt *publikumskataloger* (af typen Nye dansk faglitteratur, romaner, noveller, skuespil og digte. Overcentralkatalogen osv.). Enkelte kataloger bør anskaffes i ekstra eksemplarer, så de indsatte kan notere ønskede titler uden for bibliotekets åbningstider. Udgift pr. sæt kataloger: ca. 400 kr.

Tidsskrifter

Et antal almene *tidsskrifter* bør fremlægges i hvert anstaltbibliotek. Abonnementsudgift (ca. 30 tidsskrifter) ca. 1.000 kr. årligt. Hertil kommer udgift til abonnement på yderligere tidsskrifter udvalgt efter den enkelte anstalts behov. Gennemsnitlig udgift pr. anstalt hertil or skønsmæssigt ansat til 500 kr. årligt.

Personalebibliotek

Bibliotekstilsynet har ikke forsøgt at beregne udgifter til *fagbiblioteker* (incl. tidsskrifter) for anstalt-ernes personale.

Bogkonto

Den samlede bogkonto for alle anstaltbiblioteker (excl. Københavns fængsler) beregnes således:

(Anvendt gennemsnitspris for bog + indbinding - under hensyntagen til boghandler-rabatten -: 40 kr.).

Årlig fornyelse af bogbestanden	158.500
Opbygning (over 3 år) i Møgelkær, Kærshovedgård og Horserød, årligt i 3 år	17.600
Håndbogssamling (et sæt pr. anstalt)	72.000
Publikumskataloger (gennemsnit 2 sæt pr. anstalt + ekstra eksemplarer af enkelte kataloger)	10.000
Tidsskrifter (1.000 + 500 kr. pr. anstalt)	18.000
I alt	276.100

Teknisk arbejde

En beregning af folkebibliotekets ekstraudgifter til det tekniske arbejde (indkøb, indbinding og anden klargøring) for afdelinger i institutioner foreligger ikke. Udgiften er her sat til 10 o/o af den samlede årlige bog- og tidsskriftkonto, dvs. 27.610 kr.

Det er en forudsætning, at bogkøbet foretages løbende sammen med folkebibliotekets indkøb, og at alle bøger indbindes hos dettes sædvanlige bogbindere. Endvidere at der ikke opbygges og vedligeholdes kortkataloger eller hyldelister i anstalten, en proces, som med den foreslåede depotordning ville blive overordentlig tid-røvende og til dels overflødig, idet de almindelige trykte publikumskataloger erstatter kortkatalogerne (som overalt i folkebibliotekernes mindre afdelinger).

Bibliotekartimer

På grundlag af samtaler med bl.a. bibliotekar fru Hanne Hermann, som siden efteråret 1968 har varetaget udlånsvirksomheden i Forvaringsanstalten i Horsens og på grundlag af et beregnet gennemsnitsudlån pr. udlånstime er behovet for bibliotekarisk bistand skønsmæssigt beregnet til 1 udlånstime pr. uge pr. 40 indsatte, 1 »konferencetime« pr. uge pr. ca. 60 indsatte (til forhandlinger med anstaltens personale, bl.a. om bogvalget, til evt. samtaler med de indsatte, til orientering om bibliotekets benyttelse og tilbud for grupper af nye indsatte, til alm. gennemgang af bogbestanden og udskiftning af depoter, til arrangering af udstillinger osv.) og 1 disponibel time (i folkebiblioteket) pr. uge pr. ca. 50 indsatte (til ekspedition af bog- og emnebestillinger, til udtagning af nye depoter, til bogvalgsforberedelse osv.).

Disse tal må opfattes som et skønnet gennemsnitligt behov på landsbasis - i praksis vil

visse anstalter formentlig have et større og andre et mindre behov.

Beregning af lønkonto

Lønudgifternes størrelse afhænger af, om bibliotekaren stilles til rådighed for anstalten inden for sin normale arbejdstid for folkebiblioteket, eller om han, helt eller delvist, udfører arbejdet i sin fritid mod timebetaling. I betragtning af den herskende bibliotekarangel, der bevirker, at mange folkebiblioteker for tiden har en eller flere normerede, ubesatte stillinger, vil den sidstnævnte ordning formentlig i første omgang blive den almindeligste.

Nedennævnte lønudregning må tages med flere forbehold: For det første kender man endnu ikke resultatet af de kommende forhandlinger om de kommunale tjenestemandslønninger. For det andet foreligger der ikke nogen aftale med Bibliotekarforeningen om fastsættelse af timebetaling for bibliotekarer med tjeneste i anstalter under fængselsvæsenet. Fru Hermann, som udfører arbejdet for Forvaringsanstalten i Horsens i sin fritid, honoreres med fængselsvæsenets faglærerhonorar, p.t. 28,61 kr. pr. time. Denne sats er anvendt i de følgende udregninger. For den del af arbejdstiden som falder inden for bibliotekarens normale arbejdstid er anvendt beregningsgrundlaget 1/42 af 30.000 kr. (omtrentlig assisterende bibliotekarløn) pr. ugentlig time, som anvendes i eller for anstaltens bibliotek.

Lønkonto

Der er regnet med tre muligheder, men andre kombinationer kan naturligvis forekomme.

Lønkonto A (alle bibliotekartimer falder inden for bibliotekarens normale arbejdstid): ca. 87.150 kr.

Lønkonto B (alle bibliotekartimer falder i bibliotekarens fritid): ca. 168.450 kr.

Lønkonto C (alle bibliotekartimer i anstalten (dvs. udlåns- og »konferencetid«) falder i bibliotekarens fritid, de øvrige inden for normal arbejdstid): ca. 142.130 kr. (incl. feriepenge, excl. udgift til ferievikar).

Regnskabsføring

Udgifterne til bøger og indbinding, tidsskrifter, teknisk arbejde og bibliotekarløn forudsættes administreret over folkebibliotekets regnskab (med undtagelse af bibliotekarens time-løn for arbejde i fritiden). Bevillingerne foreslås udbetalt direkte til de pågældende folke-

bibliotekers hjemstedskommuner fra direktoratet (evt. via Bibliotekstilsynet).

Følgende udgiftsposter, som ikke er medregnet i rammebudgettet, forudsættes afholdt over anstaltens regnskab: Udgifter til indretning og vedligeholdelse af lokaler, udgifter til telefon, aflønning af bibliotekarens medhjælp (indsatte, betjente) samt evt. kørselsgodtgørelse til bibliotekaren.

Samlede udgifter

De samlede udgifter (se dog ovenfor) til driften af anstaltsbiblioteker udgør med de nævnte forbehold (afrundede tal):

Med lønkonto A: 391.000 kr.

Med lønkonto B: 473.000 -

Med lønkonto C: 446.000 -

Udregnet på landsbasis bliver den gennemsnitlige udgift pr. indsat:

Pr. år Pr. dag

ca. 200 kr. ca. 0,55 kr. (lønkonto A)

ca. 245 - ca. 0,67 - (lønkonto B)

ca. 230 - ca. 0,63 - (lønkonto C).

Københavns fængsler

Københavns fængsler indgår ikke i tilsynets beregninger. De særlige forhold i København vanskeliggør i første omgang en udregning af udgifterne til biblioteksbetjening efter den foreslåede nyordning. Hvis ovennævnte gennemsnitsudgift pr. indsat pr. år anvendes ville de samlede årlige udgifter til Københavns fængsler beløbe sig til:

ca. 130.000 kr. (lønkonto A)

ca. 160.000 - flønkonto B)

ca. 150.000 - (lønkonto C).

Denne beregningsmåde er dog behæftet med megen usikkerhed.

Lokaler

Den foreslåede ordning vil formentlig på et givet tidspunkt accentuere behovet for nyindretning af bibliotekslokaler i en række anstalter. Efter Bibliotekstilsynets opfattelse bør dis-

se lokaler så vidt muligt indrettes efter samme principper som folkebibliotekernes andre lokaler. Bibliotekslokalerne bør være velforsynede med rigelige læsepladser og udstillingsmuligheder, og der bør være telefon.

Bibliotekstilsynets byggeafdeling stiller gerne ekspertbistand til rådighed ved indretningen af bibliotekslokalerne.

Audiovisuelle materialer

Det må forudses, at av-materialer og -apparat i løbet af kort tid indgår som en naturlig del af ethvert folkebiblioteks tilbud til sit publikum. Dette bør efter Bibliotekstilsynets opfattelse også gælde anstaltens biblioteker, men det er på nuværende tidspunkt ikke muligt at beregne udgifterne hertil.

Konklusion

Som nævnt tillægger Bibliotekstilsynet en udvidelse af biblioteksbetjeningen i anstalterne under fængselsvæsenet den allerstørste betydning. Det kan tilføjes, at spørgsmålet om folkebibliotekernes samarbejde med institutioner af forskellig art vil blive taget op i forbindelse med den forestående revision af Lov om folkebiblioteker. Efter tilsynets opfattelse må en udformning af en generel aftale om samarbejde mellem folkebibliotekerne og anstaltens biblioteker indgå i denne sammenhæng.

Bibliotekstilsynet vil derfor gerne foreslå, at der så snart som muligt indledes forhandlinger mellem Direktoratet for Fængselsvæsenet, Bibliotekstilsynet, samt enkelte anstalter og folkebiblioteker med henblik på etablering af forsøgsordninger efter ovenstående principper. Erfaringerne fra disse forsøgsordninger vil være af den største betydning i arbejdet med revision af biblioteksloven og dermed for alle de øvrige antalters fremtidige biblioteksbetjening.

Bibliotekstilsynet står naturligvis til rådighed såvel til nærmere drøftelser af indholdet i denne skrivelse som til forhandlinger med de enkelte anstalter og folkebiblioteker.

P.b.v.

Aase Beck.

17.8.69

Budgetforslag - forvaringsanstalten og særfængslet i Horsens - biblioteket

Antal indsatte: 190.

Nuværende bogbestand (efter kassation) ca. 3.000 bd.

Årligt udlån: ca. 18.000 bd.

Fremtidig bogbestand (depotordning): 15 X 190 = 2850 bd., forhøjet til 3.000 bd. (bl.a. på grund af Amstrup).

Årlig tilvækst på grund af slid m.m.: 18.000 = 360 bd., afrundet til

50

400 bd. (bl.a. på grund af Amstrup).

Bogkonto, 1. år	Tilvækst: 400 bd. å 40 kr.	16.000,00
	Håndbøger, bibliotekslokalet	6.000,00
	Håndbøger, samlingsstuerne, 10 X 800 kr.	8.000,00
	Kataloger, 2 sæt å 400 kr. + ekstra eksemplarer til udlån	1.000,00
	Tidsskriftabonnementer (incl. Amstrup).	2.000,00
	I alt	33.000,00
Godtgørelse for teknisk bistand 1. år	10 % af 33.000 kr.	3.000,00
Lønkonto 1. år	1) Udlånstimer, 5 t. pr. uge i 45 uger, i alt 225 t. å 28,61 kr.	6.437,25
	2) »Konferencetimer«, 3 t. pr. uge i 45 uger, i alt 135 t. å 28,61 kr.	3.862,35
	3) Ferievikar, 5 + 3 t. i 4 uger, i alt 32 t. å 28,61 kr.	915,52
	I alt 1-3	11.215,12
	4) Feriepenge: $7\frac{1}{4}$ % af 11.215,12 kr.	813,09
	I alt 1-4	12.028,21
	5) Disp. timer i biblioteket: 4 t. pr. uge: $\frac{4}{42}$ af 30.000 kr. _____	2.857,16
	I alt 1-5	14.885,37
Samlet budget, 1. år	Bøger og tidsskrifter.	33.000,00
	Teknisk arbejde	3.300,00
	Lønkonto	14.885,00
	I alt	51.185,00
	Udgift pr. indsat: ca. 240 kr.	
»Normalbudget«		
Bogkonto, 2. og flg. år	Tilvækst: 400 bd. å 40 kr.	16.000,00
	Håndbøger, bibl. lokalet, supplering og fornyelse, 20 % af 6.000 kr.	1.200,00
	Håndbøger, samlingsstuerne, supplering og fornyelse, 20 % af 8.000 kr.	1.600,00
	Kataloger, supplering og fornyelse, 20 % af 1.000 kr.	200,00
	Tidsskriftabonnementer.	2.000,00
	I alt, bogkonto.	21.000,00
Teknisk arbejde, 2. og flg. år	10 % af 21.000 kr.	2.100,00
	Som 1. år.	14.885,00
Lønkonto, 2. og flg. år	I alt, budget, 2. og flg. år.	37.985,00
	Udgift pr. indsat: ca. 195 kr.	

